harry harootunian imparatorluğun yeni kılığı: kaybedilen ve tekrar ele geçirilen paradigma

harry harootunian

imparatorluğun yeni kılığı:
kaybedilen ve tekrar ele geçirilen paradigma

Çeviren: Erkal Ünal

BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İmparatorluğun Yeni Kılığı: Kaybedilen ve Tekrar Ele Geçirilen Paradigma

İmparatorluğun Yeni Kılığı: Kaybedilen ve Tekrar Ele Geçirilen Paradigma

Harry Harootunian

Çeviren:
Erkal Ünal

BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ – **İSTANBUL 2006**

Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi
İstanbul

The Empire's New Clothes: Paradigm Lost and Regained
Prickly Paradigm Press, 2004
Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi tarafından yayımlanmıştır,
Boğaziçi Üniversitesi Kuzey Kampüs Eta B Blok Zemin Kat
Etiler / İstanbul / Türkiye
bupress@boun.edu.tr www.bupress.com
Telefon ve faks: (90) 212 257 87 27

Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi
Boğaziçi Üniversitesi Vakfı
tarafından desteklenmektedir.

Boğaziçi University Library Cataloging in Publication Data

Harootunian, Harry
İmparatorluğun yeni kılığı: kaybedilen ve tekrar ele geçirilen paradigma / Harry Harootunian; çeviren Erkal Ünal.
107 p.; ill.; 21 cm.
Bibliography: p. 291-315
Includes index.
ISBN 975-6193-48-4
1. Imperialism – Methodology. I. Title. II. Ünal, Erkal.
E895.H3719

Kapak Tasarımı: İnci Batuk
Yayına Hazırlayan: Nadir Özbek
Redaksiyon ve Düzelti: Galip Doğduaslan
Baskı: Boğaziçi Üniversitesi Matbaası
1. Basım: 2006
Dizgi: 9,5 pt Bookman Old Style

Printed in Turkey

İçindekiler

“Gelgelelim modernleşmenin en önemli vaadine, yani modernleşmenin düz bir çizgide gelişeceği yolundaki vaade (...) geri dönüp bakmalıyız. Modernleşme düz bir çizgide ilerler; zira içinde mekânsal ve zamansal bir yakınsama teorisi barındırır: Bütün toplumlar nihayetinde bize benzeyecektir; hepsi en sonunda aynı aşamaya ya da aynı düzeye varacaktır; geleceğin tüm olasılıkları, en azından Batı için konuşmak gerekirse, şimdi, şu an yaşanmaktadır: Tüm bunlar gözümüzün önünde durmakta, teknik levhası altında işleyen ve hiç değişmeyen bir dünyada olup bitmektedir. (...) Modernleşme, hiç bitmek bilmeyen bir şimdiki zamanda, geçmişin ve geleceğin kusursuz bir biçimde uzlaşacağı vaadinde bulunur. Böylesi bir dünyada toplumsal deneyimlerin bütün tortusu ya düzleştirilmiş ya da tutulup atılmış, yoksulluk yeniden hazmedilmiş ve her şeyden önemlisi, sınıf çatışması mazide kalmış; bollukta ve adil dağıtımda görülen yeni seviyeler, çelişkilerin yarattığı gerilimleri insanüstü bir temizlik çabasıyla ortadan süpürmüştür.”

Kristin Ross, *Fast Cars, Clean Bodies*
[Hızlı Arabalar, Temiz Vücutlar]

“Her şey bir yana, yeni kavramlar umut veriyordu. Hiç şüphesiz Afrika tekeri hiç icat etmemişti; Asya dinleri kaderciydi; İslam teslimiyeti buyuruyordu ve Latinler, ırksal melezleşmelerini, girişimcilikle birleştirememişlerdi. Halbuki bu kusurların biyolojik değil sadece kültürel sebepleri olduğu ileri sürülebiliyordu artık. Ve tıpkı Japonlar gibi, azgelişmiş ülkeler de Kalvinizmin yerli bir versiyonunu icat edebilecek kadar zeki olsalardı, çocuklarına okuttuklarının (tabii çocuklara önce okuma öğretilmiş olmalıydı) içeriğini değiştirmeye ikna olabilselerdi; transistörler ücra köylere kadar girmiş olsaydı, ya da uzağı görebilen elitler, diğerkâm yabancıların yardımıyla cahil kitleleri harekete geçirselerdi ve eğer (...), işte o zaman azgelişmişlik de Şeria Irmağı'nı geçecek ve süt ve balla dolup taşan bir toprağa varacaktı. Modernleşme teorisyenlerinin verdiği umut işte buydu.”

Immanuel Wallerstein, *“Modernization: requiescat in pace”*
[Modernleşme: Huzur içinde yatsın]

Paradigmanın İmparatorluğu

Aslında bu küçük kitabın amacı, açılış mahiyetindeki iki alıntıda çok güzel bir şekilde özetleniyor. Modernleşme teorisi hakkındaki gözlemlerimi, bu iki alıntının arasına yerleştirmek istiyor ve bu paradigmanın tarihini, eski Doğu'nun ve yeni Güney'in, sömürgesizleşme sürecinden henüz çıkmış bağlantısız uluslarının kalkındırılması için nihayet bir gündem oluşturmak amacıyla, Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında biçimlendirildiği şekliyle ele alıyorum. ABD ve Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonraki bu yıllar boyunca, yeni ulus devletleri kendi modernlik ve kalkınma modellerine kazanmak için dev bir yarışa girişmişlerdi. Bir toplumsal değişim teorisi olarak modernleşme, sosyal bilimleri, en azından ABD'de, bu disiplinlerin daha önce hiç tanışık olmadığı bir dünya sahnesine taşımış ve böylece karşılaştırmaya dayalı bir yöntembilim programının tasarlanmasına zemin hazırlamıştı. Aynı şekilde, (henüz yeterli bir modernlik düzeyine erişememiş olan) yeni toplumları modernleştirmeye yönelik bir teorinin oluşumu, sosyal bilimcileri, daha önce hiç akla hayale gelmeyecek ölçüde devlet siyasetine bulaştırmış ve onları, tarihçi Loren Baritz'in bir zamanlar "iktidarın hizmetkârları" diye nitelediği varlıklara dönüştürmüştü. Araç/amaç rasyonelliğinin araçsallığına ebedi bir sadakatle bağlı olan ve iktisat teorisinin içindeki kaynağından hiçbir zaman uzaklaşmamış olan sosyal bilim, yeni ortaya çıkan ulusların, özellikle de sömürgelikten çıkmanın çoğu zaman yarattığı o travmatik geçişin ardından, kendi mevcut durumları ile Avrupa-Amerika'nın zengin sanayi toplumları arasındaki mesafeyi kapatabilmek için devrimci bir şiddeti sa-

lık veren alternatif bir strateji ile değil de barışçıl bir şekilde modernleşebileceğini tahayyül ediyordu

"Geleneksel" toplumları modern, rasyonel uluslara dönüştürmek için icat edilen kalkınmacılığa, (ideolojik temsilinde hayırsever, diğerkâm ve liberal bir arzuyla uzatılmış bir "yardım eli" her zaman ön plana çıkmış olsa da) esas öncülük eden şey, yeni kurulan ulusları ve genellikle eski sömürgeleri, toplumlarını Amerikan ürünlerine açık olacak şekilde düzenlemeye sevk etme çabasıydı. Programlar, yeni ulusların politik ekonomilerini, çoğu zaman feci sonuçlara yol açacak piyasalaşma ve demokratikleşmeye adama konusunda onları ikna etmeyi amaçlıyordu. Modernleşme teorisinin ve pratikte uygulanabilir olduğu yönündeki vaadinin özünde yatan ve onun örneklerinin bugünkü durumu anlamak için halen geçerli olmasını sağlayan neden, sömürgesizleşme süreci sonrasında, piyasanın körüklediği iktisadi kalkınmayı uygulamaya koyabilmenin bir koşulu olarak, yeni uluslar arasında siyasi istikrarın geliştirilmesine yardımcı olma isteğiydi. Piyasalaşma her zaman için bir azınlığın servetini kabartırken, demokratikleşme ise, Japonya'nın o uzun süren "tek-parti demokrasisi"nin yeterince gösterdiği üzere, bütün halka oy hakkı vermiş, fakat bu durum, denetimin tekrar (zenginlerle bağlantılı) bir avuç seçkinin eline geçmesinden başka bir işe yaramamıştı. Elbette Japonya, "hür dünya"ya "geç giren" ulusların kapitalist modernleşmesinin en başarılı modeli olarak hep öne çıkarılmış olan bir ülkedir. Amerika'nın önde gelen hayırsever vakıflarının cömert desteğiyle, 1960'lar ve 1970'lerde bu muhayyileyi üreten sosyal bilimciler ve tarihçiler, Japon deneyiminin, toplumsal değişimin ve kalkınma görüşlerinin normatif teorilerine nasıl olup da uygun düştüğünü göstermeye kararlı, geniş bir literatür de yaratmış oldular. Bu literatüre daha sonra dönecek ve literatürdeki, siyasi istikrar ve iktisadi büyüme tezlerinin, Soğuk Savaş dönemindeki bağlantısız toplumlarca gıpta edilecek örnek deneyimler olarak nasıl belirdiğini inceleyeceğim. Besbelli ki Japon örneğinin Amerikan toplum modeline kıyasla üstün olan yönü, Asya'da yer

alışı ve (zamansal olmasa bile) coğrafi açıdan Üçüncü Dünya'ya olan yakınlığıydı. Belirli vesayet ve geçiş aşamalarının düşünülmesi yoluyla, gerekli değişime uyum sağlamak ve bu uyumu hazmedebilmek için piyasalaşma ve demokratikleşme oranını ayarlama çabaları bile, modernleşme paradigmasının geleneklerine bağlı toplumlardan söküp alacağı zannedilen aşırılıkları denetim altında tutmaya yetmedi. O zamanki yıllarda liberal sosyal bilimin bütün o iyi niyetli çabalarına rağmen, modernleşmenin imzası, yani kapitalist tüketimi beraberinde getiren bir kalkınma programı ile bu programın dönüştürmeyi tasarladığı yerel koşullar arasındaki uçurum aslında hiç kapatılmadı; hatta doğrudan doğruya kabul bile edilmedi. Modernleşme söylemi, kapitalizmin yerine "modernlik" denilen şeyi ve modernliği fiili kılabimek için tasavvur edilmiş süreçleri geçirmeyi becerdi sadece. Modernliğin, salt kapitalizme karşıt bir şekilde, toplumun daha fazla bütünleşmesinin önkoşulları olarak, doğanın daha iyi denetim altına alınmasına, farklılaşmaya ve uzmanlaşmaya yol açacak rasyonel bir bakış açısı sağladığını ispatlama yolunda bir hayli teori üretilmeye çalışıldı. Fakat bunun kimin rasyonelliği olduğu ve kim için kullanılacağı ise hiç mi hiç sorulmadı.

Wallerstein savaş sonrasındaki dünyanın başarıyla değil kârla ilgili olduğunu erkenden fark etti. Fakat "başarı" hem rasyonelliğin yasası hem de modernleşme sürecinin ölçütü olarak saptanır saptanmaz, sosyal bilimler, mukayese kabul etmeyenler arasında karşılaştırmalar yapmayı hızla ölçü standardı haline getirdi. Oysaki eşitsizlik kapitalizmin genişlemesinden türemekle kalmıyordu; kapitalizmin kendisini devamlı olarak yeniden üretmesi için gerekliydi de. Yeni ulusların modernleşme gayretlerinin peşini hiç bırakmayan ve onları vaadedilen yakınsama aşamasına ulaşmaktan sürekli alıkoyan şey, araç/amaç rasyonelliğinin başarıyla uygulanmıyor olmasından ziyade, kapitalizmin kendi genişlemesinin bir koşulu olarak eşitsizlik yaratmak zorunda olmasıydı. Modernleşme paradigması, toplumların "modern" olabilmesi için bir dizi gerekli-

liği nasıl yerine getirebileceğine ilişkin bir kontrol listesi temin etmiş oluyordu böylece. Ayrıca, bu toplumlara ilerlemenin kozmik düzenindeki yerlerini bildiriyordu. Her ne kadar bu program Soğuk Savaş boyunca serpilmiş ve bu dönemden ayrı tutulamaz da olsa, onun rasyonelliğe olan bağlılığı, karşılaştırmalı ölçüme olan inancını aşıyordu. Sosyal bilimler, Soğuk Savaş biter bitmez, leğendeki suyu boşalttı ama bebeği elinde tutmaya devam etti ya da bunun tersini yaptı ve artık kültüre, topluma ve tarihe dair bir kaygıdan kendini sıyırmış, karşılaştırmalı çerçevelere ve tarihsel, kültürel olarak türetilmiş değer sistemlerinin edimlerine ve bu sistemlerin farklılıklarına artık ihtiyaç duymayan, bütünüyle biçimsel bir rasyonelliğe geri döndü. Tek geçer akçe gibi gözükenler, ya mümkün olan en fazla seçeneği vaadeden, rasyonel bir şekilde hesaplanmış beklentilere dayalı tercihler ve kararlardan ya da onlarla boy ölçüşemeyecek durumda olanlardan ibaretti. Bu koşullarda, dişe dokunur tek karşılaştırma, başarı ve başarısızlık, çıkarların azamileştirilmesi ya da azamileştirilmemesi arasındaki farkların gözlenmesine dayanandı; ve bu tür bir mukayese, kapitalizmin "birleştirdiği" bir dünyanın herhangi bir yerinde yapılabilirdi.

Son olarak, her ne kadar bir sosyal değişim teorisi olarak modernleşme teorisi, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve rekabetin bitişi ile birlikte gözden kaybolmuş olsa da, sevinçle karşılanan yeni emperyalizmin kisvesiyle, şu aralar tarihteki imparatorluklara atfedilen rasyonel başarılar ve bunların Amerikan emperyumuna sunduğu dersleri de içine alarak yeniden gün yüzüne çıktığını öne sürmek istiyorum. Fakat bu bağlantıyı daha belirgin kılmaya girişmeden önce, çağdaş tarihin günümüzdeki mevcut koşullarında, emperyal dönemeç diye nitelenebilecek fenomeni açıklamak önem taşıyor.

İmparatorluğun Kuyruğuna Takılmak

11 Eylül'den beri, emperyalizmin popüler söyleme geri dönüşü hız kazandı ve "imparatorluk" gibi terimler, gazetelerde, televizyondaki sohbet programlarında ve hatta Amerika'nın mevcut küresel ilişkilerini anlatan dizilerde gitgide daha çok dolaşıma girdi. Gerçi eleştirmenler ve yorumcular, New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin o hayati sonuçlar yaratan yıkımından önce, Amerika'nın emperyal isteklerinin farkında olduklarını çoktan belirtmişlerdi. Ama emperyalizmin, hem eski, tarihsel bir kategori hem de günümüzdeki siyasi tartışmalarda ve akademik düşünde kullanılan bir betimleme olarak yakın dönemde saldırganca yeniden su yüzüne çıkışı, öylesine gereğinden fazla büyütülen bir olay halini aldı ki, bu kavram günümüz dünyası hakkında anlattıklarıyla 11 Eylül'ü bile aşacak gibi görünüyor. Bugün kafanızı nereye çevirirseniz çevirin, karşınıza hemen *emperyalizm* ve *imparatorluk* çıkacak sanki. Bildiğim kadarıyla, imparatorluk ve emperyalizm terimleri, yeni bir parfüme isim vermek içi henüz kullanılmadı. Bu terimlere her yerde rastlanıyor olması, daha ziyade, bastırılmış olanın geri dönüşünü hatırlatıyor. Her zaman orada olmuş, ama siyasi ve kültürel bilinçdışının oyuklarında saklı kalmış olanın, adsız sansız bir yerde pusuya yatmış, ama tetikte beklediği patlama anında bize "unuttuğumuz" bir şeyi anımsatacak olanın geri dönüşünü. Oysa çok da geride kalmayan ama şimdilerde neredeyse hiç hatırlanmayan 1990-91 Körfez Savaşı esnasında yapılan siyasi yorum ve analizlerde, ABD'nin Kuveyt'teki bir benzin istasyonunu kurtarmak için girişmiş olduğu

hususunda herkesin birleştiği bu müdahalesini tanımlamak için emperyalizm kategorisine nadiren başvurulurdu. Retorikte ise, ABD güçlerinin monarşik biçimdeki demokrasiyi Irak'ın baskısından korumak için konuşlandırılmış olduğunda ısrar edilirdi.

Bütün bölgede yapısal bir değişikliğe gidilmek istenmektedir. Bu nedenle, Amerika'nın Irak ve Afganistan'daki amaçlarını meşrulaştırmak gerekli olur ve bu ülkeler henüz tamamlanmamış olsalar da birer kalıp olarak kullanılır. Dolayısıyla demokratikleşme çağrılarının ortalarda tekrar dolaşıyor olmasına hiç şaşırmamalı. Ama bu çağrılar, Soğuk Savaş boyunca Üçüncü Dünya'nın bağlantısız yeni uluslarına sunulan yardım ve desteklerde cisimleşen ve kalkınma programları talep eden eski bir duyarlılığı yankılıyor. Hatırlanabileceği üzere, kalkınmacılığın açık amacı, kapitalist iktisadi büyüme ve siyasi demokrasiyi aynı boyunduruğa koşmaktı. Bu iki öğe, yan yana duran doğal bir çiftmişçesine birbiriyle ilintilendiriliyor ve savaş sonrasının ilk yıllarında, Amerikan sosyal bilimlerinin tasarladığı o itinalı modernleşme ve yakınsama teorisini somutlaştırmaya yönelen kalkınmanın görevleri böylece tanımlanmış oluyordu. Askeri güç kullanma isteği, Vietnam'daki savaşın yeterince ortaya koyduğu gibi, bu misyonu ve modernleşme paradigmasının "emperyal" komutlarını gerçekleştirme arzusundan hiçbir zaman uzakta olmamıştı. Bunun nasıl şekillendiğini daha sonra ele alacağım; fakat şimdi, günümüzde emperyalizm ve imparatorluk üzerine süren tartışmadan biraz daha söz etmek önemli görünüyor.

Hiç şüphesiz, emperyalizme ve Amerika'nın imparatorluğuna dair yeniden başlayan bu ilgi, kısmen, 11 Eylül sonrasında, saldırıyı yapan terörist üsle ödeşmek için Afganistan'a müdahale edilmesi kararına dayanıyor. 11 Eylül'ü müteakiben, sarı, turuncu, kırmızı gibi renklerle ifade edilen "güvenlik" teyakkuzlarına göre, halkı çılgın ve yurtsever bir çoşkuyla, hatta isteriyle kamçılamak için Bush yönetiminin çalmaya başladığı savaş tamtamları, hiçbir sonu ya da ara durağı olmayan "terörizme karşı savaşta"

kararlı adımlar atma yolunda hiç yalpalamayacak türden destek sağlamayı amaçlıyordu. Bütün bu olanlar, Irak'ın 2003'ün Mart ayında gerçekleşecek olan işgalinin habercisiydi. Gerek eli kulağındaki savaşı protesto etmek için ülke çapında yapılan gösterilerin ve gerekse tek yanlı bir şekilde girişilen hareket karşı olarak ABD'nin G-8'deki bazı ortaklarınca yürütülen dış muhalefetin yönelttiği eleştirileri de kapsayan yeni askeri maceralar bağlamında, doymak bilmez bu savaş eğilimini emperyal isteklerin yalın bir işareti olarak görmek hiç de mantıksız değil. Solun/liberallerin, Washington'un hep açıkça yapmayı planladığı şeyi betimlemek için, o e harfiyle başlayan kelimeyi kullanma konusunda gösterdiği gönülsüzlüğe rağmen (aynı gönülsüzlük, yakın dönemdeki politikaların müdahaleyi meşrulaştırmak için bürünmüş olduğu siyasi biçimi ve son zamanlarda ABD'de "günlük yaşamın militaristleştirilmesi" diye tarif edilen fenomeni, "faşizm" olarak nitelemek konusunda da kendini belli ediyor), Bush yönetiminin esas sözcüleri ve yol arkadaşları bile, en nihayetinde, hiç çekinmeden eşyayı ismiyle çağırmış ve ABD'nin harekâtını, yeni bir çehresi olan emperyalizmin uzantısı olarak tanımlamış durumdalar.

2001'in Kasım ayı gibi daha erken bir tarihte, Richard Haass -ki kendisi şu an Dış İlişkiler Konseyi Başkanı olup, o zamanlar Başkan George W. Bush'a (II. Bush) bağlı Dışişleri Bakanlığı'ndaki siyaset planlaması bölümünün müdürlüğüne atanmak üzereydi- şimdi kötü nam salmış, "Emperyal Amerika" başlıklı makalesi temelinde bir konuşma yapmıştı. Haass o konuşmasında, ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde küresel üstünlük sağlayabilmesi için neler yapması gerektiğinin ana hatlarını ortaya koyuyordu. ABD, yeni bir hegemonya kurmak için " geleneksel ulus devletten, 'emperyal iktidara' doğru rol değiştirmeye" mecburdu. Haass, Amerika'nın yeni küresel seyrini tarif ederken, (sanki böyle yapmak sizi ondan bağışık kılıyormuş gibi) *emperyalizm* terimini telaffuz etmekten dikkatle kaçınsa da, yine de birincinin (emperyal iktidarın), ikincinin (emperyalizmin) aksine, hiçbir yayılma ve ticari sömü-

rü emeli ima etmediğinin altını çizmek istiyordu. Gerçekten de Haass, 1904-1905'teki Rus-Japon savaşından sonra, Japonya'nın Kore'yi zalimce ele geçirerek sömürgeleştirmesini tasvir etmek için kullanılan "hayırsever imparatorluk" terimini aklından geçiriyor olabilirdi. Haass, kendisinden sonra söz alan başkaları gibi, emperyal Amerika'nın, sömürgesi olmayan bir imparatorluğu, belki daha da kötüsü Hardt ve Negri'nin başı olmayan çokluk imparatorluğunu temsil ettiğini ileri sürüyordu. Bu ikilinin çizdiği kafası olmayan figür, hem imparatorluğun geri dönüşünü ilan etmek hem de herkese bir şeyler sunmak için neredeyse aynı zamanda ortaya çıkmıştı. Haass şunları söylüyordu:

> ABD'nin rolü 19.yüzyıl'da Büyük Britanya'nın oynadığı role benzeyecek (...) zorlama ve baskı başvurulacak en son çare olacak; John Gallagher ve Ronald Robinson tarafından, bundan 50 yıl önce, Büyük Britanya için yazılan şu sözler, yeni yüzyılın başında ABD'nin rolü için de geçerlidir: "Britanya siyaseti, mümkün olduğunca gayrı resmi yollardan, zorunlu hallerde de resmi yollardan, denetimi arttırma ilkesinin peşinden gitmiştir."

Asıl sorun, Haass'ın tespit ettiği şekliyle, "bu gereğinden fazla iktidarla ve bu durumun ABD'ye verdiği pek çok hatırı sayılır üstünlükle ne yapılacağı" konusundaki endişeydi. Her şeyden önce, gereğinden fazlalığa yapılan bu atıf, ABD'nin dünyadaki ordular arasında sahip olduğu aşırı üstünlüğü (%40); askeri gücünü, şu an kendisine en yakın ilk sekiz ülkenin askeri gücü toplamını (ve bazı açılardan tüm ülkelerin toplamını) aşacak kadar saplantılı şekilde tekelleştirmiş olmasını; ve bütçe olarak kendisinden sonra gelen on iki ila on beş ülkenin bütçe toplamlarına eşit bir mali toplama sahip oluşunu yansıtıyor. Haass Amerika'nın askeri gücünün on dokuzuncu yüzyılın Britanya İmparatorluğu ile karşılaştırıldığında, Britanya'nın düşük düzeydeki denizaşırı gücünden çok daha büyük ve donanımlı olduğunun muhtemelen farkındaydı. Fakat onun ve başkalarının bize devamlı hatırlattığı üzere, bu ezici askeri üstünlük belli bölgelere el koymak ya da (şimdi Sovyetler Bir-

liği de çöktüğüne göre) rakipleri alt etmek için kurulmamıştı. Bu askeri güç vasıtasıyla, eski emperyal girişimleri anımsatırcasına, belli bölgeleri ele geçirmek ya da ticaret yollarının denetimini sağlamak amaçlanmıyordu. Zor kullanma saiki olmayan, istediği yere uzanabilen, bir seferde iki ya da üç cephede birden birliklerini bulundurabilen bu büyük askeri kapasitenin uygulanması gereken açık ve nihai hedefleri yoktur. Amerika'nın emperyumunu "olağan" göstermek için tarihsel benzerlikleri yardıma çağırmak, imparatorluğa dair günümüzdeki tartışmaları mümkün kılan retorik araçların en başta gelenlerinden biridir. Haass'ın benzetme yaparken tercih ettiği Britanya İmparatorluğu, mevcut söylemlerin en fazla başvurduğu örneklerden biri haline geldi. Bu söylemlerden doğup, dakikası dakikasına ortaya serilen ve sürekli kendini tekrar eden fikirler, *New York Times*'ın sayfalarını dolduruyor -ki bu gazete bu günlerde "basılmaya uygun her haberi" sunmaktan ziyade, devletin gönüllü sözcüsü ve stenografı gibi çalışıyor- ve böylece okuyuculara, Amerikan İmparatorluğu'nun gerekliliğini ve kalkınma adına, ABD'nin ne pahasına olursa olsun her yere demokrasi götürmesi gerektiğini hatırlatıyor. Max Boot gibi sağcı propagandacılar (kendisi şu an Dış İlişkiler Konseyi üyesi), Niall Ferguson gibi kiralık ideolojik silahlar, şimdiki Amerikan macerasının, tıpkı Britanya modeli gibi, ucuza getirilebileceğine dair teminatlar vererek Haass'ın bir önceki tavsiyesini açık açık tekrar ediyorlar.

Haass, imparatorluğun güç kullanma niyeti olmadığını ve herhangi bir ülkeyi ele geçirmeye meyilli olmadığını ısrarla belirtirken o benimsediği modelden yola çıkıyor. Dolayısıyla, hem on sekizinci yüzyıldan beri Britanya İmparatorluğu'nun tarihinde hem de, aşağıda göstereceğim üzere, Amerika'nın İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden bu yana Britanya'nın modeline ulaşmasıyla sonuçlanan yakın tarihini hiçe sayıyor. ABD'nin gerekmedikçe güç kullanmaktan çıkarı olmadığını ilan eden Haass, bu tür bir kararı tetikleyen koşulları sayıp dökmeden, imparatorluğun umutlarını artırmış oluyor aslında. Artık elbette biliyoruz ki, imparator-

luğun kendisinin haricinde herhangi bir neden aramaya gerek yoktur; Nicos Poulantzas'ın, Max Horkheimer'in sözünü biraz değiştirerek yıllar önce yapmış olduğu şu tespit bu durumu teyit ediyor: "Emperyalizmi tartışmak istemeyenler, faşizm konusunda da seslerini çıkarmamalıdır". Lakin bunun tersi de bir o kadar geçerlidir ve bugün emperyalizm hakkında konuşmak isteyenler, faşizm meselesi hakkında sessiz kalamazlar. Haass gibilerinin öne çıkardığı Amerikan imparatorluğu vizyonu, görünmez bir ahlâki evreni andırıyor -Stefan Georg'un o gizemli "saklı Almanya"sı ile Hardt ve Negri'nin çokluğunun, o adsız ve başsız meskeni arasındaki bir çarmıhı. Üstelik Haass, konuşmasını yaptığı sırada, ABD'nin yükselemeyip bu fırsatın yarattığı meydan okuyuşa yanıt veremeyeceğinden ve böylece, çok az şey yaparak ve çok geç kalarak, "kendi çıkarlarını destekleyen bir dünya kurma" fırsatını çarçur edebileceğinden endişe ediyordu. "Temel çıkarların", itici bir etken olarak hayal bile edilemeyecek kudrete sahip bir ordu sayesinde, küresel iktisadi egemenliği ve "demokratikleşmeyi" sağlama sürecinin içine gömülmesine dayalı bu argüman, Tony Blair'in sadık arkadaşlarından biri olan Robert Cooper'ın, on dokuzuncu yüzyıldaki üstünlüklerin, emperyalizme ahlâki ve kültürel bir maksat sağlayacak şekilde, yeniden canlandırılmasını önerirken duyduğu hassasiyeti yinelemektedir. Cooper'ın aklında, uygar, barbar ve vahşi devletleri birbirinden ayıran nitelikler vardı. Ama şimdi bu nitelikler modern ve modern-öncesi arasında yeni bir çehreye bürünerek yeniden konumlanmıştı. Postmodern ise, uygar davranışların muhafızlığını yapıyor ve tüm dünyaya, dolaylı ya da dolaysız yoldan evrensel normlara ve hümanist pratiklere itaati dayatıyordu. Bu dil, çoğu zaman medeniyet ve barbarlığın erken çağrışımlarını akla getiren eski bir ikiliğe yaslanıyor olsa da, bundan daha sık olarak geçmişte kalmış bir çağın emperyal üslubunu yansıtmakta ve bugünkü yufka yüreklilerin kullandığı tabirle siyaseten doğrucu olmamaya yol açma riski taşımaktaydı.

Cooper'ın eski kategorileri modern ve modern olmayan arasında yeniden biçimlendirmesi, Amerika'nın Soğuk Savaş döneminde modernleştirme saikiyle bağlantısız yeni ulusları demokrasiye ve kapitalizme kazanabilmek için amansızca yürütmüş olduğu liberal ahlâki misyonunun izlerini taşımaktadır. Haass'ın gömülü temel çıkarların peşinden gidilmesine yaptığı atfı hatırlayacak olursak, modernleşme gündemi, daha sonra göreceğimiz gibi, kalkınmanın bir gereği olarak ABD'nin temel iktisadi çıkarlarını geliştirmeyi amaçlıyordu zaten. Bu durum, Soğuk Savaş'ın ABD'de neden fazlasıyla önemsendiğini ve Soğuk Savaş kavramının neden Amerika'nın dünyanın geri kalanına -özellikle de Avrupa-Amerika'nın dışında kalan, sıcak savaşların düzenli aralıklarla sürdüğü ülkelere- ihraç ettiği ana madde olarak belirdiğini açıklamaktadır. Modernleşme teorisine hiç de yabancı olmayan Samuel Huntington, bir süre önce bu programı işleyip artık aşina hâle geldiğimiz medeniyetler çatışması tezine dönüştürdü. Hâl böyleyken, Tokyo'nun şimdiki belediye başkanı Ishihara Shintaro, Japonya'yı, kendini artık modernleşmeye değil, merkezini savunmaya adayan bu yeni emperyal oluşumun doğudaki adayı olarak gösterdi. Huntington'ın serimlediği temsil, ABD'yi Batı'nın vekilliğine ve böylece ufuktaki medeniyetler çatışmasının öncü muhafızlığına yerleştirirken, Ishihara ise, düzen ve kârın hasımları için "Üçüncü Uluslar" tabirini kullanıyordu. Onun berrak bir şekilde ima ettiği şey, artık uzakta kalan, ama hâlâ akıllarda olan, o gözden düşmüş Üçüncü Dünya figürüydü (bu terim, özel olarak Çin Halk Cumhuriyeti ve Kuzey Kore gibi İkinci Dünya ülkeleri için kullanılıyordu). Ishihara bu suretle Soğuk Savaş döneminin azalmaya yüz tutmuş anti-komünist çoşkusuna da güç katmış oluyordu. Bu senaryo ne kadar saçma gözükürse gözüksün, Amerikan ordusunun şu aralar gerçekleştirmek için enerjisini akıttığı o misyona çok yakın duruyor. Zira terörizme karşı savaşın, eskiden azgelişmişliğe ve geri kalmışlığa (şu anki adıyla barbarlığa) karşı girişilen mücadeleyi şimdilerde modern medeniyet adına devam ettirdiği

hiçbir şekilde inkâr edilemez. Aslına bakılırsa bu durum, William Grieder'ın *The Nation*'da bir süre önce saptadığı üzere, Soğuk Savaş'ın farklı bir sima ve "bölüm başlığı" ile geri dönmesinden ibarettir.

Irving Kristol, -anlaşılan o ki, bu şahsın geçen yüzyılda City College of New York'da okurken solcularla geçirdiği beş dakika, yaşamı boyunca "tecrübe ettiği" tehlikeler hakkında sağcılara hiç durmadan ve çok yetkiliymişçesine laf anlatmasına yetiyor- ABD'nin emperyal bir ulus haline geldiği, çünkü bunun için kendisine davetiye çıkarıldığı yolunda şaşırtıcı bir fikir ileri sürmüştü (bugünlerde sıkça öne sürülen bir argümandır bu). Kristol'ın birkaç sene önce ortaya koyduğu üzere, "dünya böyle olmasını istemişti, böyle olmasına dünyanın ihtiyacı vardı; Amerika'nın nispeten küçük çaplı krizlere karşı sazı eline almasıyla çözülebilirdi sorunlar." Siyaset yorumcusu Michael Ignatieff, Amerika'nın bugünkü küresel bağlarını, sadece imparatorluk kelimesinin tarif ettiğini her vesileyle dile getirmekten hiç tereddüt duymamaktadır. Gerçi Ignatieff, son kitabında bir adım geri atarak, "İmparatorluk Işığı" kelimesini kullandı. Her şeyi başka bir adla çağırmaya alışmış olan Thomas Friedman, açıkça emperyalizmle ve Amerikan vesayeti altında ilerleyen eski modernleşme biçimleriyle tanımlanabilecek bir fenomeni gözden uzaklaştırmak için sürekli olarak "küreselleşme" terimini kullanıyor. Tam bir muhafazakâr olan Andrew Bacevich, Amerika'nın apaçık emellerini tanımlarken, bizi ancak "körlük derecesinde astigmatlığın" ya da çıplak şahsi çıkarları teslim etmeye yanaşmamanın, emperyalizm terimini kullanmaktan alıkoyacağına inanmaktadır. Nihayet, olağan sağcı şüpheliler galerisinden, o korkunç ve kimden para alsa onun emrine amade olan Richard Perle, "terörizme karşı savaşı", "topyekûn savaş" ve daha da ileri giderek, "sürekli savaş" olarak adlandırdı. "Topyekûn savaş" kavramı, son olarak, ciddi bir şekilde, Çin'de ve Güneydoğu Asya'da kendi imparatorluklarını kurmaya hazırlandıkları sırada Japonlar tarafından kullanılmıştı. Halbuki topyekûn savaş fikri, Japon örneğinin

yalın bir şekilde gösterdiği gibi, ülkedeki bütün insanları seferber etmek ve (imparatorluğun bir başka adı olan) Doğu Asya Ortak Refah Alanı diye tabir edilen iktisadi bölgenin denetimini güvence altına alabilmek için, halkı gerekirse sonu belirsiz bir savaşa hazırlamak saikiyle tasavvur edilmişti. İşte Poulantzas'ın Horkheimer'in sözünü evirerek söylediği o sözün ve onun günümüzdeki Amerikan toplumuna verdiği ürpertici dersin asıl anlamı burada yatıyor. Ayrıca, Japonya'nın Pasifik Asya'daki savaşının ve Amerika'nın Irak'a saldırısının gösterdiği gibi, "topyekûn" ve "sürekli" savaşın bu bakımdan, tek yanlı ve önceden vurmaya dayalı güç kullanmaya hazır ve gönüllü olmak anlamına geldiğini de biliyoruz. Eski bir tarihsel deneyimin ve bu deneyimin günümüzdeki dile geliş şekliyle olan ilişkisinin ışığında, bu emperyal dönemecin anlamını yeniden düşünmek gerekiyor.

Emperyalizmin Ne Olduğunu Yeniden Anlamak

Çağdaş ya da güncel olaylardan ötesini göremeyen bir bakış açısının gözlerimize ket vurmasına izin vermemek için ihtiyatlı olmalıyız. Yakınlık, olayların düzenini, gözlerimizin önünde cereyan etmekte olanların daha geniş bir açıklamasını sunabilmeye yetecek ölçüde hemen aydınlatamaz. Belki de bu bakış açısı, kendi içinde ve kendisiyle ilişkili olarak, bizatihi Soğuk Savaş'ın kategorileştirilmesinden (ve "uluslararası ilişkilerin", akademik bir disiplin olarak inşasından) alıyordu ilhamını. Bana öyle geliyor ki, Amerika'nın emperyal rolü hakkında yapılmakta olan tartışmalarda, çağdaş tarihi daha geniş bir bağlama oturtmaya yarayabilecek daha mesafeli bir şekilde dolayımlanmış ve dolayımlayıcı düşünsel çağrışımlar yerine, yakın zamandaki biçimlenmelere alelacele bel bağlanıyor. Günümüzde anlam için girişilen kapışmalarda, gücünü mevcut siyasi ortamdan ve şimdici bir ufkun ötesine geçmeyi amaçlayan çağdaş tartışmalardan alan iki tür yanıt görmek mümkün. Her ikisi de bize emperyalist faaliyetin ve onun geniş anlamının, daha eski bir tarihini ve bu tür faaliyete yol açan

nedenleri açıklama girişimlerini hatırlatıyor. Bu yanıtlardan ilki, söz konusu soruna, uzun bir uykudan sonra Marksizme dönülerek verilmiş olup sermayenin yapısal "işleyiş bozukluklarını" saptama amacındadır; ikincisinin ise, önceki imparatorluk deneyimlerinin eski sömürgelerin geleceği açısından şimdiye dek tasavvur bile edilememiş ölçüde faydalı olduğunu kanıtlamayı isteyen, yeni ama aslında eski bir tarihselci temsile tekabül ettiği söylenebilir. Bu son temsil, Amerikan emperyalizminin bugünkü yörüngesine, (siyasi konumunuza bağlı olarak) dolaylı ya da dolaysız yollardan payanda sağlamayı başarmaktadır. Gerçi bu konu hakkında daha söyleyeceklerim var; ama şimdilik bu türden bir temsilde ortaya konulan tarihselci iddiaların, eski emperyalistlerin ve sömürgecilerin niyetlerini yargılayan Rankeci bir kanaat ile Hegelci "aklın kurnazlığına" dayalı yetkili bir doğrulamayı birbiriyle kaynaştırdığını öne sürmek istiyorum. Bu temsilin en önde gelen uygulayıcısı olan Niall Ferguson örneğinde, kendinden emin bir pozitivizm, "ne olabilirdi" sorusu biçiminde, karşı olgusal (counter-factual) bir fanteziye koşulur. Ve bu fantezi hemen, "olan" ile özdeşleştirilen "olması gereken" statüsünü edinir. Kesinlikle kötü bir tarihselcilik örneğidir bu. Gelgelelim, Amerika'nın günümüzdeki emperyal maceralarını tarihselleştirmeye girişen her iki yeni alıştırma da, imparatorluğun attığı adımların manasını çözebilmek için hafiye gibi iz sürmektedir. Bu takibin merkezinde ise Hardt ve Negri'nin *İmparatorluk*'u yer alıyor.* Bu kitap, yukarıda değindiğim birbiriyle çelişkili iki konumu da tatmin etmeye çalıştığı için, farkında olmadan, iki perspektifin arasında sallanan bir sarkaç (ya da bir dönen kapı?) işlevi görüyor. (1) Sermayenin günümüz emperyalizmine yol açan yapısal işleyiş bozukluklarını açıklama arzusundaki Marksist bakış için, tartışmayı egemenlik alanına (ve Foucaultcu bir "yönetimsellik" vurgusuna) kaydırarak ikti-

* Bu kitabın Türkçe çevirisi için bkz. Antonio Negri ve Michael Hardt, *İmparatorluk*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 2001. (ç.n.)

sadın yerine siyaseti geçirmesi ve nihayetinde evrimsel bir model yerine devrimci bir modeli ikame etmesiyle, tarihteki selefleriyle arasında bir kesinti bulunan, farklı bir imparatorluk vizyonu sunuyor. Fakat Hardt ve Negri'nin tek yapabildiği, "küreselleşmenin" ulus devletin iktidarını, ABD ya da başka bir ülkenin, kendi deyimleriyle, "emperyalist projenin merkezini oluşturamayacağı" kadar azalttığını göstermek için bugünlerde öne sürülen eski bir modernleşme teorisini sağlığına kavuşturmaktan ibaret. (2) *İmparatorluk*, iyi ve eski bir emperyalizmi ve onun uzun vadede yaratacağı yararları övünçle yeniden keşfetmiş tarihselci bakış açısından, emperyal biçime, mevcut konjonktürde yaşaması için yeni bir şans verirken, ABD'nin adını anmayı da reddederek onu sorumluluktan kurtarmış da oluyor.

Hardt ve Negri'nin imparatorluğu kavrayışları, zaman zaman Kautsky'nin "ultra-emperyalizm" teorisini andırmaktadır. Zira bu imparatorluğun biçimi, ulus devletleri içine alan birliğe benzer bir kümelenme oluşturuyor. Üstelik *İmparatorluk*'un güncel olaylar hakkında yapılan tartışmalarla ortak bir noktası da var: Tarihe, iyi ya da kötü herhangi bir tarihselciliğe şaşırtıcı bir duyarsızlık, ya da tam bir aldırışsızlık ("Neo-Marksistler" açısından bile garip bir körlük olsa gerek bu). *İmparatorluk*'un programının, yazıldığı anın adımlarına ayak uyduramadığı kanıtlanmış olmadı sadece. *İmparatorluk*, küreselleşmenin yol açtığı, şimdiden merkezsiz, emperyal bir dizilimi öngörmüş olmasıyla, bir zamanlar rahmetli olduğu ilân edilmiş modernleşme teorisinin eski gereksinimlerini, vaat edilen yakınsamanın -meta ilişkisinin tamamen küreselleştiği- yeni bir düzeyine aktardı.

Fakat Hardt ve Negri'nin kitabı üst-teorik düzeyde emperyalizm konusuna; Marksist solda ise imparatorluk ve emperyal oluşum sorununa gözlerin açıldığının işaretini verdi. Emperyalizm hakkındaki Marksist teorilerin, bir zamanlar söylemin ana damarını oluşturduğunu hatırlamak gerek. Berlin Duvarı, beraberinde Doğu Avrupa'da "reel sosyalizmin" molozlarını da sürükleyerek yıkıldığı vakit,

emperyalizm hakkındaki Marksist teoriler nefeslerini ve üretkenliklerini çoktan tüketmişlerdi. Kanaatimce, o uzun tarihleri boyunca, (çoğu zaman birbiriyle çelişkili olan) iki tür istek arasında ayrım yapmakta zorlanan bir modernleşme teorisinin sıkıştırdığı tezlerin ikircikliği (ya da rekabeti) Marksist analiz tarzlarının başına hep bela kesilmişti: Bu isteklerden ilki sosyalizmi kurmaya dayalıyken, ikincisi ise, kapitalizme "yetişme" arzusuyla ileri atılıyordu. Soğuk Savaş dönemi bahsettiğimiz bu ikinci itkiyi daha da şiddetlendiriyor ve kalkınmaya ilişkin burjuva-liberal görüşlerin ve modernleşmenin yakınsama vaadinin ihracı, "yetişme" arzusunu muhtemelen daha da artırıyordu. Bu girişim, meta biçimine ve bu biçimin yarattığı sonuçlara ilişkin Marksist eleştiriyi çoğu zaman kurban etme pahasına gerçekleşiyordu. Bir başka deyişle, kapitalist modernleşmenin esasına dair kategorilerin eleştirisinin yerini, bu kategorilerin dağılımına ve uygulanmasına ilişkin bir eleştiri alıyordu. Demek istediğim şey şu: Marksist düşünce, yüzyıldan fazla bir süre boyunca, öyle bir modernleşme teorisine hizmet etti ki, bu teori, sırf üstyapısal bir ideoloji olarak değil de, (Marx'ın "tohum hücre" dediği) toplumu yapılandıran esas ilke olarak işlev görecek, meta fetişinin durumunu değerlendirmeye dayalı bir eleştiriye olanak tanımıyordu. Bu yönelimi kılavuz edinen partiler ve işçi örgütleri, hep birden kapitalist toplumla bütünleşmeye girişirken, bir yandan da bu toplumu anakronizmlerinden ve yapısal kusurlarından kurtarmaya gayret ettiler. Marksist düşünce, Rusya'dan, Afrika ve Asya'ya kadar uzanan kapitalist çevre ülkelerdeki toplumların geç modernleşmesini mazur göstermek için kullanıldı. Leninist ya da sosyal demokrat, akademisyen ya da devrimci, sosyalist ya da Üçüncü Dünyacı tüm geleneksel Marksistler, gelir, meta ve değerin yeniden bölüşümü için ortaya konan mücadeleye, bunları önem sırasına koymadan ve sınıf çatışmasının yitip gitmesi pahasına omuz verdiler. Geriye dönüp baktığımızda, şunu muhtemelen ileri sürebiliriz: Geleneksel Marksist teorik programın bütünü ve bu programın "reel

sosyalist" ülkelerdeki ve Batı'daki sosyal demokrat sanayi toplumlarındaki pratik uygulamaları, meta toplumunun gelişmesindeki bir unsuru oluşturuyordu sadece. Kapitalizmin küresel krizi ve küreselleşmenin yaşadığı kriz, kapitalizmin ilerlemesindeki kısa bir uğraktan başka bir şey değildir. Kaldı ki bu durum bizatihi Marksizmin de kriz içinde olduğuna işaret etmektedir. Her hâlükârda, emperyalizm hakkındaki Marksist teorileri, kapitalizmle rekabet edebilecek bir eleştiri de sunabilecek bir tür modernleşme anlayışı yakalama eğiliminin sonucunda ortaya konulan teoriler olarak görmeliyiz. Emperyalizm teorileri, bu çelişkili taleplerin belli bir uğraktaki tarihsel özgüllüğüyle dolayımlanmıştır.

Amacımız göz önüne alınırsa, şunu ileri sürmek uygun olabilir: Bu teorilerin üretimi, ilkel sermaye birikiminin oynadığı rolü vurgulayan Luxemburgçu, "ultra emperyalizmi" teşhis eden Kautskyci ve emperyalizmi "kapitalizmin en yüksek ya da en son aşamasına" çivileyen Leninci formülasyonlar arasında dağılım gösteriyordu. Bu bölünme, kaçınılmaz olarak fikir ayrılıklarının filizlenmesine yol açacak türden koşullar çıkarıyordu ortaya. Luxemburg, artı değer krizinin çözülmesinde, coğrafi ve emperyal genişlemenin gerekli olduğunu öne sürüyor; Kautsky emperyalizmin dünyada emperyal bir oluşum konusunda uzlaşıldığı takdirde, hem "ulusal" sınıflar arasında hem de ulus devletler arasında bir barış dönemini başlatacağını tahayyül ediyor; Lenin ise, emperyalizmi, kapitalist çelişkilerin küresel ölçekte, yeni ve daha yoğun biçimlerde artarak bir dünya çatışmasına yol açtığı bir fenomen olarak imleyen bir analiz geliştiriyordu. Gelgelelim, tüm bu bahislerde ortak bir yan vardı: Beraberinde "kriz", "iktisadi felaketçilik", "çelişkiler" ve benzeri terimleri getiren bir dönemleştirme planının ve uygun bir "aşamacı" kronolojinin inşasını gerekli kılan geniş ölçekli yapısal belirleyicilere verilen önem. Emperyalizme dair yapılan tüm bu teorileştirmelerde devletin rolü nispeten geri planda kalıyordu; kapitalist üretim tarzı içinden emperyalizmin gelişmesinin ana bileşeni olan eşitsizliğin

yeniden üretimi sorunu da öyle. Marksistler, tarihin buharlaşmadığının açık hale geldiği 1990'larda, emperyalizm sorununu yeniden düşünmeye başladıklarında, bütünüyle garip olan bu fikri ve onun beraberinde taşıdığı, temel iktisadi unsurların dağılmasıyla kapitalist sistemin çökeceği varsayımını yeniden canlandırdılar. Ama yazarların yapısal içe patlama analizlerine ekledikleri, ulus devlet simgesi ve bilhassa onun uluslararasılaşmayı başlatmada oynadığı iktisadi roldü. David Harvey ise, analizinde, eşitsiz coğrafi kalkınmaya ve ilkel birikimin güncel bir çeşidi olarak, kapitalizmin "mülksüzleştirme yoluyla birikim" üzerinden kendini yeniden üretmesine dair bir farkındalığa sahipti.

Marksistlerin yakın dönemde yapmış olduğu yeniden değerlendirmeler hakkında söylenebilecek en önemli şey, açıklayıcılık açısından yapısal nedenselliğe ve onun dönemleştirme planına sık sık öncelik veriliyor olmasıdır. Bundan dolayı, Peter Gowan'ın yapmış olduğu güncel bir analizde, "Washington'un Faustvari" kalkışması, kaynağını uluslararası parasal ve finansal ilişkilerin son 25 yıl içinde yeniden şekillendirilip yönetilmesinden alan, cüretli ve küresel bir kumar olarak betimleniyor. Üstelik bu yeniden tasarlama süreci, ABD'nin yaptığı kimi siyasi tercihleri de beraberinde getirmişti: "Devlet politikasına bağımlı bir fenomen" olarak küreselleşme ve devletin iktisadi yönetimi ile iktidar siyasetinin bir aracı olarak hizmet görecek iktisadi bir rejimin inşasını. 1970'lerin başında, Nixon'ın Bretton Woods anlaşmalarını bırakıp, doların, diğer para birimlerine karşı harekete geçmesini sağlaması ve petrol fiyatlarını yükseltmek için Suudilerle anlaşma yapmayı istemesiyle birlikte, "Dolar Wall Street Rejimi" ortaya çıkmıştı. Leo Panitch ve Sam Gindin'in ortaya koyduğu bir başka izahatta ise, "Amerika'nın gayrı resmi imparatorluğuna" yol açan diğer etkenleri ele alabilmek için, o eski, aşamacı anlatının kısıtlarını ve bu anlatının, emperyalistler arası rekabete duyduğu itimadı aşacak biçimde, emperyalizm hakkında yeni bir Marksist teorinin oluşturulması gerekti-

ği öne sürülüyordu.* Daha açık bir şekilde belirtmek gerekirse, bu yeni teorileştirme girişimi, Nicos Poulantzas'ın daha önceki formülasyonlarını anımsatırcasına, devletin, rakiplerini "emperyal zincirin" içine çekebilme ve küreselleşme sürecinin polisliğini yürütme -kapitalist toplumsal ilişkileri her yere yayma- kapasitesini ön plana çıkartmaktadır. Bu strateji, Soğuk Savaş boyunca modernleşme teorisinin teşvik ettiği eski bir istekle köken açısından benzerlik taşımaktaydı. Ama devletin bu yeniden dirilme sürecindeki tarihi, "doğrudan yabancı yatırım" gibi vasıtalarla dile gelen Neo-Liberal yeniden biçimlenme süreci içindeki bir yere oturtulmaktaydı. Panitch ve Gindin, tıpkı Gowan gibi, bu dönüşümün can alıcı bir biçimde 1970'lerin sonlarındaki "Volcker Şoku" ile başladığını düşünmekteler.** ABD bu dönemde, yapısal uyum programlarıyla denetimini dayatmak istiyor ve Amerikan Merkez Bankası'nın faiz oranlarının eşi görülmemiş düzeylere çıkmasına izin verme yoluyla, iktisadi sınırlamalar koymaya karar vermesiyle bu süreç başlatılmış oluyordu. Ellen Meiksins Wood'a göre, yeni emperyal Amerika, muhakkak, tarihsel emperyalizmi arka plana alarak kavranmalıdır; fakat ABD'ye bu sefer damgasını vuran, yapısal çelişkileri birçok devlet tarafından ayakta tutulan küresel iktisattır. Askeri gücün ekonomi-dışı gücü, Wood'un deyimiyle, "artık emperyalizmi", imparatorluğun bütünüyle farklı bir şekilde genişlemesi bakımından elzem hâle gelmiştir.***

---

* Leo Panitch ve Sam Gindin'in derlediği *Socialist Register* dergisinin 2004 yılında çıkan "The New Imperial Challenge" başlıklı sayısı Türkçeye Alaz Yayınları (İstanbul, 2004) tarafından çevrildi. Panitch ve Gindin'in bu derleme için kaleme aldıkları makalenin başlığı şudur: "Küresel Kapitalizm ve Amerikan İmparatorluğu" (ç.n.)

** Paul Volcker, 1979'da ABD Merkez Bankası yönetimi başkanıydı. O yıl başlayan monetarist yönelim ve bu yönelimin yarattığı sarsıntı onun adıyla anılır. (ç.n.)

*** Ellen Meiksins Wood, *Sermaye İmparatorluğu*, çev. Sami Oğuz, Epos Yayınları, 2006

David Harvey, "yeni emperyalizm" hakkında yazdığı son kitabında*, kapitalizmin birikim krizleri döngüsüne (tekrar tekrar ortaya çıkan artık emek gücü ve sermayeye) odaklanıyor. Harvey'in deyimiyle, "mekânsal çözüm" coğrafi genişleme- sonucu ortadan kaldırılan bu tür krizlerin şimdiki kaynağı 1970'lerden bu yana görülen aşırı üretim. Bu doğrultuda, Peter Gowan da, ABD'nin aynı uğrağı ve nereye gittiği belirsiz bu dönemi, kendi hegemonik konumunu muhafaza etmek için umutsuzca idare etmeye giriştiğini tespit ediyordu. Wood ise, hegemonik konumu muhafaza etme isteğinin, yirminci yüzyılın son on yıllarında askeri iktidarın saplantılı bir biçimde tekelleştirilmesini açıkladığını düşünmekteydi. Harvey, bu taktik harekete geçirme sürecini, hızlandırılmış emperyalizm olarak adlandırıyor. Bu emperyalizm, ülkelere el konması yerine mali sermaye düzeni üstünde yükseliyor. Harvey, bu süreci anlatırken, Luxemburg'un "ilkel birikim" kavramının özünü hayli saklı tutup, "mülksüzleştirme yoluyla birikim" terimini kullanıyor. "Mülksüzleştirme yoluyla birikim", her şeyden önce, hırsızlık gibi, kapitalist sistemin dışındaki yağma pratiklerine -ki, maden işletmelerinin, ABD içinde halen süren faaliyetleri bu pratikleri andırmaktadır- ve toplumu gölgesiyle örten o dizginsiz eşitsizliği pekiştiren pratiklere atıfta bulunur. Fakat S&L's şirketinin yağmalanmasına ve günümüz şirketlerindeki rüşvet olaylarına sebep olanlar, kumarhane kapitalizmi, Ponzi hileleri, piramit adıyla bilinen finansal sahtekârlıklar -devlet piyangolarını da unutmayalım- ve benzerleri değildir. ABD, iktisadi gücü sayesinde, kendi emperyalizmini körüklemek için bildik pek çok yağma pratiğine başvurmuştur. Böylelikle, birikimin yinelenen krizlerini çözmeye çalışan ABD'nin çabaları, eşitsizliğin bütün dünyada daha fazla artmasından başka bir sonuca yol açmamıştır. Gelgelelim, Harvey, diğerleri gibi, kapitalizmin birbirini izleyen aşamalar içinde gelişerek niha-

* David Harvey, *Yeni Emperyalizm*, çev. Hür Güldü, Everest Yayınları, İstanbul, 2004. Harvey aradan geçen zaman içinde bir kitap daha yayımladı: *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford University Press, Oxford, 2005. (ç.n.)

yet çökeceğini ve feci bir şekilde içe patlayacağını öngören söylemlerle arasına hâlâ yeterince mesafe koyamamaktadır. Şimdi tepeden tırnağa silahla donanmış olan devletin sönümlenebileceğine dair heyulası kanıyı bir türlü kovamamaktadır. Yakın dönemde ortaya çıkan emperyalizm hakkındaki Marksist teorilerin, aşamaların önceliğine ve bunun getirdiği kaçınılmaz kronolojiye halen bel bağladıklarını saptamak önem taşıyor. Söz konusu teorilerin, mevcut krizin kaynağının 1970'lerde olduğu konusunda sessiz bir mutabakata varmış olmaları, bu bel bağının işaretidir. Böylece bu on yıllık süre bir dönüm noktası haline getirilir ama Amerika'nın Soğuk Savaşı'nın zamansal sınırları dahilinde de güvenle tutulur.

Aslında bu mutabakatın bir sebebi de Soğuk Savaş kategorisinin bizatihi kendisidir ve bu dönemdeki o ideolojik "Batı'nın yükselişi" savunusu, söz konusu mutabakatla derin ilişki içindedir. Şunu demeye getiriyorum: Aşamacılığın o kaçınılmaz ilerleyişine işaret eden bu kronoloji, aslında hiç sorunsallaştırmadan varsaydığı bir kategori olan ulus devlete bağlıdır. Bu kronoloji, ulusla yolları kesişen ve genişleme yoluyla onu aşan kapitalizmin kendisini temel almaz. Bu durumun onun dışında kalanlara nazaran Batı'yla daha fazla ilgisi varmış gibi görünüyor hâlâ. Bu vurgu Soğuk Savaş stratejilerinin her zaman özünde yatıyordu. Keza Asya'da, Afrika'da, Latin Amerika'da ve başka yerlerde sahnelenen sıcak savaşların, Soğuk Savaş kategorisine zemin sağlayan ve onun ampirik varlığını mümkün kılan ana bir unsur olması da öyleydi. Marksizmi mevcut emperyal oluşumu yeniden değerlendirmeye zorlayan şey, hiç şüphesiz, 11 Eylül ve Amerikan devletinin daha sonraki maceralarıydı. Halbuki yapılara ve dönemleştirmelere duyulan bu güven aslında tarihsel analizleri yerinden ederek ancak yakını görebilen bir vizyonun serpilmesine yarıyor. Bu tür bir vizyon ise, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesindeki yıllar gibi daha uzak uğrakların tarihselliğini kolayca gözden kaçırabiliyor. Dahası, kökenlerin o alışılmış fetişleştirilmesine karşı durulmasıyla hiçbir ilgisi ol-

mayan bu körlük, sorunlu bir kategori olan Soğuk Savaş'ı sorguya çekme ödevini de sıkça görmezden geliyor. Oysaki bu kategoriye çoğu zaman, o zamanlardaki adıyla temel iktisadi çıkarların, desteklendiğini gözlerden saklamak için müracaat ediliyor ve dikkatler böylece, emperyalizm sözcüğü ağza dahi alınmadan, emperyalist bir itkinin oluşum anları olan bu süreçten uzağa çekiliyordu. Bugün bu miyopluğu telafi etmek için başka çabalar da gösteriliyor. Bu minvalde, geçmişteki emperyalizmler, sömürgelikten yeni kurtulmuş ülkeler üzerinde bıraktıkları mirasları ışığında ve şimdiki Amerikan emperyumunu yeniden düşünmek için kullanılabilecek modeller olarak tasavvur ediliyor.

İçinde bulunduğumuz konjonktür bir yandan emperyalizm hakkında yenilenmiş bir Marksist eleştiriyi ortaya çıkarırken, diğer bir yandan da emperyalizmin tarihsel mirasının ve onun eski sömürgelerin daha sonraki modernleşmeleri açısından yarattığı kalıcı sonuçların giderek daha sık telaffuz edildiğine tanıklık ediyoruz. Bu söylemin amacı, tarihsel emperyalizmin ve sömürgeciliğin, her ne kadar Asya ve Afrika'ya etkileri açısından feci bir sicile sahip olsalar da, başlangıçtaki uğraklarını aşarak, sömürgeleştirmeden sonra ortaya çıkan yeni ulusların oluşumuna ve biçimlenmesine bilinçli bir şekilde kalıcı katkılarda bulunmuş olduklarını göstermektir. Sömürgesizleşme sonrası emperyal ve sömürgeci mirasları yeniden düşünme çabası 11 Eylül'den önce başlamış olsa da, son olaylar bu sürece hız kazandırdı ve bu yöndeki üretim hızı öylesine arttı ki, elde edilen "başlıca" bulgular gündelik ortakduyusal doxanın*, kitlesel medyanın her köşesinde rastlanabilecek bir parçası hâline geldi. Tarihe bakışta yaşanan bu canlanmanın kanıtlamaya çalıştığı şudur: Emperyalizm ve sömürgecilik, Afrika ve Asya'ya karşı yaptıkları teslim edilen zulme, dünyanın pek çok yerinde giriştikleri o devasa mülk edinme ve mülksüzleştirmelerdeki, politik ekonomile-

* "Doxa", Bourdieu'nün dünya ve dünyadaki yerimize ilişkin daha bilinçli düşüncelerimizi biçimlendiren, gerçekliği sorgulanmayan, bilinç-öncesi anlayışları ifade eden terimidir. (ç.n.)

rinin baltalanmasındaki ve referans çerçevesi oluşturan yerleşik kültürlerin yıkımındaki o etkin rollerine rağmen, yeni siyasi örgütlenme biçimleriyle (yani, siyasi istikrarı sağlayabilecek sistemlerle), "yönetimsellikler"le ve yeni ulus devletlerin kalkınmasında hesaba gelmez etkilerinin olduğu ancak daha sonra anlaşılacak altyapı yatırımlarının yapılmasını sağlayan iktisadi düzenlemelerle beraber modern uygarlığın meyvelerini yetiştirmiştir. (Roland Barthes bir keresinde bu tür bir argümana "margarin etkisi" adını vermişti). Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında, yeni bağlantısız ulusların kalplerini ve zihinlerini kazanmak için mücadele yükselirken, Britanya sömürgeciliğinin bir mirası olarak Hint "demokrasisi"ne işaret etmek alelade bir hâl almıştı. Savaş öncesindeki emperyalist Japon devleti bile, Kore ve Formosa'yı kalıcı ve modern bir altyapıyla donattığı için bir siyasi rasyonellik modeli olarak gösterilir olmuştu. Aslında bu argüman en önce ve en ikna edici bir şekilde, sosyal bilimciler ve tarihçiler tarafından, eski Japon İmparatorluğu'nun sömürgeleri olan Formosa ve Kore'nin kalkınması için Japonya'daki sömürgeci yönetimin yapmış olduğu doğrudan yatırımlar sayesinde kurulan altyapıların mümkün kıldığı, savaş ve sömürge dönemi sonrasındaki o "mucizevi" dönüşümler bağlamında ortaya atılmıştı.

Daha sonra göreceğimiz gibi, bu deneyim o güçlü Japonya modeline dayanıyordu. Bu ülke, Soğuk Savaş günlerinde evrimci modernleşmenin ilham verici bir örneği ve gelişen "yeni ulusların" bakacağı bir ayna olarak, sosyal bilimciler ve tarihçilerce el üstünde tutuldu. Daha yakına gelirsek, Büyük Britanya gibi belli emperyal güçlerin, sömürgelerine, özel yatırımı, hukukun faydalarını (diplomatik dokunulmazlığın medeni bir fazilete dönüştürülmesi) ve hatta, burjuva bir biçimde olsa da, ulus devlet kategorisini ilk kez tanıtırken ya da bunları teşvik ederken, bütün bunları öngörerek hareket ettikleri düşünüldü. Adına modernleşme ve yakınsama denilen eski bir kalkınma teorisinin yeniden ortaya çıkışı ve akademik literatüre yeniden eklemlenmesi, post-kolonyal söylemin oynadığı hakim rolün

ziyadesiyle telafi edilmesine karşılık geliyor. Öyle görünüyor ki bugünlerde her yerde, geçmişteki tarihi imparatorluklara geleceği şekillendirmedeki öngörüleri dolayısıyla bolca saygı gösteriliyor: Eski Rus Çarlık İmparatorluğu, Hapsburg ve hatta Osmanlı İmparatorluğu, sonradan ortaya çıkan çokkültürcülüğe model teşkil ettikleri için göklere çıkarılıyor!

Bugün, enerjisini Irak Savaşı'ndan ve Amerika'nın emperyal politikalarından alan bu yeni, aslında eski tarihyazımı, sömürgeci deneyimini, onun baskıcı ve kötürüm eden mirasını ve sömürgeleştirilenlerin ellerinden, öznel farkındalıklarının ve kendi oluşumlarına dair tarihsel temsillerinin ("Avrupa'yı Taşralılaştırma" etkisi) nasıl alındığını vurgulayarak, başka bir anlatı içinde ifade etmeyi amaçlayan post-kolonyal arzuya yapılan bir saldırıyı ifade ediyor. Post-kolonyal söylem, bu "körlüğü" dengelemek için, sömürgeleştirilenlerin özne konumlarını nasıl biçimlendirebildiği ve yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkiyi yalnızca özne ile nesne arasındaki tek yönlü bir ilişki olmaktan çıkarırken daha önce tahayyül edilmiş olandan nasıl daha büyük bir rol oynayabildikleri sorusuna cevap bulmaya çalıştı. Mevcut konjonktürün emperyalizme dair yeni bir "hürmet" doğurduğunu farketmek gerekiyor. Şimdi daha da abartı bir şekle bürünen bu hürmetin mayasında, modernleşme ve yakınsamayı taahhüt eden bir paradigmanın mümkün kıldığı eski bir kalkınma teorisi ile post-kolonyal teoriye, bu teorinin sömürge deneyimine ilişkin ortaya koyduğu eleştiriye ve her şeyden önemlisi, onun sömürgesizleşme sonrasında gelecek üzerindeki taleplerine karşı yinelenen bir tepki yatıyor. 1960'lar ve 1970'lerde modernleşmeyle beraber, özellikle Avrupa ve Amerika dışındaki dünyayı açıklamak için liberal sosyal bilimciler tarafından geliştirilen bir toplumsal değişim teorisi, Soğuk Savaş boyunca bağlantısız ülkelere, kapitalizm ve demokrasi adlı doğal ikizleri ihraç etmeye adanmış bir kalkınma programıyla birleşmişti. Aslında kapitalizm terimi, kullanılsa bile, nadiren kullanılıyordu; onun yedekleri

olan demokrasi ve modernlik, modernleşme sürecinin gerçekleştirme sözü verdiği amaçlar koyuyordu ortaya. Modernleşme teorisi, siyasi ve iktisadi alanların ikisini birden vurgularken, bu teorinin kapitalizmin yerine modernliği geçirmesi, siyasi örgütlenme -ulus devlet biçimi- ile kapitalist büyüme ve piyasanın genişlemesi için gerekli bir koşul olarak, iktisadi kalkınmada rasyonel bir önderliğin bulunmasının öncelik taşıdığını savunan bir kanaati yansıtıyordu. Modernleşme teorisi, bu bakımdan, iktisadi değişimin faili olarak ilkesel ve temel dolayımlayıcı siyasi biçimi açısından kapitalist yayılmanın seyri yerine, ulus devletin önceliğini ve mevcudiyetini varsayan o eski (ve yeni) garip Marksist fikrin izlerini taşıyordu. Evrimsel bir büyüme anlayışının durmadan sürüklediği, tarihselci olmaktan ziyade Spencercı olan ve geçmişten kalan izlere, değerlere ve tortulara hayatta kalma ayrıcalığı sunan bu teori, reçete ile teşhisi, olması gereken ile gerçekte olanı bir tutmak için ter döküyordu çoğu zaman. Kendi analizine bilimsel bir itibar sağlamak için dünyayı bir araştırma nesnesine dönüştürmekle kalmıyor, ölçüm standardı olarak karşılaştırmayı da emri altına alıyordu. Karışık ve eşitsiz tarihsel zamansallıkları telaffuz etmekten sakınırken onun yerine hiç değişmeyen, tek doğrultulu yapısal düzenlilikleri ve değerlerin ebedi örüntülerini geçiren modernleşme teorisi, sosyal bilimler alanında uzun süre boyunca uygulanıyor ve bu alandaki varlığını güçlendiriyordu böylece. Başka bir deyişle, hiçbir tarihi olmayan bir süreçti bu.

Sovyetler Birliği rekabet alanından defedilmişti ya, Amerika artık denetim bakımından dünyada daha fazla sorumluluk almak ve "demokrasi" ile "piyasa" her nerede tehlikeye sokulursa (çoğu zaman "temel çıkarlara" karşı olduğu düşünülen bir tehdidi gözlerden saklardı bu) oraya müdahale etmek istiyordu. Soğuk Savaş sonrasında, Amerika'nın bu haksız iddialarını gerekçelendirmek için modernleşme teorisinin buyurucu nitelikteki dilinden yararlanılıyordu. "Gerçek" ya da "doğal" bir düşmanın ortadan kalkmasıyla birlikte, kalpleri ve zihinleri kazanmak için girişilen rekabet

de artık kayboluyordu. Mevcut Irak harekâtının gösterdiği üzere, hükmünü sürmekte olan ve kabul edilen egemenliklere rağmen, kalkınma ihracının ivediliği yerine, önleyici bir önlem ve siyasi istikrarın en iyi teminatı olarak demokrasi ihracının gerekliliği ikame ediliyordu. Önleyici savaş stratejisinin, tıpkı Soğuk Savaş'ın sonraki günlerinde Afrika'daki, Orta ve Latin Amerika'daki, Ortadoğu'da ve özellikle de Afganistan'daki terörist grupları vekâleten destekleyen Amerikan uygulamalarından devşirilmiş terör kavramsallaştırmasında ve Sovyet denetimini yok etme mücadelesinde olduğu gibi, hiçbir kayda değer başarı sağlamamış o eski "uyuşturucuya karşı savaş" stratejisinde çoktan düşünülmüş olmasına hiç şaşmamak lazım. Baba Bush'un, şimdi bir ABD hapishanesinde yatan Panama diktatörü Noriega ile geçmişteki tuhaf ilişkilerini ve şimdi Savunma Bakanı olan Donald Rumsfeld'i o gönençli günlerinde, ABD'nin bir zamanki müttefiki olan Saddam Hüseyin'le el sıkışırken gösteren fotoğrafı hatırlamak yeter de artar bile.

Sömürgeci güçler artık hafızanın ve nostaljinin sınırları içine girdiği ve sömürgesizleşme sonrasındaki "tarihsel deneyim" bir miras hâline geldiği için, post-kolonyal söyleme ve onun yaygın bir şekilde kurumsallaşmasına (bir İngiliz filolojisi bölümünün üstünü kazıyın, altından bir post-kolonyal karakolu çıkacaktır) verilen bu tepki, bu güçlerin büyük katkılarını kanıtlama arzusuyla daha da artmıştır. Modernleşme teorisinin, modernleşme sürecinin, evrimsel bir ilerleme ve aslında modern ulusun kurulmasıyla nihayete erecek olan toplumsal değişimin faili olarak sunulmasını kolaylaştırmak için eskiden kalan değerler üzerine yaptığı saplantılı vurgudan yararlanmak, bu karşı saldırının yandaşlarına post-kolonyal söylemin yerleşik kalelerine karşı hamlede bulunma imkânı tanıyordu. Eskiden modernleşme teorisinini uygulayanlar bir toplumun modern olmak için katettiği değişim hızının ya da mesafenin bilhassa damgasını vurduğu, sürekliliğe dayalı zamansal bir dizideki geleneksel olan ile modern olan, "o zamanki" ile "şimdiki" arasında var olduğunu düşündükle-

ri (ve savunulamaz olan) bir ikiliğe ve bunların ilkinden hayatta kalanların, sonrakinin de başarıya ulaşması için sahip olduğu yardım etme kapasitesine başvuruyorlardı. Son zamanlarda emperyallik hakkında saçma sapan laflar ortaya atanlar, sömürge uğrağını, eski sömürgeleştirilmiş toplumların modern ulus-devletlere dönüşerek modernleşmesine varabilecek bir tarihe önayak olunması olarak görüyorlar sadece. Bu akıl yürütme tarzı bir anlamda Bruno Latour'un o ünlü "biz hiç modern olmadık" sözünü anımsatıyor. Zira, sömürge mirasının, rotasının, sömürgeci güçlerin dürtüklemesiyle çizildiği varsayılan sömürge ülkelerin hep modern olduğunu gösterecek şekilde iş görmesi sağlanabiliyor şimdi. Tıpkı eskiden Japonya ve Batı Almanya'da yapıldığı gibi, şu aralar Afganistan ve Irak'ı demokratikleştirmek için gösterilen çabalar (söz konusu ülkeleri Amerikanlaştırmak anlamına geliyor bu), hâlâ eski zamanın modernleştirme itkisini yansıtıyor; ama bu sefer, onu bir zamanlar ortaya çıkarmış olan çekişme artık bittiği için, temel çıkarların geliştirilmesini saklamaya gerek kalmadan sergilenen bir itkiyle karşı karşıyayız. Üstelik, hiçbir rakip gücün kendisini dizginleyemediği önleyici askeri müdahaleler yoluyla dünyayı "demokratikleştirmek" için son zamanlarda çevrilen dolaplar, artık ne sosyal bilimlerin hizmetine ne de onun kendi gündemini oluşturması için kurduğu karşılaştırmalı stratejilere bel bağlıyor. Şimdilerde, medeniyetler hakkındaki Spenglerci teorileştirmelerin ve sağlam demokrasiye güvensizliği ifade eden çeşitli Schmidtçi ve Straussçu bakış açılarının sulandırılmış bir karışımına itimat ediliyor. Hakikaten, (Leo) Straussçu vals, mevcut Washington yönetiminin mırıldandığı melodi ve onun Irak ile Afganistan'ın simgelediği kıyafet balolarında dinlemeyi tercih ettiği müzik olmuştur. Şu an önümüzde uzanan şey, bu tür toplumları piyasa güçlerine ve Amerikan tüketim ürünlerine açık kılacak olan ve emperyal emellerini neredeyse hiç saklamaya gerek duymayan bir tür siyasi modernleşmedir. Sonuç olarak, tarihinden daha uzun yaşayan sömürge mirasına başvurulmaktadır ve bu-

nun da iki sebebi vardır. Bunlardan ilki, kendini vazifesine adamış diğerkâm kişiler olarak sömürgecilerin ne gibi faydalı hizmetler sağladıklarını göstermektir. İkincisi ise, yirmi birinci yüzyılın yeni emperyumu olmaya doğru ilerleyen ABD'ye örnek alınacak bir model çıkarmaktır. Fakat ileride göreceğimiz gibi, bahsi geçen tarihsel model, Fransız, Japon, Hollanda ya da Osmanlı değil de, Britanya İmparatorluğu'dur.

Bu bağlantının izini sürerken şuna da değinmek gerekiyor: Adına uluslararası ilişkiler denen söylemin ve disiplinin üretimi için hayati bir niteliği olan "Soğuk Savaş" kategorisi, Batı ile Doğu, dış siyasette "gerçekçilik" ile "idealizm", demokrasi ile komünizm arasında büyük bir mücadele anlatısı kurmuştur. Böylece, medeniyet ile barbarlık, benlik ile öteki arasındaki o eski kutupluluğu farklı bir şekilde yeniden kodlayarak önümüze koymuştur. Kolej ve üniversitelerde ciddi bir konu olarak halen öğretilmekte olan bu anlatının merkezinde, "Batı'nın yükselişi" ve onun birliğe, tamlığa ve tamamlanmışlığa ilişkin bütün o talepleri yatar. Aynı sebepten ötürü, Soğuk Savaş büyük anlatısı Üçüncü Dünya'ya verilen her türlü failliği yerinden söküp bir kenara atmayı da becerebiliyor. Üçüncü Dünya bu anlatıda, İkinci Dünya bütünüyle bertaraf edilmeden önce Birinci Dünya'nın içine çekilmeye çalışılıyor. Bileşenleri birer soyutlamaya indirgenen o eski sömürgeleştirilmiş dünya Amerika'nın yardımıyla "yeni uluslar" hâlini alıyor şimdi. Fakat Soğuk Savaş anlatısının meramı, ABD'nin nasıl olup da hür dünyayı muhafaza etmek için bir ölüm kalım savaşı yürütmeye zorlandığını anlatmaktı. Bu da ABD'nin başlıca amacının, birinci ya da ikinci dünyalardan farklı üçüncü ya da tarafsız bir yolla, farklı bir siyaset ve farklı bir iktisatla, öznelliklerini ve failliklerini kazanmak isteyen yeni ulusların bu yoldaki arzularını ve kapasitelerini bastırmak olduğu anlamına geliyordu. Soğuk Savaş böylece ABD'ye modernleşmenin faili olarak rolünü oynamaya devam etmesi için yetki veriyor, ABD de, mümkün olan her yerde bu toplumları ve kapitalist piyasaları "kalkındırmak"

için yardım eli uzatarak, eskiden sömürgeleştirilmiş olanların tâbi statülerini pekiştiriyordu. ABD aynı zamanda kontra-terör casusluğu, gizli operasyonlar, suikastler (Partice Lumumba'yı hatırlıyor musunuz?), teröristleri istihdam ederek vekâleten yürüttüğü savaşlar biçiminde ve hatta Avrupa-Amerika'nın dışında olduğu müddetçe, daha geniş çaplı savaşlar açmaya girişerek zor ve şiddet kullanmaya gönüllü olduğunu gösteriyordu. Sovyetler ise, bloğunda bütünleşme sağlamak için büyük girişimleri zorluyordu. Ama Yugoslavya, Arnavutluk ve 1950'lerdeki Çin-Sovyet bölünmesinin çarpıcı bir şekilde gösterdiği gibi, bu çabalar her zaman yerini bulmuyordu. Japonya, modernleşme hakikatinin sergilendiği bir vitrine dönüşürken, Hindistan o kadar öne çıkamıyordu. Çünkü Hint "demokrasisi", "dengesiz" bulunuyordu. Bu da (Japonya'nın tek parti "demokrasisi"nin aksine) Hindistan'ın ABD'ye tamamiyle boyun eğmediği ve Bandung Konferansı'nın kısa bir süre için de olsa vaadetmiş olduğu tarafsız ve farklı bir yolun cazibesine kapıldığı anlamına geliyor.

Paradigmanın Teorisi

Sosyal bilimler, -bugün geriye dönüp baktığımızda Soğuk Savaş'ın belki de en yoğun yaşandığı zaman dilimi olarak gördüğümüz- 1960'lar ve 1970'lerde dünya sahnesine çıktı ve modernleşme teorisinin oluşumu ile bu teorinin paradigmasının yetki verdiği araştırma gündeminin kurulmasıyla birlikte, karşılaştırma işini icra etmeye başladı. Tabiri caizse, antropoloji sahneye merkezini terk etmiş bir şekilde çıkmış vaziyetteydi zaten ve içinde bulunduğu bu konum, tahayyül ettiği her türlü karşılaştırmalı bakış açısını sürekli kısıtlıyordu. Sömürgelikten kurtulan toplumların ve uygun bir araştırma konusu olan "yeni uluslar"ın kalkınma programlarına yönelmiş olan siyaset bilimi ve özellikle de sosyoloji gibi disiplinler, çoğu zaman, seçkin önderlerin oynadığı role ve bu önderlerin "gelenekten" "modernliğe" geçişi kolaylaştırmak için kullandığı stratejilere odaklanmıştı. Aslına bakacak olursak bu zaman diliminde modernleşme hakkında insanı hayrete düşürecek kadar çok yayın yapılmış olduğunu ve modernleşmenin, eğitim ve yönetim alanındaki görünür yaygınlığını hatırladığımızda garip bir şekilde kaygılanıyoruz bugün. Bunca düşünen insanın zamanını ve enerjisini onca süre bir sürü saçmalıkla tüketmiş olması insanı gerçekten şaşkınlığa düşürüyor. Fakat sosyal bilimleri, bütün dünyayı göz önünde bulundurabileceği bir anlayış ve karşılaştırmalı bir yöntemle donatmak, Amerikan toplumunun biraz idealleştirilmiş bir çeşidini kopya edilecek model olarak kullanmaktan pek de farksız değildi. Kaldı ki bu model, kendi istisnacılığını ve tarihe olan kayıtsızlığını saklamayı hemen hemen hiç beceremiyordu. Araştırma gündemi,

Amerikan devletinin yürüttüğü kalkınma programları için ne tür politikaların oluşturulabileceği ile ilgili düşüncelerden hiç uzaklaşmıyordu. Modernleştirici kalkınmanın yörüngesi, "ilerlemeyi" ya da bir toplumun kaydettiği başarıyı ve izlenen rotada hızlı yol almak veya rotayı tamamlamak için hâlâ nelerin yapılması gerektiğini ölçmeye yarayacak bir şablon sağlıyordu. Yeni-evrimci anlatı üzerine inşa edilmiş modernleşme teorisinin önemi, bir yazarın iyimser bir şekilde "evrensel çözücü" diye tarif ettiği rasyonel bir başarı süreci olan evrensellik iddiasında yatar. Özetle söylemek gerekirse, modernleştirici paradigmanın teorisi, bir dizi "ideal tipin" niteliklerine dayanıyordu: Toplumların, tutarlı bir şekilde örgütlenmiş sistemlerden oluştuğu düşünülüyordu; Talcott Parsons'ın takipçilerinin deyimiyle bu sistemlerin, "alt-sistemleri" ise birbirlerine bağımlıydı; tüm toplumlar, gelenekten modernliğe doğru ilerleyen bir hareketin (geçişin?) meydana getirdiği tarihsel bir gelişim şemasını takip ediyordu ve toplumsal alt-sistemlerinin doğasını belirliyen de bu şemaydı. Modernlik, rasyonel, bilimsel, seküler ve Batılı olana; gelenek ise, bu ve daha başka özelliklerin yokluğuna atıfta bulunuyordu. Geleneksel toplumlar, tamamlanmış bir Benlik (Batı) ile özdeşleştirilen tamı tamınalıktan yoksun oldukları için, çareyi modernleşme yoluna -modernliğe giden o tarihsel evrime- girmekte bulacaklardı. Bu yolda başarılı olup olmayacakları ise, (Jeffrey Alexander'ın deyimiyle) "intibak ederek yükselme" sürecini desteklemeye yetecek kaynaklara bağlıydı.

Savaş Sonrası Sosyal Bilimlerinin Gayesi

Modernleşme teorisinin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan iki itkinin üzerinde yükseldiğinin farkında olmak gerekir. Bunlardan birincisi, toplumsal teoride ve uygun araştırma gündemlerinin inşasında, değişim geçirmiş bir çevreyle yüzleşmek gerektiğinin biliniyor oluşuydu ve özellikle yakın dönemdeki çatışmaların sonuçları göz önünde bulundurulduğunda daha da karmaşıklaşan dünyayı açıklamayı zorunlu hale getiriyordu bu farkındalık.

Savaşın bitmesiyle birlikte, bir sömürgesizleşme süreci başlamış ve ardından, Afrika ve Asya'da yeni ulus-devletler kurulmuştu. Bu süreç, bu tür önemli dönüşümlerle temsil edilen toplumsal değişime işaret etme ve hatta birçok bağımsız ve özerk toplumun ortaya çıkmasına yol açan bu gelişen programın ilerleyişini ölçme ihtiyacını da beraberinde getirmişti. Artık değişmiş olan düşünsel ve siyasi manzara, örtük olarak devingen ve karşılaştırmalı bir çerçevede vuku bulmakta olan bu değişim ve gelişimin oranlarını açıklayabilecek teorilerin oluşturulmasını gerektiriyordu. Neredeyse aynı zamanda, ikinci bir etken üstü kapalı olarak sahneye çıkıyordu. Dünya, sömürgesizleşmenin sürdüğü sırada, sanayi modernliğe doğru birbirinden farklı ve birbiriyle çekişen yolları temsil eden iki rakip kamp arasında bölünmüştü. Marksizm, Sovyetler Birliği ve onun sosyalist modernlik vaadiyle, hem zaman içindeki değişimleri hem de kapitalizmden bağımsız başarılı bir devrimci dönüşüm umudunu ve bu dönüşümün o varsayılan evrimci yörüngesini anlatma iddiası olan açıklayıcı bir strateji sunmuştu. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki kapitalist dünyanın önde gelen ulusu ve sömürgesizleşme sürecinden henüz çıkmış yeni bağlantısız ulusları kendi modernleşme yoluna kazanma yarışında Sovyetler Birliği'nin esas rakibi olan ABD ise, evrimci bir kalkınma stratejisinin sürüklediği rasyonel bir modernlik modeli olarak siyasi demokrasiyi (tabii ki kapitalist bileşeni olan bir siyasi demokrasiyi) öne çıkarıyordu. Aslında hem ABD'nin hem de Sovyetler Birliği'nin kalkınma stratejileri, tam da İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında biçimlendiriliyor ve yeni uluslara yardım ve destek ihraç etmeyi önüne koyan açık bir devlet politikası hâline getiriliyordu. Bu stratejiler, modernleşme sürecini "hızlandırmaya" ve bu sürecin hızla başarıya ulaşmasını sağlama almaya yönelmişti. Modernleşme, bu bakımdan, toplumların o sözde devinimsiz geleneklerin köreltici durgunluğundan, modernliğin devingen süratine doğru hareket edişine güç veren bir toplumsal değişim anlayışı hâline gelmişti. Aynı şekilde, yeni ulusla-

rın önderleri ve elitleri tarafından da gitgide modernliğin o övünç duyulan hedefine ulaşacağı hesaplanan değişimleri gerçekleştirmek için tasarlanmış bir tavsiye politikası olarak görülüyordu. Bu görev kendini orta sınıf siyasi demokrasisinin cazibesinden ziyade teknolojiye adamış bir grup "Batılılaşmış" teknokrata düşüyordu çoğu zaman. Modernleşme, bir başka deyişle, siyasi istikrarın her ne pahasına olursa olsun sağlanmasında ısrar edilerek, rasyonel başarı ve ilerleme örneklerinin taklit edilmesi yoluyla, "geleneksel" toplumları modern uluslara dönüştürmek için oluşturulmuş bir planlama politikası olarak düşünülmüştü. Böylece hem sömürgesizleşme sürecini tamamına erdirmek isteyen yeni ulusların elitlerinin hem de savaş sonrasında başlayan çekişmede kendi hırslı kalkınma tasarılarını hemen öne çıkarmaya girişmiş olan iki rakip dünya gücünün elitlerinin önayak olduğu bir siyaset tercihi oluşturmuştu. Bu talebin yol açtığı şey ise, araştırma gündemini yeni küresel koşullarla bağdaştırma arzusunu (siz bunu 'mecburiyetini' diye okuyun) tatmin etme çerçevesinde sosyal bilimlerin yeniden düşünülmesi oldu.

Savaşın bitmesine kadar geçen sürede, ABD'de, toplumların durağanlığını ve kaynağını yinelenen toplumsallaşma süreçlerinden alan kalıcı ulusal karakteri ya da şahsiyeti vurgulamayı amaçlayan yaklaşımın yükü, pek çok sosyal bilimcinin sırtına yüklenmişti. "Kültür ve şahsiyet okulu" diye anılan bu yaklaşımda, basitçe gözden kaçırılan şey, bir toplumsal araştırma çerçevesi olarak ulus biçimine verilen öncelikti elbette. Ulus kategorisi, araştırmanın (ve toplumsallaşmanın) mekânsal sınırlarını, geçmiş, bugün ve gelecek arasında hiçbir ayrım gözetmeyen zamansız bir alan olarak tarif eden sorunsuz bir varsayım olarak takdim ediliyordu. Bu tür bir yaklaşım doğası gereği tarihsel değildi; hatta tarihsellik karşıtıydı ve önemli bir süreç olan değişime kayıtsızdı. Belki de Amerikan istisnacılığının açıkça ortaya konmamış iddialarını ve bu istisnacılığın tarihe olan duyarsızlığını (hakikaten garip bir modernist fikirdir bu) yansıtan bu sosyal bilim yaklaşımı, Marksizmle rekabet edebilecek

yeterli bir toplumsal değişim teorisi üretmekten (savaş bu mecburiyeti çarpıcı bir şekilde çoktan ortaya koymuştu) acizdi. Ruth Benedict ve Frances Hsu gibi antropologların çalışmaları bu yaklaşımın son çırpınışlarını ifade ediyordu. Benedict, *Chrysanthemum and the Sword* (1947) [Kasımpatı ve Kılıç] adlı kitabında, Nietzsche'nin ilham verdiği bir ikiliği arkasına alıp, Japonların tavrını, (Batı'nın "suçluluk kültürüne" karşıt) "bir utanç kültürünün" değişmez ve bitmezcesine yeniden üretiminin ifadesi olarak izah ederken, Hsu ise, *In the Shadow of the Ancestor* [Ataların Gölgesinde] başlıklı eserinde, günümüzdeki Çinlileri Tunç Çağı'ndaki atalarıyla bir tutmayı becerebiliyordu. Sonuç olarak bu boşluk, tarihe ve onun, toplumsal değişimin, geleneğe bağlı geçmişten, modern, ilerleyen bugüne doğru olan rotasını açıklama vaadine ancak mahçup bir selam verebilen yapısal-işlevselcilik tarafından dolduruluyordu. İşlevselci sosyal bilimin, 1950'ler ve 1960'lardaki politika oluşturma taleplerini karşılamak için betimleme ile tavsiyeyi birleştirmesiyle, tarihe verilmiş olan bu ufak taviz de ortadan kaldırılmış oluyordu.

Bununla birlikte şunu da hatırlamak önemli görünüyor: İşlevselciliğin, ilk başlarda tarihsel analize ve karşılaştırmaya kayıtsız kalmış olmasına rağmen, Amerika'nın Soğuk Savaş dönemindeki sosyal bilimi mertebesine yükseltilmesi, etno-merkezci bir çekincenin ve istisnacılığın artık gem vurmadığı ve hem tarihe hem de karşılaştırmaya duyarlı bir yöntembilimsel strateji edinmesini gerektiriyordu. Yeni ulus devletlerin ortaya çıkışı, tarihsel-karşılaştırmalı çalışmaların uygulanabilirliğinin yeniden değerlendirilmesini gerekli kılıyordu; zira bu ortaya çıkış süreci, gelenekten modernliğe geçişe odaklanmıştı. Dünyanın farklı bölgelerinde hızla çoğalan yeni devletlerin ortaya çıkardığı zorluklara göğüs germede farklı kültürlere ve bu kültürlerin mevcut siyasi ve iktisadi hususiyetlerine ampirik olarak aşina olmak, bu toplumların evrimci kavisteki konumlarını tespit etmek açısından elzem hâle gelmişti. Daha büyük karşılaştırmalara yönelme isteği, işlevselciliğin tek tek top-

lumların incelenmesindeki normatiflik iddiasının değiştirilmesini de beraberinde getirecek ve böylelikle onun genelleştirilmesine imkân tanıyacak toplumsal değişim anlayışları ve kategorilerine yeni bir bağlılığı teşvik edecekti. Bu değişiklik, Amerikan toplumu imgesine dayalı bir modelin bırakılıp, onun yerine, küresel çeşitliliği açıklayabilen ve özgül olarak da Amerika'nın geleceğiyle artık bir şekilde ilişkilenmiş, gelişmekte olan ulusların yaşadığı sorunları anlamaya yönelik bir modelin kurulmasını zorunlu kıldı. Üstelik bu gözden geçirilmiş model, birbiriyle ilişkili toplumsal süreçlerin çoğalan karmaşıklıklarını kavramak için daha devingen analizlere bağlı kalınmasına yol açacaktı. Ama her şeyden önemlisi, çatışma sorununu da ele almak zorunda olacaktı. Arkasına yeni-evrimciliği alan işlevselci sosyal bilim, modernleşmeye dönüşürken, küresel çeşitliliğin tanınmasına dayalı karmaşık bir toplum modeli sağlama vaadini nadiren yerine getirdi, belki de hiç yerine getirmedi. Daha ziyade, Amerika'nın (idealleştirilmiş) imgesini, modernleşmenin aynası hâline getirecek kadar genişletmekle yetindi.

Bu yeni yapısal-işlevselcilik, kültür ile şahsiyetin oluşumu arasındaki etkileşime odaklandığı ölçüde, eski sosyal bilim yaklaşımlarına benzer şekilde işliyordu. Temel eksiğini, yani tarihe olan duyarsızlığını, süreçsel bir değişim teorisi sağlayarak telafi etmesiyle, selefinden daha üstün olduğunu kanıtlamıştı. Bundan dolayı, hareketli ve her an değişebilen Soğuk Savaş bağlamında, gelişmeleri, değişimleri ve savaş sonrası dönüşümleri açıklayabilecek yeni bir tür sosyal bilime, özellikle de Marksist çatışma modellerine ve onların devrimci çizelgelerine karşı uygulanabilir bir alternatifi başarıyla sunabilen bir sosyal bilime olan ihtiyaç kendini belli ediyordu. Bu yeni sosyal bilime verilen yeni adla söylersek, yapısal-işlevselcilik ve onun sosyal Darwinist evrimsel uyum programı ile kalkınmayı birbirine yeniden eklemlemesi böylece yeniden biçimlendirilmiş ve modernleşme ve yakınsama teorisi denilen, ihraç malı bir büyüme modeline dönüştürülmüştü. Siyaset bili-

mi ve sosyoloji gibi sosyal bilim disiplinleri için ve özellikle de "bilimsel" güruhun peşine takılmaya can atan birtakım tarihçiler için, hem belli bir sürecin ifadesi hem de bütün toplumları geleneğin uyuşukluğundan hareketli bir modernliğe doğru kaçınılmaz bir şekilde iten, neredeyse tabiatın dayattığı bir buyruk olarak sunulmuştu. Ancak geçiş kategorisine bu şekilde başvurulması, feodal toplumun kapitalist topluma dönüşmesine ve kapitalist toplumun evrimci büyümeyi vaadedecek destek ve kalkınma programlarının uygulanmasını gerekli kılan buyurucu bir misyona girişme işini tamamlamasına duyulan eski Marksist kaygıyı gözlerden zar zor saklayabildi. Lafın kısası, kronolojinin yerine tipoloji geçirilmiş ve (Nietzscheci şüphelerin bezdirdiği) Max Weber, endişeli, ihtiyatlı bir yöntembilimciden, ampirik gerçekliği cesurca onaylayan bir kişiye dönüştürülmüştü. Belirlenen gündeme riayet edilirse, barışçıl kapitalist kalkınmanın o vaadedilen topraklarına varılmış ve belki de yeni ulusların dünyasında demokrasiye ulaşılmış olacaktı. Fakat modernleşme teorisinin, "iktisadi kalkışa" götüren politikaları uygulamak için yetki kullanmaya muktedir göründükleri sürece her türlü rejimi çoğu zaman demokratik diye adlandırarak, siyaseti iktisadi büyümeyle nasıl da iç içe geçirdiğinin farkına varmak önem taşıyor. Görünüşe bakılırsa, Vietnam Savaşı boyunca geniş ölçekteki kitleleri çevreden merkeze, yani kentlere gelmeye zorlayacak hızlı bir modernleşmeyi teşvik aracı olarak, Marilyn Young'a göre, bombardımanı onayan Samuel Huntington, bu görüşü önceden beri ve mütemadiyen ortaya koyuyordu. Tarihçi Marilyn Young, *Foreign Affairs* dergisinde 1968 yılında yayımlanmış bir makalede Huntington'dan şöyle bahsediyordu:

> Çiftçilerin kırsal kesimden çıkarılıp mülteci kamplarına ya da kentlere götürülmesi, bazı sivil barış danışmanları tarafından "modernleştirici bir deneyim" ve Harvardlı siyaset bilimci Samuel P. Huntington tarafından da, ABD'nin genel siyasetinin meşru bir aracı olarak görülüyordu. Huntington'ın açıklamasına göre, Vietkong "orada yaşayanlar var olmaya

devam ettiği sürece yaşadıkları yerden çıkarılamayacak kadar kudretli bir güçtür.

Maoculuktan ilham alan kır devrimini, "köyden kente büyük bir göçe neden olabilecek kadar büyük ölçekli" bir baskının uygulanması baltalayabilirdi ancak. Kentler, Huntington'a göre, siyasi merkezileşmenin alanını ve istikrar kurmaya başlamanın gerekli önkoşulunu oluşturuyordu.

Öyleyse modernleşme teorisinin özünde şu vardı: Yapısal farklılaşmayı, artan uzmanlaşmayı ve yeniden bütünleşmeyi, toplumların değişime ve zorluklara karşı koyma ama yine de doğal olarak evrilen toplumsal bir düzenin temel dengesini onaylama kapasitesini vurgulayan, yeni-evrimci bir büyüme ve kalkınma anlatısı. Uyum sağlama, hem farklılaşmanın hem de bütünleşmenin aracını oluşturuyor ve birimlerin belli bir ortama nasıl uyum gösterebildiklerine atıfta bulunuyordu. Çevresel değişikliklerin zorunlu kıldığı düzenlemeleri yapma kapasitesi, yenilik ve uzmanlaşmanın mahiyetini belirleyen hayatta kalma düzeneğini açığa çıkarıyordu. Avrupa ve ABD dışında modernleşmenin olağanüstü derecede başarılı bir vitrini olarak değerlendirilen Japonya örneğinde daha sonra göreceğimiz üzere, ülkenin on dokuzuncu yüzyılın ortalarında eski dönemlerden ayakta kalan kurumları ve değerleri yeni modernleşme serüveninin tam ortasına yerleştirip feodal zincirleri kırmaya karar verdiği zaman bu türden evrimsel uyum sağlama süreci kendini görünür kılmıştı. Modernleşme anlatısı birbirinin yerini alan yapıları işaretleyen çizgisel bir ilerlemeyi oluşturuyordu böylece. Tarih ise, ilerlemeci bir gelişim düzeni boyunca bir dizi değişimi meydana getiriyor; toplumları, en düşük başarı düzeyine sahip olandan en gelişmiş olanına doğru birbirinden ayırıyordu.

Toplumlar bu çerçeve içinde ilerlemeye doğru giden süreçteki yerlerine göre sınıflara ayrılıyor ve tarihsel zamanın türdeş ve aralıksız bütünlüğündeki göreli olgunluklarını yansıtmaları için zamansal olarak birbirinden ayrıştırılıyorlardı. Bu düzenleme, soyutlama yoluyla varılmış karşılaştırmalı yargılara olanak tanıyordu. Söz konusu

yargılar zaman içinde, her ne kadar niteliksel imleyicilere, yani Hegel'in *Lectures on the Philosophy of History* [Tarih Felsefesi Üzerine Dersler]* adlı kitabıyla klasikleştirdiği, toplumsal analizin o günden bugüne başlıca konusu olmuş olan bir tür mesafe koyma kavrayışına çevrilmiş olsa da, tümüyle niceliksel zamansal farklılıkları ortaya koyuyordu yalnızca. Antropolog Johannes Fabian, bu süreci "zamanın köklü bir şekilde doğallaştırılması" (yani zamanın köklü bir şekilde tarihsizleştirilmesi) olarak tarif etmişti. Bu süreç, "tüm zamanlarda ve her yerdeki insan kültürünü" etraflıca "ele alabilmeye" imkân tanıyan karşılaştırmalı bir yöntem için merkezi önem taşıyordu. Doğal ya da evrimci zamana beslenen bu inanç, eski kültürleri ve yaşayan toplumları bir "Zaman Nehri"nde sınıflandırabilmeyi sağlıyordu. Böylece bu kültür ve toplumların bazıları nehrin aşağısına, bazıları yukarısına yerleştiriliyor ve bütün toplumlar ve yerler, modern olan bugüne olan göreli uzaklıklarına göre sıralanıyordu. Ama uzaklık kavramı, bazı toplumların hangi ivme ve hızla ilerlediklerini ve diğer toplumların, onlara yetişebilmek için ne kadar zamana ihtiyacı olduğunu ima ediyordu her zaman. Bu karşılaştırmalı şemada, bazı toplumların başka ya da eski bir zamanda yaşadığı düşünülüyordu. Afrika ve Asya'daki Üçüncü Dünya toplumlarının, bir tür doğal zamansal yelpazede ne kadar arkadan geldiğini ve Avrupa-Amerika'nın sanayi uluslarına kıyasla geleneksel, hatta geri kalmış olduğunu dur durak bilmeden anlatan modernleşme literatüründe bu tür örnekler bol bulunur. Sonuç olarak modernleşme teorisi, modernliğin, geleneğin, geçmişin ve bugünün, sırf doğallaştırılmış zamanın ürettiği uğraklar değil de, özgül kültürel deneyimler aracılığıyla şekillenmiş tarihsel bütünselleştirme kategorileri olduğunu göstermekte fevkalâde başarısız oldu. Böylece bu teori, tarihi zamansallaştırmanın farklı biçimlerini ya da yollarını talep ediyor, bu tür biçimler

* Hegel'in bu çalışması Türkçeye kısa haliyle çevrildi. Bkz. G.W.F.Hegel, *Tarihte Akıl*, çev. Önay Sözer, Kabalcı Yay., İstanbul, 1995. (ç.n.)

de, şimdilerde yaşanmış zamanla birlikte anılan gelişme aşamalarıyla tek bir tarihsel bakış içinde birleştiriliyordu. Bu durumda, toplumlar devamlı ve aralıksız bir bütün boyunca sıraya konuluyor ve onların geri mi kaldıkları yoksa başarıya doğru mu ilerledikleri gösterilmiş oluyordu. Eskiden antropolojinin ve Freudcu psikanalizin çocukluk ile yetişkinlik, ilkellik ile uygarlık arasında yaptığı ayrımı andırıyordu bu biraz da. Bazı toplumlar diğerlerine hiç yetişememeye yazgılıyken, diğerleri ise başarıya giden yolun en üst basamaklarına varmak için merdiveni emin adımlarla tırmanıyordu. Modernleşmenin önde gelen teorisyenleri olan Talcott Parsons ve S.N. Eisenstadt gibi sosyal bilimciler, yalnızca doğrusal niteliği olan bir gelişme şemasından kaçınmak istemelerine rağmen, Batı'ya özgü kültürel bir niteliği modernleşme programına uyan bütün toplumlar için normatif ve örnek bir unsur olarak gösteren Weberci değerlendirmeye dayalı ilerleme fikrinin üstesinden nadiren gelebildiler. Modernleşme teorisi, kapitalist gelişmeye birden çok yolun çıktığını belirten Marksist gündemle karşılaştırıldığında, çok daha yekpare ve siyasi açıdan güdümlü görünme tehlikesi altındaydı. Gerçi kendisi bu kusurun neredeyse hiç farkında değildi. Aslına bakılırsa, özgül ve tek bir Batı Avrupa kültürel deneyiminden türetilmiş tipoloji yorumlarından modernleşmenin seyrini seçip çıkaran şey, modernleşme teorisinin döngüselliğinin ta kendisidir. Taklit edilmek üzere hem zamansal açıdan tek doğrultulu aralıksız bir bütün hem de benzersiz bir normatif model emreden ABD, bu kültürel deneyimin en olgun biçimini örneklemektedir.

Nihayet, yeni-evrimci işlevselcilik ve onun zalim çocuğu olan modernleşme teorisi, hem modernliğe işaret eden özgül bir araç/amaç rasyonelliğinin gelişimi için harekete geçirici bir güç hem de toplumun göreneklerine, kurallarına ve iktidarı kullanım şekillerine göz kulak olan ve onları ayakta tutan bir muhafız olarak kültürün oynadığı rol üzerinde özellikle duruyordu. Bu görev genel olarak, yaşanmış gerçekliğin nihai anlamına gene kefil olan ve modernleşme

teorisinin normatiflik iddiasını takviye eden dine tahsis ediliyordu. Bu işleme baktığımızda en temel dinsel görünümünü alan kültürün toplumsal dolayımın esas faili hâline getirildiğini ve böylelikle kapitalizmin yerini almasının sağlandığını anlamamız gerekir. Dinin, toplumsal açıdan normatif değerlerin ve rasyonel davranışların sonraki gelişiminin temelini atacağı anlaşılmıştı. Böylece toplumsal düzene, kendi gerçekliğine dayanak sağlayacak meşruiyet ilkelerini sağlamıştı. Üstelik, dinin sahip olduğu varsayılan evrenselliği ve toplumdan özerk olma iddiası, bu toplumsal kümelenmede ona atfedilen rolü daha da pekiştiriyordu. Bütün bunlar, kültürün özellikle de onun dinsel pratiklerinin, nihai olarak toplumsal yapı üzerinde denetim kurmaya yaradığı doğal bir süreci gözler önüne seren evrimsel seyrine koşulmuştu. Dolayısıyla, kültürün toplumsal evrim işini yerine getirmesini sağlayabilmek için Weberci tipolojiyi kullanan Talcott Parsons, bu tipolojinin dikkatini tarihe ve karşılaştırma olanağına çevirir çevirmez, "modernliğin" gelişiminde "Batı"nın (ve onun gerisindeki Musevi-Hıristiyan dinsel geleneğinin) üstünlüğünü tasdik etmiş oldu sadece. Daha da önemlisi, Parsons, Max Weber'in karşılaştırmalı dinsel oluşumlar teorisinde ve eli yüzü düzgün bir tarihsel sosyoloji için çizdiği tipolojide kavramsallaştırmış olduğu, o Batı ve Geri Kalanlar arasındaki bölünmeyi yeniden üretti. Parsons'ın Weber'den ayrıldığı yer, kültürü ve yapıyı evrimsel bir süreç içinde saptama ve yapıya nazaran kültüre ayrıcalık tanıma kararıydı. Weber'in uzun bir süre boyunca evrilmiş olan birleşik ve benzersiz bir dinsel-kültürel nitelikten türetilen modernliğe yüzünü dönerek, kapitalizmin üretebileceği çatışmalardan uzak durmaya çalıştığını kaydetmeliyiz. Weber, tam da kapitalist toplumda gördüğü bölünmelerin haritasını, modern Batı ile modern olmamakta ısrar eden Geri Kalanlar arasındaki ayrılık üzerine oturttu. Lenin'le aynı çağda yaşayan ve Avrupa'da gelişmekte olan toplumsal çatışmanın tanığı olan Weber, kapitalist üretim tarzı ve bu üretim tarzının Avrupa'nın hayatında başlattığı devrimci kopuş hak-

kındaki Marksist düşünceyi karşısına alan ve nihayetinde onun yerine geçen güçlü bir argüman kurdu. Parsons'ın yeni yorumuyla Weber'in müdahalesi şu anlama geliyordu: Toplumsal yaşamın kırılmadan geçmiş hâlinin ve toplumsal yaşamla geçmiş arasındaki, birçoklarının çoktan kabul etmiş olduğu o gediğin yerini, karşılıklı olarak hareket etme temelinde sürekli ilişki kuran kapitalizm ve din imgesi almıştı. Weber, kapitalizmin yerli toplumda açtığı asıl çatlağı göremedi; Avrupa-Amerika'yı dünyanın diğer kısımlarından ayıran farkı esas çatlak olarak işaretledi. Çinli ile Hintli dinsel geleneklerin bir tür rasyonellik geliştirecek şekilde evrilmiş olabileceklerini; fakat bu rasyonelliğin kapitalist hesaplama ve bilimsel araştırma yapmaya henüz yetmeyeceğini ileri sürdü. Weber böylece, Avrupa'nın geçmişi ile bugünü arasındaki uçurumu, Batı ile Geri Kalanlar arasındaki bir ayrılığa dönüştürdü ve bu yolda, Hegel'in kendisinden çok önce yaptığı gibi, Geride Kalanları tarihten tümüyle fırlatıp atmayı başardı. Weber'in sömürgeciliği ilerlemiş modernliğin bir işareti, Almanya'nın o korkunç gibi gözüken, sahneye geç çıkışını ise, yetersiz rasyonelliğin kaygı uyandıran bir ifadesi olarak gördüğüne değinmek gerekiyor. Ama sömürgeleri modern öncesi kültürlere sahipmiş gibi göstermek yine de kolay bir işti. Bu toplumlar, aradaki mesafeyi, yerli mirası reddedip ("nesnellik" hakkındaki o meşhur makalesinde tavsiye ettiği gibi) modern, bilimsel rasyonelliği kucaklayarak kapatabilirdi yalnızca. Böylece kapitalizm (ve birikim) değil de, modernlik, özgül bir yere sabitleniyor ve modern olmayanın mekânı ile arasındaki mesafeye göre ayırt ediliyordu. Bir toplum ne kadar az gelişmişse, ilişkiyi farkı onaylayacak şekilde yapılandırmak için kullanılan modernleşmenin modüler paradigmasından o kadar ayrı ve uzakta gözüküyordu. Modernliğe tam erişememiş Japonya, Türkiye, Çin ve Hindistan gibi toplumların konumunu tarif etmek için modernleşme çalışmalarında yaygın bir şekilde kullanılan geç kalkınma kavramı, mesafe koyma stratejisinin ürünü

olup, esasen kronolojik ve niceliksel olan bir işareti niteliksel bir hâle sokarak başkalaştırıyordu.

Modernleşme Uğrağı

Weber'in kılavuzluğunda ilerleyen, ama onun kötümser bakış açısından ciddi bir şekilde ayrılan Parsons, Rostow, Bellah, Eisenstadt, Shils ve benzeri pek çok sosyal bilimci, iyimser bir modernleşme teorisine şekil verdiler. Bu teori, bilhassa belli coğrafi ve tarihsel deneyimlerin (özellikle de Batı Avrupa'nın deneyiminin) gelişimi ve birbirinden ayrılmasında kültürün oynadığı benzersiz rolü ve onun nihai olarak kapitalizmin kurulmasını sağlayan, eşsiz olmasa bile farklı rasyonel düşünce ve pratik örüntülerini vurguluyordu. Araç/amaç rasyonelliği, kendine özgü dinsel temelleri sayesinde, kendisi için normatiflik ve daha da önemlisi, evrensel doğruluk taleplerinde bulunacaktı. Söz konusu normatiflik, Weber'in halefi olan, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasındaki Amerikalı sosyal bilimciler kuşağının elinde, hem esasen Amerikan toplumunun romantik bir şekilde yanlış tanınmasından kaynaklanan bir betimleme hem de bu modelin dünyanın başka yerlerinde kopya edilmesine yol açacak politikalar için ısrarla bastırma isteğiyle özdeşleştirilmişti. Kısacası, yeni ve herhangi bir kutba kendini adamamış uluslar arasında modernleşmenin yakınsamasını sağlamaya yönelik olarak girişilen çaba modernleşme teorisinin ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Parsons gibi teorisyenlerle birlikte kültürün hareketi yönlendiren mutlak değerleri sağladığı düşünülmeye başlandı. Kültüre toplumun iktisadi ve siyasi sistemlerinin konumunu ve niteliğini belirleme görevi de verilirken, hukuka ise modernliğe giden evrimsel süreçte temel bir mevki ayrılıyordu.

Anthony Smith bu anlatıyı "en saf ve yalın hâliyle kültürel belirlenimcilik" olarak adlandırdı. Diğerleri ise, evrimci bir şemaya (Bellah) göre dünya dinlerinin ortaya çıkışını ve Musevi-Hristiyan geleneğinde, hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, benlik ile dış dünya arasındaki mesafenin keskinleştirilmesine ve nihai olarak da değişimi onay-

lamaya yarayan ilerici farklılaşmaları ayırt ederek bu anlatıyı genişlettiler. Belki de modernleşme çalışmalarının maraton koşucusu olan S.N. Eisenstadt, dünya dinlerinin oluşumundaki büyük ayrılmanın çok eski zamanlarda gerçekleştiğini tespit eder. Eisenstadt, iç tutarlılığı olan uygarlıkların, öbür dünyaya ait ve dünyevi düzenler arasındaki çatışmaların belirmesi ve kurumsallaşmasıyla, M.Ö. 500 ile M.S. ilk yüzyıl arasında ortaya çıktığına işaret etmek için, söz konusu dinlerin "eksenelliğini" (axiality) (bu terim Karl Jaspers'e aittir) saptar. Ona göre, dünyadaki kurtuluşçu dinlerle özdeşleştirilen eksenellik, mikro çalışmaların ön koşulu olan ve hem işlevselciliğin hem de modernleşme teorisinin eğilimli olduğu büyük ölçekli yapısal analizlere uyum sağlarcasına, geniş tarihsel karşılaştırmalar yapabilmeye temel teşkil ediyordu. Gelgelelim itinayla hazırlanmış tarihsel sosyolojinin arkasında, normatif (evrensel) değerlere dayalı araç/amaç rasyonelliğini üretebilecek tek bir dinsel-kültürel nitelik gören Weberci teşhis pusuya yatmış bekliyordu hala. Eisenstadt, sonraki çalışmalarında, kendi başına modern olmayı başarabilen tek eksenel-olmayan uygarlığı neden Japonya'nın temsil ettiği sorusunu cevaplamaya koyuldu. Robert Bellah ise daha önce yaptığı açıklamasında, modernleşen bir ülke olarak Japonya'nın göz kamaştırıcı başarısının nedenini, ülkenin dinsel geleneğinde güdüleyici bir motor işlevi görebilecek olan Protestan etiğine benzer bir fenomenin varlığına bağlamıştı.

Weber'in tasarladığı, kültürel açıdan özgül kalan rasyonelleşme biçimleri ile Parsons ve birçok takipçisinin ileri sürdükleri şekliyle, farklılaşma ve uzmanlaşma süreçleri, bu devasa literatürde çoğu zaman rahatlıkla birleştirilmişti. Bu taktik şu noktalarda bocalamıştı ama: 1) "Ampirik" ve "tarihsel" kesinliğin yöntembilimsel tipolojilere eşit olduğunu varsayma isteğinde 2) Weber'in rasyonelleşme yorumunu, yanlış bir şekilde, özgül bir dinsel-kültürel oluşumun doğal bir sonucu addetmesinde. Bu dinsel-kültürel oluşum ise, Batı'nın dünyanın geri kalanından biricik farkı olarak sunularak Batı'nın taçlanan başarısının ve evren-

sellik iddiasının göstergesi hâline gelmişti. Parsons ve takipçileri, Weber'in aksine, modern Batılı toplumların gelişimiyle sonuçlanan toplumsal evrim modelinde yararlı bir tarihsel sürecin doruğa yükselişini görüyorlardı. Farklılaşma, ABD gibi gelişmiş sanayi toplumlarına damgasını vuran "evrenselci-başarı modeline" yönelmiş maksatlı bir hareket anlamına geliyordu. Buna karşıt olarak, daha az farklılaşmış toplumlar ise sadece "ilkel dağınıklığa" ve kültürel, siyasi ve iktisadi alanlar arasında gerçek bir ayrımın yokluğuna tanık olacaklardı. Weber rasyonelleşmenin (farklılaşmanın) kasvetli sonuçları olacağı tahmininde bulunurken, Parsons ve özellikle de modernleşme teorisi, bu tahmini yeniden işleyerek, iktidarın gayri meşru şekilde belli ellerde yoğunlaşmasına engel olup statüye dayalı zorbalığa son veren ve yeni tabakalaşma örüntülerine, yeni eşitlikçilik, ortakçılık biçimlerine, liberal ve çoğulcu demokrasiye doğru yol alan daha neşeli ve iyimser bir anlatı kuruyorlardı. Parsons, 1950'lerin başlarında, "modernleşme eğiliminin artık dünyaya yayılmış olduğuna" çoktan ikna olmuştu bile.

Her hâlükârda, kültürel kategorilere olan bu eşi görülmemiş tarafgirliğin, ,Marksizmin dönüşümü körükleyen maddi (iktisadi) güçlere sözümona vurgusuna bir yanıt olarak, ya toplumsal değişimin yokluğunu (farklılaşmayı) ya da toplumsal değişimin varlığını açıklamak için (modernleşmenin uğrağının da ötesinde) nasıl da biteviye kullanılageldiğinin farkında olmak gerçekten önem taşımaktadır. ABD ve Sovyetler Birliği, 1950'ler ve 1960'ların dünyasında bu iki konumu küresel bir sahnede temsil ediyor ve bu da, bir çatışmaya yol açarak sosyal bilimlerin içine kazınmış ikili bir stratejiye derhal yetki veriyordu. Handiyse unutulmaya yüz tutan ve çoğu zaman okunmaz hâldeki modernleşme literatürüne bugün dönüp baktığımızda sözü edilmeye değer az şey yok: Bu teorinin, tarihsel özgüllüğe ve mevcut konjonktürün ayrıntılarına olan kayıtsızlığını hasır altı etmesine yarayan soyutlama ve genelleştirme mantığına bağlılığı, ufak parçalar yerine bütünsel

analiz takıntısı ve dahası, kendi modernlik, toplumsal değişim ve kalkınma teorisini şekillendiren kapitalizmin temsil ettiği o maddiliği gizlemek için gösterdiği incelikli çaba. Weber'in din ile kapitalizmin ideal tipler olarak karmaşık bir şekilde iç içe geçtiğini gördüğü yerde, onun halefleri, söz konusu modeli tarihsel gerçeklik ile özdeşleştirerek aslında basitleştirdiler ve kapitalizmin yerine kültürü geçirerek nedensellik zincirini dümdüz ettiler. Modernleştirenler, yapının ana belirleyenleri ve bu belirleyenlerin sonraki "farklılaşması" olarak kültürel pratiği ve tinsel değerleri güçlendirme yoluna gittiler. Böylece geleneksel değerlerin ve kurumların hâlâ yaşadığının birer kanıtı olan sosyal Darwinist levhaları kullanmalarının önü açıldı. Bahsi geçen gelenek ve değerlerin kalıcılığı da, modernleştirenlere, modernliğe geçişte yeni aracılar olma niteliğini kazandırıyordu artık. Geleneksel tortuların süregelen varlığı ve onların modernleşmenin dolayımı olarak yeniden kullanılmaları, yeni-evrimsel anlatının rahat bir şekilde ortaya serilme ve bir sonraki başarı aşamasına doğru ilerlerken elinin altında ne varsa kullanabilme gücünü kanıtlıyordu. Bu senaryoda tarih sorunu her zaman parantez içine alınmıştı; zira tarihin önemi, daha alttan akan örüntüler dur durak demeden akarken, tıpkı kocaman bir jeolojik oluşum gibi nihayet yapısal bir değişime yol açacak olan uyum sürecinin aksine azalmıştı. Tarihe karşı takınılan kayıtsız tavır, hep dışsal, gelip geçici (süreksiz) ve kalıcı olmayan fenomenler olarak sınıflandırılan olayların göz önüne alınmamasından kaynaklanıyordu. Çinli aile hakkındaki ilk modernleşme risalelerinden birini yazmış olan sosyolog Marion Levy, değişimin ortaya çıkışını, aile içinden büyüyen güçlere atfediyordu. Smith'in sözleriyle, " 'geleneksel' yapının yarattığı, ama yine o yapının içinde süren" zorluk ve gerginliklerle bir toplumsal birim olan ailenin nasıl başa çıktığı tartışma konusu oluyordu. Japonlarla 1930'larda yapılan ve Çin'i kırıp geçiren savaşa ve tam da kitap yayımlanırken patlak vermek üzere olan, dönüm noktası ni-

teliğindeki Çin devrimine ne olduğunu merak etmeden duramıyor insan.

Modernleşme teorisi böylece kültüre ve onun değerlerine arka çıkıyordu. Kültür, emeğin değil de değerin kaynağı olması bakımından, toplumu yapılandıran "tohum hücre" ve fail olarak meta biçiminin yerine alıyordu. Bu teoriyi savunan pek çok kişi bu süreci doğa üzerinde egemenlik kurabilmek için daha çok bilgi biriktirme amacı olan ve bitmek bilmeyen bir insan macerası olarak kavrıyordu. Diğerleri ise "öğrenmeyi öğrenmenin" (Bellah) ve talimatları uygulama kabiliyetinin (R.P.Dore) temel önemini açıkça belirtiyorlardı. Hep sadık bir Weberci olan Eisenstadt ise, rasyonel anlayışın işleyişini, bir toplumun değişiklik yaratma ve onu içselleştirme eğiliminin gerekli koşulu addediyordu. Modernleşme literatürü içindeki çalışmaların tümü, yapısal değişim (farklılaşma) düzenekleri ile geleneksel mirasın sürdürülmesi arasında bir denge tutturmaya dikkate değer bir bağlılık sergiliyordu (Gelenekselcilik kavramının önde gelen teorisyeni olan sosyolog Edward Shils'i, *Damdaki Kemancı*'da Tevye rolünü oynayıp, "GELENEK!" şarkısının bir nakaratını, Zero Mostel kadar güçlü bir şekilde olmasa da, yüksek sesle söylerken gözünüzün önüne getirebiliyorsunuz neredeyse)* Her hâlükârda, burada tasvir ile tavsiyeyi birbirinden neyin ayırdığı belirsizdi; zira modernleşme hakkındaki metinlerde yeni ulusların yerel elitlerinin mi bu örneğe uyduğu yoksa gelişmiş toplumların başlattığı politika oluşumu ve kalkınma programları aracılığıyla bu örneğin mi yerel elitlere uyduğu hiç mi hiç belli değildi. Fakat toplum, sanayileşmiş Batı'nın ve Batı'daki modern ortamın meydan okumasıyla karşılaşıp kendisine meydan okuyana öykünerek bekasına yönelik tehdidin üstesinden başarıyla gelirken, modernleşme sürecinde daim olan kültürel değerlerin oynadığı role duyulan yoğun güven, eski pratik ve değerlerin yeni

* Önemli tiyatro ve film müzikallerinden biri olan *Damdaki Kemancı*, 1964 yılında Broadway'de ilk oynandığı zaman, Zero Mostel, oyunun baş kahramanı olan sütçü Tevye'yi oynuyordu. (ç.n.)

koşullara sürekli olarak uyarlanmasını ve onların evrilerek dönüşmesini gerektiriyordu.

Dışsal ya da "dıştan gelen" bir meydan okumanın (insanın aklına bu kavramın, Arnold Toynbee'nin 1950'lerin başlarında yazdığı, çok okunmaktan ziyade çok satan popüler kitabı *A Study of History*'deki [Bir Tarih İncelemesi] ve J.K. Fairbank'in modern Çin tarihini "Batı'ya verilen bir karşılık" olarak ele aldığı çalışmasındaki kullanımı geliyor) ortaya çıkışıyla, toplumlar şu iki seçenekten birini seçmeye zorlanıyorlardı: Ya teslim alınmış kaynaklardan faydalanarak uyarlamalı bir karşılık vereceklerdi (ve daha fazla uzmanlaşmayı gerektirecekti bu) ya da yabancıların dikte ettirdiği bütünüyle devrimsel bir dönüşümün ağına düşeceklerdi. Sonuç olarak, uyarlamalı bir gelenekten yardım talebinde bulunulması, alanların ("alt-sistemlerin") her zamanki gibi özerkleşmesini de zorunlu kılıyordu. Buna neden olan ise, yeni bir üretim tarzının ortaya konması ve bu üretim tarzı içine dahil olunması ile ortaya çıkan bilimsel, teknolojik, örgütsel ve finansal gereksinimlerdi. "Süreklilik" ile "değişim" arasında bir denge sağlama kararınca ya da ardılı olan yeniden bütünleşme sürecinin gerektirdiği daha çok farklılaşma ve uzmanlaşma itkisi modernleşme sürecine yön verdiğinde, değişen toplumsal yapının zaten gevşek olan istikrarını çökertecek kadar büyük güçlükler, ne zaman ortaya çıkacağı kestirilemeyen rahatsızlıklar ve şiddetli karışıklıklar muhakkak yol açacaktır. Muhtemel çatışmanın önüne geçip normal olmayan şiddetin yayılmasını azaltacak olan, tam da yeniden bütünleşme düzenekleriydi (tüm bu düzeneklerin ilham kaynağı, Durkheim'ın "iş bölümü" fikri ve onun daha sonra "temel dinsel biçimlerin" evrimi hakkında yaptığı kavramsallaştırmaydı). Ancak Neil Smelser'ın ortaya koyduğu üzere, bu düzeneklerin daha fazla ve gitgide artan bir şekilde kullanılması, tıpkı o bitmek bilmeyen iskemle kapmacaya benzeyen ama sürekli "bakışımsızlıklar" yaratan oyunda olduğu gibi, daha da farklılaşma ihtiyacı yaratıyordu. Farklılaşma ve bütünleşmenin bu döngüsel hareketine bir takıl-

dığınızda, modernleşmenin evrimsel yolculuğunu ne zaman tamamlamış olacağını kestirebilmek, en az bu yolculuğun tamamlanması için neler yapılması gerektiğini bilmek kadar zordur. Bu anlatı, kapitalist birikimin yeniden üretiminin, toplumsal oluşumun bütün düzeylerinde sadece ve sadece eşitsizlik üretebilen bir ilkeye göre işlediğini açıklayan, yani onu, kapitalizmin eşitsiz gelişim yasası olmadan var olamayacağını gösteren bir işleyiş olarak ortaya koyan Marksist analize çarpıcı bir şekilde benzemektedir. Gelgelelim, modernleşme anlatısında eşitsizliğin sadece biçimi telafi edilir, bu eşitsizliğin içeriği, yani sermaye birikimi değil. Her ne kadar Smelser gibi sosyal bilimciler, Troçkistlerin *locus classicus*'u* olan eşitsizlik fikrini kabul etseler de, bu fikrin "farklılaşma" ve "bütünleşme" gibi kategorilerde ifade edilen biçimine el koyarken fikrin özgün Marksist anlamını geliştirip geliştirmedikleri pek de belirgin değildir.

Bu söylemde sözü edilmeye değer son nokta ise, "yerli elitlerin" oynadığı hayati rol ve bu kişilerin, modernleşme tasarısını icra etmek için "dışsal" eğitim kaynaklarına ve ülke dışı kaynaklara olan bağımlılığıdır. Modernleşmenin bu boyutu, çevreyle eklemleyecekleri "merkezde" oturan yerli elitlerin oluşumuna büyük önem veren Edward Shils'ın (bunu kabul etmese de, Marx'ın algılamış olduğu o kent ile kır arasındaki eşitsizliğin paradigmatik bir örneğini bir kez daha teşhis ederken) yazılarında ortaya konmuş olsa da, bu ilişkiyi büyük ölçüde açığa çıkaran Eisenstadt olmuştur. Modernleşme teorisini yayan sosyal bilimleri eleştiren ve kapitalizmin rolünü hesaba katmak gerektiğini salık veren Wallerstein bile, dünyadaki iktisadi alanları birbirinden ayırmak için merkez ve çevre arasındaki yapısal ikiliğe can verdi. Eisenstadt, yerli elitlerin gelişmesi ile onların, misyonerler ve sömürgeci yönetimlerle kuracakları irtibat sayesinde, bilgi, yetenek, uzmanlık ve değişim arzusu edinmeleri arasında öyle ya da böyle doğrudan bir bağlantı

---

* Latincede, klasik olarak atıfta bulunulan şey anlamına gelir. (ç.n.)

olduğunu düşünmüştü. Modernleşme literatüründe yaygın bir şekilde kabul edilen bu gözlemin önemi şudur: Değişimin içsel bir şekilde ve ülke içinden harekete geçmesi üzerindeki vurgu, böylece dışarıya, hem yerli elitlerin eğitimi için olanak temin eden hem de model, fikir ve maddi kaynaklara erişim sağlayan dışsal güçlerin failliğine kayıyordu. Eisenstadt, karşılaştırmalı süreçte gelişme açısından yaşanan gecikmeleri de açıklıyordu; ama yeni uluslar gibi geç kalkınan ülkeler ile en önce modernleşenler arasındaki farkın müstesna öneminin de farkındaydı. Aradaki bu fark, "geri kalmışlığın üstünlüklerine" işaret ediyor, sömürgeci el koyuşun ve vahşetin yıkıcı sonuçlarını fiili olarak bastırarak sıkıntıyı bir lütufa çeviriyordu. Geç kalkınanlar, daha önce azmederek başarıya ulaşanların deneyiminden öğrenmek ve daha da önemlisi, modernleşme sürecini kısa devreye uğratacak ve evrimsel hızı arttıracak hatalardan ders çıkarmak gibi olanakları olduğu için mutluydular. Mevcut sürecin içine elit grupların arabulucu olarak sokulması, evrimin adı sanı bilinmeyen gücünün sürüklediği, özü itibariyle devinimsiz modernleşme modelinin, tarih yapan ve kim oldukları bilinebilen failler aracılığıyla yeniden şekillendirilmesine yol açıyordu. Gerçi söz konusu sürece göz kulak olmak için birçok yerli uzman, yönetici ve idareci yaratma taahhüdü, bu modelin yanıt verebileceği sorulardan daha fazlasının sorulmasına sebep oluyordu (bu durum, "yüzer gezer entelektüeli ve sınıflandırılmamış bilimsel uzmanı yücelten eski bir fikri de yansıtıyordu- Shils, Karl Mannheim'ı boşu boşuna tercüme etmemişti). Fakat bu durumun en kötü sonuçlarından biri de, yeni ulusların modernleşme sürecinin hami devletlere sömürgelik sonrasındaki ülkeyi yeni bir sömürgeye dönüştürme tehdidinde bulunan dış bir faile bağlanmasıydı. Amilcar Cabral çok önceleri bu süreci tarihsel hırsızlık olarak tarif ederken durumu en iyi şekilde ortaya koymuştu:

> Sömürgeciler, bizi tarihe sokanların kendileri olduğunu söylüyorlar: Bugün bunun böyle olmadığını gösteriyoruz. Bizi tarihi terk etmeye, kendi tarihimizi terk etmeye zorladılar;

onların tam arkasından kendilerini takip etmeye, kendi tarihlerinin ilerleyişini takip etmeye zorladılar.

Kısacası, modernleşme teorisinin paradigmasındaki kapılar, dışsal müdahalenin failliğine açılmıştı. Bu durumda, 1960'lar ve 1970'lerin dünyasında, bağlantısızları hedef alan yardım ve kalkınma programlarının etkin müdahalesi için dışarıya davetiye çıkarmak anlamına geliyordu.

Fakat 1970'lerin sosyal bilimcilerinin, özellikle de siyaset biliminden olanların, bu "Batılılaşmış" bürokratik ve teknokratik elitlerin, bir kentli orta sınıf katmanı oluşturacağına ve böylece yeni uluslarda demokrasinin oluşması için sağlam bir zeminin oluşacağına ikna oldukları da teslim edilmelidir. Shils ve Eisenstadt gibi kişiler tarafından geliştirilmiş bu argümanla, eğitimli ve ayrıcalıklı toplumsal statüleri olan toplumsal grupların, gelişen toplumun siyasi yaşamında hakim rol oynayacakları ileri sürülüyordu. Böylelikle sosyal bilimler bu elitlere Üçüncü Dünya'da "ilahi" bir rol bahşediyor; hem teknik ve bürokratik uzmanlık hem de toplumlarının sonraki demokratikleşmesi, ulusal kurumların ayakta kalması, istikrara kavuşması ve "ardından toplumsal yapının dönüşümden geçmesi" için çok önemli destekler sağlıyordu. Ama o etkileyici vasıflarına rağmen, W. W. Rostow'un sanayi demokrasilerinden yardım ve kaynak bekleyebilecek konumda gördüğü grubun, B. Kagarlitski'in gözlemlediği üzere, siyasi özgürlük ve modernleşmenin "muhafızı" değil "mezar kazıcısı" olduğu ortaya çıkmıştı. Sıkça başvurulan, Japonya'nın siyasi modernleşme örneğinde bile, Amerikan askeri işgalinin en büyük kalıcı başarısı olarak göstere göstere reklamı yapılan demokratikleşmenin, "tek parti yönetiminin" simgeleştirdiği bürokratik ve teknik uzmanlığın gereksinimleri yüzünden en sonunda kaybolup gittiğini kayda düşmek ilginç olsa gerek. Sosyal bilimler zamanla demokratikleşmeyi bir kenara atan bir bakış açısı edindi ve onu siyasi modernleşme önünde bir engel olarak gördü. Onun yerine, hem istikrar ümidi veren hem de önü kesilmemiş bir kal-

kınma şansı sunan ve çoğu zaman zorlayıcı olan biçimlere döndü yüzünü.

Modernleşmenin Kutsal Üçlüsü: İktisadi, Siyasi ve Toplumsal

Modernleşme teorisi kalkınma modelleri geliştirirken, iktisadi büyümeye hangi yollardan ulaşılabileceğine, en başta da kapitalizmin nasıl yayılabileceğine (Rostow) ve geniş ölçekte iktisadi değişim sağlayacak gerekli siyasi koşulların nasıl oluşturulabileceğine -ki buna sürecin siyasi biçimi de diyebiliriz- odaklandı (Huntington). Rostow'un *The Stages of Economic Growth* [İktisadi Büyümenin Aşamaları] ve Huntington'ın *Political Order in Changing Societies* [Değişen Toplumlarda Siyasi Düzen] adlı kitapları, 1960'ların başında, Vietnam Savaşı'nın sürdüğü ve kalkınmacılığın en olgun hâle geldiği on yıl zarfında yazıldı (bu dönem eskiden "kalkınma on yılı" diye adlandırılırdı). Vietnam Savaşı boyunca Başkan Lyndon Johnson'ın danışmanlığını yapmış bir iktisat tarihçisi olan Rostow, 1950'lerin sonlarında, alt başlığı "Komünist Olmayan Manifesto" olan *The Stages of Economic Growth* adlı kitabını yayımladı. Sayısız baskı yapan bu kitabı bağlantısız uluslar dünyasında iktisadi büyümenin sağlanması için bir şablon olarak görenler çoktu. Bu çalışma, takip edildiği takdirde başarı vaadinde bulunan, giderek daha ilerici hâle gelen bir dizi iktisadi büyüme aşamasının izlenmesi yoluyla, ayrıntılı bir iktisadi kalkınma teorisi sunmayı amaçlıyordu. Rostow, çalışmasını Sovyet örneğinin ötesine taşımayı amaçlayıp bir gelişme çizgisini örnekleyen karşılaştırmalı küresel bağlamda, arka arkaya gelen aşamaları bir "sanayileşme süreci" olarak tasavvur etmiş olsa da, Sovyet Komünizmi'ne karşı bir iktisadi büyüme tasarısı ortaya koyarken aslında kapitalizme gönderme yapıyordu. Aslına bakılırsa, Rostow'un kalkınma programının, bir ulusun "olgunluğa doğru ilerleyişini" sürdürmesi ve "Yüksek kitle tüketimi çağına" girmesi için katetmesi gereken aşamaları öngördüğü ölçüde, "küreselleşme" denen fenomene yönelik günümüzdeki eğilimi ön-

ceden hesap ettiğini söylemek yerinde bir tespit olur. Hiç şüphesiz, Rostow'un kavramsallaştırması, "Marksizm-Leninizme" karşı duyduğunu kabul ettiği tiksinti ve Sovyet ekonomisinin başarılarına dair yaptığı bulanık değerlendirmenin üzerinde yükseliyordu. Kapitalist bir sistemin dizginsizce geliştiği koşullarda işlev görecek küresel bir bütünleşme modeli olarak, komünizmle tezat içinde olan ABD'nin "zengin varoşlar"ını tahayyül etmekten hiçbir tereddüt alıkoyamadı Rostow'u.

Rostow, o zamanların çoğu modernleşme heveslisi gibi, ("Newton öncesi bilim" ve tavırlara) dayalı "geleneksel toplum" kategorisinin ve verimlilik üzerinde yarattığı sınırlamaların önemi üzerinde özellikle durdu. Newtoncu dünyanın öncesinde, Çin Hanedanlığı, Ortadoğu ve Akdeniz uygarlıkları ve Ortaçağ Avrupa'sı yer alıyordu. Toplumsal düzenler, geçiş sürecindeki toplumlarda ikinci bir büyüme aşamasına evriliyordu. Bu da "kalkış" için "gerekli ön koşulların" artık geliştiği anlamına geliyordu. Rostow'un yaptığı hesaba göre, Batı Avrupa bu yolda başı çekiyordu. Fakat Rostow modernleşmeye giden olağan yolun, "daha gelişmiş toplumların" geleneksel düzenin ortadan kaldırılması için gerçekleştirdiği bir dış müdahalenin gücünü gösterdiğine de inanıyordu. Bu tür sarsıntılar, zayıflayan düzenin, modern alternatifleri başlatabilecek "fikir ve duyguları harekete geçirme" potansiyelinin altını oyuyordu. Denklemin olmazsa olmaz nitelikteki bir unsuru, Rostow'un "sanayi toplumunu inşa etme işine girişmeye hazır, güçlü ve modern siyasi yapılar" dediği şeyi örgütlemeye kendini adamış yerel elitlerin ortaya çıkmasıydı. Bu geçiş aşamasından sonra Rostow'un o meşhur "kalkışı" başlıyordu. Bizatihi büyüme toplumun olağan koşulu hâline gelirken, büyümenin önündeki mevcut engelleri aşmayı başarabilmiş ve "iktisadi ilerlemeyi sağlama gücü" ile özdeşleşmiş yeni bir önderlik şimdi bu kalkışı yönlendiriyordu. "Bileşik çıkarlar, eskiden olduğu gibi, toplumun alışkanlıklarının ve kurumsal yapısının içine bina ediliyordu." Rostow, büyüyen iktisadın, başarılı bir kalkışın ardından iktisadi faa-

liyetin geniş cephesi boyunca çoğunlukla modern teknolojinin genişlemesinin damgasını vurduğu, olgunluğa doğru giden uzun bir içsel gelişim dönemine gireceğini düşünüyordu. Yüksek kitle tüketimi çağı, muhtemelen gerçek tarihin başladığı zaman ortaya çıkacak ütopik uğrağı ilân eder (Marx buna eskiden, meta ilişkisinin tamamlanması adını vermişti). Bu bağlamda, dayanıklı tüketim malları ve hizmetleri üretimine doğru çığır açıcı bir değişiklik ortaya çıkar. ABD bu aşamaya çoktan varmış, Batı Avrupa ve Japonya ona doğru yaklaşmakta, Sovyetler Birliği ise onunla halen "sıkıntılı bir flört" yaşamaktaydı. Bu noktada Rostow'un "yüksek tüketim çağının", Başbakan Ohira Masayoshi'nin 1970'lerdeki "kültür çağı" planına ilham verdiğini tespit etmemiz gerekiyor. Bu plana göre, Japonların yakın zamanda tecrübe edecekleri şunlardan ibaretti: Kitle tüketimi ve her yerde kurulacak bahçe şehirler. Hiçbir şeyi tarihin şansına bırakmayan Rostow, (sömürgeciliğin eseri olan) işbirliği içindeki yerli elitlerle, gelişmiş uluslardan kalkınma yardımı alma arasındaki ilişkiyi hemen güçlendiriyordu. Şunları yazıyordu Rostow: "Bu önderlerin, gelişmiş demokrasi dünyasından daha geniş ölçekli yardım beklemeye hakları vardır." Ama "kendilerinin de paylaştığı Batı değerlerine başvurarak insan özgürlüğü bayrağı altında bağımsızlığa kavuştuktan sonra o değerlerin hayata geçmesinin sorumluluğunu da (...) üstlenecek olanlar" bu yerli elitlerdir. Onlar, piyasalaşmadan en çok yararlanan zengin azınlığın çekirdeğini de oluşturacaktı.

Rostow, modernleştirici değişimleri başlatmaya ve kalkınma yardımı almaya en uygun grup olarak Batılı değerleri olan yerli elitlerin aracılığını görürken aslında kendini demokrasiye adamış bir "orta sınıfın" oluşumuna işaret ediyordu. Buna karşıt olarak, 1950'lerden itibaren Almond ve Coleman, Apter, LaPalombara ve adlarını sayamayacağımız başkalarının oluşturduğu bir nevi siyaset bilimci ordusunun, siyasi modernleşme hakkında yaptığı çalışmalarda (bu literatür yığınını gerçekte kimlerin okuduğu ise cevaplanması gereken bir soru) "gerçekçilik" ile

"rasyonellik" arasındaki garip yakınsamayı en iyi örnekleyen belki de Huntington'ın görüşleridir. Huntington'a ve modernleşme çerçevesinde çalışan çoğu siyaset bilimcisine göre, modernleşme süreci açısından daha önemli olan şey, burjuva devrimini yapabilmek için o geleneksel rolü üstlenmeye hazır, Batılı değerleri olan ve kendini demokratik pratiklere adamış, tam anlamıyla oluşmuş bir orta sınıfın mevcudiyetinden ziyade, gerekli kurumsal programları uygulamaya koyabilecek ve siyasi istikrar amacını güvence altına alabilecek tutarlı bir önderliğin varlığıydı. Huntington, 1960'lar ve 1970'lerde modernleşme teorisinin taraftarı olan çoğu kişi gibi, sözgelimi demokratik düzen örneğinde görülen, modern toplumun kurulmasından ziyade, geleneksel toplumlardaki düzensizlik hayaletinin (ya da manzarasının) önüne geçip onu kovmakla meşguldü. 1968 yılında yayımlanan etkili kitabı *Değişen Toplumlarda Siyasi Düzen*'de, "iktisadi kalkınmayı" ele aldıklarını iddia edenlerle benzer bir amaca sahip olduğunu erkenden kabul etmişti. Çalışmasının asıl konusu ise "iktisadi açıdan geri kalmışlık ve durgunluktu." Huntington, sürekli olarak "sanayi sürecinin" gerçekleştirilmesini isteyen kalkınma iktisatçılarını hatırlatırcasına, darmadağın edici modernleşme değişimleri gemisine binmiş toplumlarda, aşırılığı bastırabilecek siyasi istikrarın nasıl oluşturulabileceğini kavramaya niyetleniyordu. "Demokrasi, istikrar, yapısal farklılaşma, başarı örüntüleri, ulusal bütünleşmeye karşılık gelen toplumsal modernleşmeyi siyasi modernleşmeden" apaçık bir şekilde ayırmıştı. "Bir siyasi sisteme, onun süreçlerini ve işlevlerini gerçekten tanımlayan özellikler yerine, o sistemin nihai hedefleri olduğu zannedilen nitelikler atfetme" isteğine karşı da uyarıyordu. Bir başka deyişle, bir rejimin başlıca önemi, istikrara doğru yol alan toplumda başarısını kanıtladığı sürece, neredeyse her tür siyasi denetime kapıları açarak siyasi düzenin biçimini korumaktı. Demokrasi ise daha sonra gelecekti. Modernleşme süreci, rekabetçiliğe ve demokrasiye yönelik eğilimleri çoğu zaman baltalıyor ve böylece "demokrasinin aşınmasına" sebep o-

lurken askeri rejimler ve tek-parti hükümetlerine meyilli olduğunu da gösteriyordu. Üstelik, bitmek bilmeyen ayaklanma, darbe ve isyanlar gelişirken istikrar çoğu zaman boş geçiliyordu. Bu da, gelişmekte olan ülkelerdeki siyasi modernleşmenin, toplumu baştan başa kuşatan grupların kırsal alanın ötesindeki seferberliği, katılımı ve bu süreci ilerletmek için yeni siyasi örgütlerin oluşturulması anlamına geldiğini ima ediyordu sadece. Huntington, siyasi modernleşme sürecine aracılık etmeleri açısından geleneksel siyasi elitleri ve pratikleri kabul etmeye razıydı; ama yerleşik özelliklerin değişime nasıl mani olduğunun ve bunların yeniliğe olan husumetinin daha fazla istikrarsızlığa da kapı aralayarak nasıl zorlu uyum ve bütünleşme biçimleri gerektirdiğini çoğu zaman farkediyordu. Fakat "geleneksel insanın modern insana dönüşmesi, değer, tutum ve beklentilerde esaslı bir psikolojik değişikliği" beraberinde getiriyordu. Bu dönüşüm büyük bir atılımdı aslında. Tikelci bağlılıklar ve insanların kendilerini aile, klan ve köyle tanımlamalarından, sınıf ve ulus gibi gayri şahsi ilişkilerin daha geniş dünyasına geçiliyor ve doğal özellikler yerine, nihai olarak "evrenselci (...) değerlere" ve başarıya itimat ediliyordu. Böylesi bir dünya, Huntington'ın daha sonraları siyasi istikrarı gerçekleştirme sınavından kalmış (barbar?) toplumların tecavüzlerine karşı kapının önünde durup kaleyi müdafaa edecek birleşmiş bir Batı Uygarlığı olarak tanımlayacağı, rasyonel ve kapitalist Avrupa-Amerika toplumu imgesini andırıyordu.

Huntington bu bakımdan, Alex Inkeles ve David Smith gibi sosyologların "modernleşmiş, bireysel ortak insanı" bulup çıkarabilmek için gelişmekte olan altı ülkede yaptıkları geniş incelemede bulmaya çalışacakları "seferî kişiliğin" görünümüne çoktan işaret etmişti (bu sözcük, Daniel Lerner'ın 1958 yılında yayımladığı "klasik" *The Passing of Traditional Society* [Geleneksel Toplumun Tükenişi] adlı kitabından alıntılanıyordu). Inkeles ve Smith, kendilerinden emin bir şekilde "Genel Modernlik Ölçekleri" (GMÖ) diye adlandırdıkları şeyi işler hâle getirebilmek için,

kocaman anketlerle bir "ideal tipe" içerik sağlamaya çalışıyorlardı. Şu karara varıyorlardı: "Vardığımız sonuçlar, yaşayan bireylerin modern insan modelimize gerçekten uyduğu hakkında kesin kanıtlar sunmaktadır (...)". Bir temsil edimi, temsil ettiği şeye göndermede bulunma sınavından kalacak olsaydı, ilkin bu model çakardı herhalde. Bilgili katılımcı gözlemciler, "kişisel açıdan istenilen sonucu vermede belirgin bir eğilim" gösteriyordu: Geleneksel nüfuz kaynaklarıyla olan ilişkilerinde son derece bağımsız ve özerk, "yeni deneyim ve fikirlere" hazır, açık uçlu ve "bilişsel açıdan esnek"tiler. Inkeles ve Smith, Marx, Weber, Robert Redfield, David Reisman ve E.V.Stonequist gibilerinin sadece yaklaşabilmiş olduğu bir ideal tipe gerçeklik kazandırmakla övünüyorlardı.

Güçlü bir evrimsel anlatının beslediği ve kendini toplumların düzensizliğin üstesinden nasıl gelebileceğini ve büyüme için istikrara nasıl kavuşabileceğini kanıtlamaya adamış olan modernleşme teorisi (Wallerstein bu teoriye 1970'lerde "dünya sosyal bilimi" adını veriyordu), hem ortaya çıkan yeni ulusların bilimsel analizinde hem de yardım ve destekli kalkınma programlarının oluşumu ve uygulanmasının arkasındaki itici güç olarak tercih edilen toplumsal teori hâline gelmişti. Göklere çıkarılan başarı düzeyine ulaşmış ve böylece diğerlerinin örnek alması için "ampirik" bir model oluşturmuş birkaç toplumdan biri olan İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerikan toplumu, bu teorinin paradigmasına güvenilirlik havası katıyordu. Daha birkaç sene önce Jeffrey Alexander bu paradigmanın nasıl şevkle benimsendiğini savaş sonrasındaki bağlama değinerek açıklamaya çalışmıştı. Ona göre bu dönemde modernleşme teorisinin ışık saçan vaadi kutlanmaktan ziyade, savaş öncesi dönemin başı dönmüş iyimserliğinin gerçekçi bir şekilde bir kenara konulması ve Alexander'ın hava boşalması diye adlandırdığı şekilde beklentilerin azaltılması olarak görülüyordu bu teori. Fakat ben bu değerlendirmenin, modernleşmeyi bir çıkmaz sokak olmakla itham eden ve Vietnam Savaşı'yla kurduğu sıcak ilişkiden dolayı sos-

yal bilimin enikonu değersizleştiğini ileri süren eski saldırılara ve emperyal emellere hizmet ettiğine işaret eden yeni ifadelere karşı sosyal bilimi savunma çabasına denk düştüğünden şüpheleniyorum. Alexander'ın "hava boşalması" diye tarif ettiği, Daniel Bell'in ideolojinin sonunu ilân eden o vakitsiz yargısında somutlaşan Amerikan sosyal biliminin savaş öncesindeki masumluğuna son verilişi, aslında epeyce kendini beğenmiş bir memnuniyeti ifade ediyordu. Savaş sonrasındaki Amerikan toplumunun başarı umutlarının ilham verdiği iyimserlik bu memnuniyeti pekiştiriyor, parlak bir istikbal müjdeleniyordu. Elde edilecek başarılarla dünyanın gelecekte birbirine yaklaşacağı ve birbiriyle bütünleşeceği söyleniyordu. Alexander modernleşme teorisini, sayısız çalışmada (öznel ayrıcalığından ötürü konu alınan) bu teoriyi yeniden şekillendirmeye çalıştığı dünyadan ve bu şekillenmeyi kalkınma politikalarının ilkesi hâline getiren devletten yalıtarak uygulanabilir bir sosyal bilim olarak savunabiliyor gibi görünüyor. Bu iyimser inancın en sık telaffuz edildiği yer ise, başarılı modernleşme vakalarının ampirik gerçekliğini sergilemeye çalışan bütün o araştırmalar olmuştur.

Paradigmayı Uygulamaya Koymak

Hem dünya sahnesine modernleşme teorisi görünümünde çıkan sosyal bilimi hem de kendini bu teorinin vaadini yerine getirmeye adamış devleti harekete geçiren şey, normatif bir modele göre dünyayı yeniden şekillendirmenin arzulanırlığına ve gerekliliğine duyulan bu ebedi inançtı. Nitekim kalkınma, Amerika'nın küresel iktisada girmesini açıklamak ve kapitalist genişleme için istikrarlı bir ortam yaratma isteğini karşılamak için tasarlanmıştı. Modernleşme teorisyenlerini ve bu teorinin savunucularını geleneksel toplumlardaki düzensizlik hakkında endişe duymaya ve istikrar gerektiren, uyulacak modeller tavsiye etmeye iten şey tam da bu kaygıydı işte. Soğuk Savaş dönemindeki çekişme, kalkınma vaadinde bulunan ve temel olarak birbirinden farklı iki iktisadi sistem arasındaki rekabet paravanının arkasında cereyan etti. Ama her iki sistem de, kendilerini harekete geçiren emperyal çıkarlara ihanet etmekten zar zor kaçınabildi. ABD ancak Berlin Duvarı çöküp reel sosyalizm sona erdiğinde, modernleşme ve kalkınmayı gizleyen diğerkâm ahlâkçılık maskesini yüzünden çıkarabilmiş ve onun yerine, tek taraflı ve (uzaktan önleyici bile değil) önceden vurucu askeri işgallere ve istilalara doğru giden daha dolaysız stratejilere başvurabilmişti. Bugünün diliyle söylersek, emperyal müdahalenin amacı, istikrarsız devletlere düzenin dayatılmasıyla rejimlerin değiştirilmesidir. Kalkınma için duyulan kaygı, yerel egemenliklerin her zaman önüne geçiyordu. Zira daha yüce bir ilkeye uyulması için siyasi düzenin tesis edilmesi amaçlanmaktaydı. Oysa önceki modernleşme politikalarının gele-

neksel düzensizliği durdurma yolundaki uygulamalarının yarattığı yankının, bugünkü emperyal projede hâlâ hissedilir olmasına neden olan da bu amaçtır. Bugünkü amaç, eskiden de olduğu gibi, Amerikan sermayesinin genişlemesini tehdit ederek istikrarsızlık yaratan güçleri defedecek şekilde dünyayı yeniden şekillendirmektir.

Soğuk Savaş'ın Üç Dünyası

Sosyal bilimler, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dünyayı, birinci, ikinci ve üçüncü dünyalardan oluşan üç sıralı bir sınıflamaya tâbi tuttu. Bu üçlü şema, Soğuk Savaş'ın ihtiyaçlarına verilen bir karşılığı ifade ediyor ve Carl Pletsch'in deyişiyle, 1950'ler ve 1960'lardan bugüne kadar gelen, "sosyal bilimsel işbölümünün belirlenmesine" büyük bir etkisi olan "üç kavramsal dünya" oluşturuyordu. Bu bölünme, tabiatın emrettiği bir kategoriymiş gibi sosyal bilim uygulamalarına daha önceden dahil edilmişti ve dünyadaki belli alanları modernliğe yakın olup olmamasına bağlı olarak birbirinden ayıran mercek olarak iş görmeye devam etmişti. Daha yakın zamanlarda, kuzey-güney ayrımı, günümüzdeki dünyanın düzenlenişinin daha doğru kavranması ve Soğuk Savaş sonrası dönemde küresel bütünleşmeye nasıl varılacağının daha iyi tanımlanması için bu karışıma dahil oldu. Birçok sosyal bilimciye göre, bir zamanlar Birinci Dünya'nın karşısındaki kutupta bulunan ve şimdilerde solup giden bir karaltı olan İkinci Dünya, Soğuk Savaş mücadelesinin yüce arzu nesnesi olan Üçüncü Dünya karşısında atlanıp geçiliyordu. Ama Üçüncü Dünya kategorisi, hem olumsuzluk iması hem de "ilkel", "medeniyetsiz" ve "vahşi" gibi daha uzak sınıflamaların izini taşıyan "geri kalmışlık", "azgelişmişlik" ve hatta "Batı-olmayan" gibi kategorilerin yeni adından başka bir şey değildi. Bu kategorinin içeriğinin temelinde yatan da, Batı ve Doğu, modern ve geleneksel arasındaki bölünmenin önünü açan o eski ikilikti. Modernleşme teorisinin, yapılan analizlere karşılaştırma ve değerlendirme içeren bir perspektif katabilmek için bu ikiliğe başvurduğunu zaten daha önce görmüştük. Gelenek

teriminin açtığı o kuşatıcı şemsiye, bütün bu çağrışımları ve belki daha da fazlasını altına çekiyordu. Bu terim telaffuz edildiğinde, Asya ve Afrika'nın kaynaşan kitlelerinin ve o büyük "yıkanmamışların"* imgeleri yankılanıyordu. Üçüncü Dünya kategorisi, sosyal bilim pratiğinde ve bölge çalışmaları programlarında dolaşıma sokulmuştu. Gelgelelim, uygulanacak politikalara karar verme süreçlerinde ve komünist olmayan ülkelerdeki akademik gündemlerde Avrupa-Amerika haricindeki mevcut durumu daha dolaysız bir şekilde tasvir eder gibi görünen, çoğu zaman Sovyetler Birliği'ni ve onun bloğunu da kapsayan, "azgelişmişler", "yeni uluslar" ve "Batılı olmayanlar" (bu sıfatlardaki olumsuzluğa dikkat edin) gibi diğer terimler yeğlenmeye başlayınca, Üçüncü Dünya kategorisinin cazibesine gölge düştü. Ne de olsa savaşın bitişiyle, Sovyet iktidarı baş göstermiş (Harvard ve Columbia'daki ilk bölge çalışmaları programları Rusya çalışmalarına ayrılmış ve hem devlet hem de politika belirleme süreçleriyle çoktan ilişkilendirilmişti), Britanya, Fransa ve Hollanda imparatorlukları sömürgelerini düzenli bir şekilde terk etmeye başlamış ve sorumluluk da savaş sonrasında kurulan yeni uluslara bırakılmıştı.

Bölge çalışmaları bu bağlamda (Truman yönetimince inşa edilen) ulusal güvenlik devletine eski sömürgeler hakkında ya da Çin gibi eskiden yarı-sömürge statüsüne sahip ve şimdi bağımsız ulus devletler olma yolunda ilerleyen ülkeler hakkında güvenilir bilgi kaynakları temin etmek için biçimlendirilmişti temel olarak. Bu nedenle, modernleşme teorisi, sosyal bilimin daha geniş bir dünyaya açılabilmesi için kanal oluşturmuş ve sosyal bilimin kapısını bölge çalışmalarına açacak bir anahtar görevi görmüştür. Fakat modernleşmenin, bölge çalışmalarının yegâne işi, deyim yerindeyse onun teorisi hâline geldiğinin, sosyal bilimden ne alıp alınamayacağına karar vermede bu çalışmaların varlık sebebi durumuna geldiğinin farkında olun-

---

* Roma döneminde aşağı tabakada bulunan pleblere verilen bir başka ad da budur. (ç.n.)

malı. ABD'de sosyal bilim, modernleşme teorisi ve bölge çalışmaları programları arasında kurulan bu garip üçgen, gelişmekte olan toplumlar hakkında onca araştırma yapılmasında ve bu araştırmaların politikaların oluşumu ve kalkınma programlarının uygulanmasında oynadığı rol üzerinde hayli etkili olmuştur. Bu bakımdan akademik pusulanın üç noktasını kalkınma politikalarından ayırabilmek çoğu zaman güç hâle geliyordu. Modernleşme, Amerika'nın Üçüncü Dünya'ya verdiği emir hâlini aldıkça, araştırma gündemleri ve dünyanın farklı alanlarının (Güney Asya, Latin Amerika, Doğu Asya) bütünsel bir şekilde incelenmesine ayrılmış eğitim merkezleri hızla çoğalmış ve başarılı kalkınmaya en iyi uyan kurumsal, siyasi, toplumsal ve özellikle de kültürel koşulları teşhis etme arayışı hızlanmıştı. Pletsch, modernleşme teorisinin açıklayıcı gücünün bir kenara atılmış olduğu 1980'lerin başlarında, bu teori ile üç dünya sınıflandırmasının birbirine kaçınılmaz olarak bağlı olduğunu savunmuştu. Ama bu muhtemelen vakitsiz bir tahmindi. Çünkü modernleşme teorisi yeni-evrimsel şemanın, modernliğe doğru giden altın yolu aydınlatan gelişme aşamalarının onayı üzerinde yükseliyordu. Bu simya, daha az metal içeren geleneği, modernliğin o değerli alaşımına çeviriyor (varolmuş olsa, bu maden pirit olurdu ancak), Aydınlanma döneminde ilerlemenin sekülerleşmesini yansıtan "kurtuluşçu" bir misyonu açığa çıkarıyor, cenneti, Hegel'deki tarihin sonunu ve Parsons'daki "seçim" göstergesini yeryüzüne indiriyordu.

Üstelik, bölge çalışmaları ve modernleşmenin kurduğu ölümcül ittifakın etkili olmasının başlıca koşulu, daha önce Batılı-olmayan ve azgelişmiş diye yeniden sınıflandırılan birçok toplumun tarihsel deneyimine damgasını vurmuş sömürgeciliğin görmezden gelinmesi ya da dikkate alınmaması, hatta analizlerden bütünüyle çıkarılmasıydı. Edward Said'in *Oryantalizm** adlı kitabında sömürgeci iktidarın epistemolojik ve söylemsel iskeleti hakkında yaptığı e-

* Edward Said, *Şarkiyatçılık*, çev. Berna Ülner, Metis Yay., İstanbul, 1999. (ç.n.)

leştirinin henüz yerine getirilmemiş tavsiyelerinden biri, Amerikan kolej ve üniversitelerindeki bölge çalışmaları pratiğinin, sömürgecilik ve emperyalizmin tarihte oynadığı rolü araştırma ve eğitim programlarına dahil etmesiydi. Bunun aksine, daha sonra göreceğimiz üzere, bu görev maalesef İngiliz filolojisi ve kültürel çalışmalar bölümlerine taşınırken, bölge çalışmalarının eli kolu modernleşme paradigmasına bağlı kaldı ve Soğuk Savaş döneminde kalkınmacılık ve küresel ölçekte kapitalist bütünleşme politikalarına inatla bulaşmaya devam etti. Bu konuya daha sonra geri döneceğim.

Liberal sosyal bilimcilik, Soğuk Savaş'ın açtığı çukurda, hemen hepsi bir ölçüde Rostow'un belirttiği "kalkışın" ilk aşamalarından birinde olduğu düşünülen, dünyanın çeşitli bölgeleri hakkında şaşırtıcı miktarda araştırma yapmaya yöneldi. Bu literatürün büyük kısmı dünyanın daha yoksul kesimlerine odaklanmış olsa da (gerçi Fransa ve İtalya bile 1950'lerde modernleşme sürecinden geçmişlerdi), bir kutba bağlı olmayan ülkeleri kendi taraflarına çekme mücadelesinde farklı stratejilerin nasıl olumlu ya da olumsuz modeller olarak kullanılabilecek sonuçlar ürettiğini göstermek için, üç Batılı-olmayan ülkeye bilhassa önem verildi. Bu toplumların hepsi Asyalıydı: Hindistan, Komünist Çin ve Japonya. İlk ikisinin geçmişinde sömürge ve yarı-sömürge deneyimleri iz bırakmıştı; üçüncüsü ise, modernleşmenin meydan okumasına karşı başarıyla ve hızla, ama geç bir yanıt vermiş, bir anda faşizme ve emperyalist bir savaşa doğru savrulmuş, fakat Amerika'nın işgal ordusu tarafından yeniden doğru yola sokulmuştu. Çin, etrafını saran ortama uyum sağlamak için uygun bir karşılık verememiş ve komünist devrimin tuzağına düşmüştü. Hindistan ise kırılgan bir demokratik düzen örneği olarak sunuluyor ve bu ülkenin sömürge mirası olay örgüsüne geçiriliyordu; ama bu hikâye, post-kolonyal söylem ve maduniyet tarihyazımı geçmişle hesaplaşmak için ortaya çıkana kadar, Britanya'nın daha sonraki modernleşmeye yaptığı faydalı katkıları göstermek için anlatılıyordu sa-

dece. Parsons'ın ilham verdiği sosyal bilimi ve onun modernleşme teorisini keskin bir eleştiren Barrington Moore bile, Britanya işgalinden önce ülkenin karşısında duran engellerin, Hindistan'ın modernleşmeye verdiği yanıtın altını oyduğunu düşünüyordu. Buna göre, sömürge yapısı önceki Moğol yönetimini devralmıştı. Böylece bu anlatım farkında olmadan Cambridge Okulu'nun tarihyazımı anlatısını diriltmişti. Moore ayrıca, modernleşmenin başarısızlığa uğramasını ya da uzlaşmayla gerçekleşmesini, Britanya'nın emperyal zabtının bir sonucu olarak daha sonra ortaya çıkan başka etkenlere bağlıyordu. Moore, daha özgül olarak, "yabancı fatihin" (hem Moğolların hem de Britanya'nın), toprak sahibinin ve tefecinin, ülkenin her yanına yayılmış köylülerin ürettiği artığı ellerine geçirdiğini iddia etmişti. Sömürgelik altındaki Hindistan'ın iktisadi durgunluğu, Moğollar döneminden başlayarak bugüne kadar devam etmiştir. Fakat Moore'a göre, Britanyalılar, "büyük toprakları olan elitlerle zayıf bürokrasilerin oluşturduğu tipik gerici koalisyonun oluşmasını önlemiş" (bu koalisyon muhtemelen faşist Japonya ve Almanya'da vardı) ve böylece sömürgesizleşme sonrasında kurumsallaştırılan siyasi demokrasinin önünü açmıştı. Ama bu siyasi demokrasi, pek çok modernleşme yorumcusuna göre, toplumsal sistemi modernleştiremediği için zayıf ve dengesiz kalmıştı.

Moore, sömürge yönetiminin sonraki Hindistan devletine siyasi demokrasi açısından yaptığı katkıyı teslim edip arkasında bıraktığı kalıcı siyasi mirası öne çıkartırken, bu yönetimin daha baskıcı özelliklerini, belki de farkında olmadan, geri plana atmıştı. Daha da önemlisi, hâlihazırda Bandung Konferansı'na bağlanmış ve tarafsız bir üçüncü yolda ilerleme umudu olan Hindistan'ın, Amerika'nın iktisadi ve siyasi modernleşme beklentilerine uymadığı gerçeğini gözden kaçırıyordu. Bu bakımdan Japonya, daha sonra göreceğimiz üzere, ideal bir modeldi; çünkü bir Amerikan sömürgesi ve sürekli işgal ordusu bulunduran uydu bir devlet olmuştu. Çin'e gelecek olursak, Çinli milliyetçiler elitlerin denetimini ve yerel düzeydeki yaşamı değiştirmede

apaçık başarısız olmuşlardı ve her yana yayılan toprak sahipliği varlığını sürdürüyordu. Bu durum ise komünistlere, hükümdarlığın doğrudan denetiminden uzaklaşmış muazzam sayıdaki köylüyü seferber etme ve büyük toprak sahipliği ile hem akrabalık hem de köy yapısı arasında olan bağları kırıp güçlü sınıf antagonizmalarını kışkırtma şansı vermişti. Ama Çin, Rusya'dan bile daha fazla olmak üzere, başarılı bir modernleşme stratejisi olarak (bu strateji Moore için demokratikleşme anlamına geliyordu), "amansız bir terör" yoluyla kendini başarıya adamış partinin zaferi için esas itici gücü köylülükte bulmuştu. Şiddetin ve terörün yarattığı düşünülen tehdit Çin'e egemen olacak ve yakın zaman önce devlet faşizmine ve emperyal savaşa bulaşmış olsa da, Japon başarısının altını çizecekti.

Moore'un haklı bir şekilde, geç kalkınan ülkelerin gözle görülür belası olan ve hiç de methedilemeyecek faşist aralığa dikkat çekerek önemini azaltmaya çalıştığı Japon örneği, 1960'lar ve 1970'lerde modernleşmenin vitrini hâline geldi. (Moore'un kitabı yayımlandığı zaman, modernleşmenin hevesli taraftarları, Japonya'nın arada yaşadığı o faşist deneyimi hafızalardan neredeyse kazımıştı).* Moore'un çalışması, toplumsal ve iktisadi örüntülere yoğunlaşacak tarihsel modernleşmeye, normatif değerlerin yön verdiği davranışlardan ziyade karşılaştırmalı bir çerçevenin sağlanması gerektiği sonucuna varıyordu. Ne var ki Moore'un tarihsel sosyolojisi, daha ziyade, uygulanabilir siyasi demokrasilere daha önceden evrilmiş olan yolları (ABD, Birleşik Krallık, Fransa) tekrar doğrulamış oldu. Bu liberal eleştiri, Moore'un kitabının yayımlandığı 1960'ların tarihsel bağlamında, sosyal bilimin başarılı bir siyasi demokrasi oluşturma ümidini en fazla hangi rotaların verdiğini ve hangi stratejilerin aslında uygun bir büyümeye köstek olacağını, onu geciktireceğini ve yolundan saptıracağını kanıtlayarak geliştir-

---

* Yazar, Barrington Moore Jr'ın yazdığı kitabın ismini anmıyor, fakat onun 1966'da yayımlanan ve Türkçeye de çevrilmiş şu kitabını kastediyor: *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*, çev. Şirin Tekeli ve Alaeddin Şenel, İmge Kitabevi, Ankara, 2003. (ç.n.)

diği modernleşme teorisini güçlendirmekten başka bir işe yaramadı. Moore bu yol boyunca, sömürgeciliğin zararlı etkilerini ve yeni ulusların üzerine bir ceza bulutu gibi çöken mirasını değil de, sömürgelik dönemi sonrasında yaşanan siyasi ve iktisadi modernleşmeye yaptığı katkıları vurgulayan daha sonraki teorileştirmelere farkında olmadan güçlü bir teşvik sundu. Moore'un yakın zamanlarda yeni bir emperyalizmi şevkle savunanların uçlara çektiği mantığı temelinde bakarsak, Japonya Büyük Britanya tarafından sömürgeleştirilseydi şu an çok daha iyi bir durumda olurdu.

Amerika'nın Dr. Moreau Adası

Moore'un, Japonya'nın tarihsel deneyimine ve modernleşmeye "işleyişi bozuk" bir yoldan gitmesine hoşgörü göstermemesine rağmen, Soğuk Savaş döneminin Amerika'sı, Japon örneğini barışçıl ve evrimsel bir modernleşme modeli olarak onayladı. Aslında Japon deneyimi öyle başarılı bulunuyordu ki, savaş öncesindeki faşizmi, emperyalizmi ve sömürgeciliği çabucak unutuluyor (hafızalardan kasten siliniyordu demek daha doğru olur) ve tüm bunlar, gidilen doğru yoldan bir anlığına ve bir süreliğine çıkılması olarak tanımlanıp hesaba katılmıyordu. Japon modelinin lekesizmiş gibi gösterilmesi için ve hatta Kore ve Tayvan gibi eski sömürgelerin daha sonraki modernleşmelerinde sömürgeciliği temel fail olarak gören, kalkınmacılığa meyilli tarihçiler ve sosyal bilimciler için kullanışlı olması bakımından faşizmin hafızalardan böyle böyle silinmesi özellikle gerekliydi. ABD açısından, Japonya'nın askeri işgali ve Soğuk Savaş'taki çekişmede can alıcı bir stratejik rol oynayacak biçimde kendi toplumunu hırsla dönüştürmeye girişmesi böylelikle haklı görülecekti; Japonya'nın rolünün önemi, başarılı, devrimci olmayan bir tür modernleşmeyi gerçekleştirmiş "Batılı-olmayan" bir ulus olmasından geliyordu. Bir anlamda, başka bir kılıkta tekerrür etme tehlikesi olan bu yeniden şekillenme gerçekleşirken, tarihsel bir ironi birdenbire alev alıyordu. Japonya, Ruslarla 1904-

1905 yıllarında yapılan savaşta, ulusal bağımsızlığa kavuşmanın koşulu olarak toplumlarını beyaz adamın sömürgeciliğinden kurtarmak için çaba gösteren bütün Asyalıların büyük saygı gösterdiği bir ülke olmuştu. Yarım yüzyıl kadar sonra ise, bağlantısızlara Japonların modernleşme deneyiminin bir benzerini yaşama çağrısı yapılıyordu. Belki onlar Japonya'nın geçirdiği faşist sancının yarattığı kargaşaya da maruz kalmayacaklardı. Fakat bu noktadaki ve her zaman saklanmaya da gerek görülmeyen farklılık, Japon'dan ziyade Amerikalı ve emperyal olan bir modernleşme anlayışını pekiştirmek için ABD'nin Japonya'yı bir maske, bir "sakal" olarak kullanmasıydı; her ne kadar Japonların başarısı çoğu zaman, eşsiz ve hiçbir şeye indirgenemeyecek kültürel bir hususiyete atfedilse de. Kısa bir vesileyle, Japonya kendisine kefil olan Amerika'dan daha üstün bir mertebeye bile yükseltilmiş ve bir süreliğine de olsa "Japonya bir numara" denmişti.

Japonya'yı Soğuk Savaş döneminde modernleşmenin vitrinine dönüştüren, birbiriyle ilişkili iki boyut söz konusu: Bunlardan birincisi, 1945 ile 1952 yılları arasında Amerikan askeri işgalinin etkin varlığı ve o zamandan bu yana, ABD-Japonya Güvenlik Paktı'nın hükümleri sayesinde bunun sürüyor olması. İkincisi ise, özellikle de 1960'lar ve 1970'lerde ve 1980'lerin başlarındaki akademik sosyal bilim yazılarında, modern Japonya tarihinin modernleşme örneği olarak yeniden sunulması. Aslında bu askeri işgal dönemi, modernleşme anlatısı ile o kadar iç içe geçmişti ki, ABD Irak'ı işgal ettiğinde, tercih edilen tarihsel analoji bu olmuştu. Eski bir düşman olan Japonya hemencecik bir dost hâline gelmişti ama tam anlamıyla bir ortak da değildi. Özerk bir ulusken, savaş sonrasında yeni ortaya çıkan emperyumun bağımlı bir uydusu olup çıkmıştı.

1945-1952 yılları arasında, Amerika'nın Japonya'yı askeri işgalinin başında, üstünde bir togası* ayağında da sandaleti eksik, utanmadan Romalı bir vali gibi pervasızca

* Eski Roma giysisi. (ç.n.)

hareket eden, ülkeyi uçsuz bucaksız bir imparatorluğun ücra bir sömürgesi gibi yöneten, Müttefik Kuvvetler'den Başkumandan General Douglas MacArthur bulunuyordu. (Ne o beceriksiz general eskisi Jay Garner ne de Irak'taki Paul Bremer III, MacArhur'un efsanevi kişiliğinin eline su dökebilir). Amerikan işgali, Japonya'yı ve Japon toplumunu "yeniden oluşturma" kararını erkenden verirken, bugünün diliyle söylersek, "rejim değişikliğine" giderken, tarihteki diğer emperyal sömürgeleştirme örneklerinden yola çıktı. Japonya'nın işgali, başlangıcı 1931'e kadar uzanan, Pasifik'te ve Asya anakarasında uzun süren kanlı bir savaşın sonuna işaret ediyordu. Japonya, bu savaşın ideolojik düzeyinde, kültürün ve toplumun yeniden şekillendirilmesinde çoktandır etkin bir rol oynayan "Amerikancılığı" ülkeden temizlemek için mücadele etmişti. Bu işgal, paradigmatik bir şer ekseni olabilecek düzende, Hitler ve Mussolini ile aynı hizaya girmiş faşist bir rejimin yenilgisini de ilân ediyordu. Savaştan bitap düşmüş Japon halkı, Amerikan taburlarını karşılamamış, hatta sokaklarda sevinçten dans etmemiş olmakla beraber, herhangi bir direniş de göstermemişti. Amerikalılar, bozguna uğramış ülkeyi sadece kendinden koruma yükümlülüğünü yerine getirmek yerine, küçük, ticari kapitalistlerden oluşan toplumsal ve iktisadi bir temel üzerinde ülkeyi işleyen bir demokrasiye dönüştürmeye çalıştılar hemen (liberal-demokratların başını çektiği tek parti hegemonyasının halen asıl tabanı da olan, küçük burjuva çiftçileri yaratmak için geniş arsaları dağıtan toprak reformu da bu temeli takviye ediyordu).

Plancılar ve idareciler, Çin'in milliyetçi rejiminin eli kulağında olan çöküşü yüzünden, Japonya'nın Amerika'nın Doğu Asya'daki baş müttefiki olarak büyük bir rol üstlenmesi gerektiğini fark ettikleri zaman, (Parsonculuğun da biraz romantikleştirdiği) Amerikan toplumunun küçük kasabası imgesinde kendi dönüşüm modellerini keşfedeceklerdi. Gerçi Amerikan ordusunun Japonya'yı anlatı içine bu şekilde yeniden dahil edişi, daha sonra sosyal bilimin merkezi olay örgüsü hâline gelecekti. Sonra göreceğimiz

üzere, bu örgü, modernleşme teorisinin dolayımından geçerek yeniden şekillenecekti. Fakat Soğuk Savaş, hür dünyanın normatif değerlerini muhafaza etmek ve siyasi açıdan biçimsizleşmiş tikelci güçlere, ayaklanma tehdidiyle planlanmış ve barışçıl bir dönüşüm vaat eden güçlere karşı sözde "evrensel/rasyonel bir ethos" kurmayı amaçlayan kalkınmanın öne çıkarılmasıyla komünist devrimin yayılmasını önlemek için başlatılıyordu. Buradan bakıldığında, modernleşme, İkinci Dünya Savaşı'nın gözden düşürdüğü emperyalizmin ve sömürgeciliğin değişim geçirmiş hâlinden başka bir şey değildi aslında. Emperyalizmin ve sömürgeciliğin tahakküm, sömürü ve şiddetli bir baskı demek olduğu hususunda genel bir mutabakat da yoktu. Ortadaki mazeret, bu ikilinin artık kâr getirmiyor olmasıydı (acaba hep mi öyleydi?). Hem Amerika'nın Japonya'yı işgal edişi hem de bu vakanın daha sonra bu "deneyimi" örnek olarak göstermeye çalışan sayısız sosyal bilim çalışmasında çeşitli şekillerde ele alınışı, açık bir yayılma amacı olmayan emperyalizmin ve sömürgeciliğin yeni bir aşamasına işaret ediyordu. Ama bu durum, yayılma isteklerinden enikonu vazgeçildiği anlamına gelmiyordu; zira ABD, ortak ABD-Japonya Güvenlik Paktı çerçevesinde bazı askeri ve deniz üslerini eline geçirdi ve savaşın sonundan bu yana bu üsleri elinde tutmaya devam etti.

Kendilerine verilen bu yeni onayı da arkalarına alan İşgal yetkilileri, Japonya'yı toplumun en derin davranışsal ve kurumsal örüntülerinin değişmesine yol açacak "deneyler" yapmak için düzenlenmiş devasa bir toplumsal ve siyasi laboratuvar olarak tahayyül etti. Muhtemelen imparatorluğun yıllıklarında hiç kayda geçilmemiş olan bu deneyler, zalim, çılgın, ama bir o kadar da "hünerli bir fizyolog olan" Dr. Moreau'nun laboratuarında yapıp ettiklerini hatırlatıyordu çoğu zaman. Ama bu seferkiler H.G.Wells'in romanında hiç düşünülmemiş bir ölçekte yapılıyordu. Amerikalı yetkililer, rekor bir zamanda gerçekleştirilen bir dizi siyasi, iktisadi, eğitsel ve toplumsal reform sayesinde, Japonların Ruth Benedict'in konformist, utanç dolu hal-

kından, o yeni buldukları, kendi çıkarları için sorumlu ve aklı başında kararlar alabilecek, demokratik (ve küçük burjuva) bir yurttaşlar topluluğuna dönüştürülebileceğine kani olmuşlardı. Fakat sanki Japonlar, üzerinde çalışılabilecek nesnelermiş gibi, tâbi konumda olan bu halk üzerinde uygulanmaya ve kabul ettirilmeye çalışılan işgal reformları, bizzat bu reformların Japonlara kazandırmaya çalıştığı öznelliği ortadan kaldırmıştı. Şunu söylemek pekâla mümkündür: Bir yandan öznellik verme ama öte yandan da özne-nesne ilişkisindeki hiyerarşiyi koruma zorunluluğuna dayalı, zorla kabul ettirilen reformlarla öznelliği fiili olarak etkisizleştirme taktiği (bu ilk kez Japonya'da başarılı olmuştur), modernleşme teorisinin işlemesini sağlayan ilke hâline gelmişti. Her hâlükârda, bu taktiğin akılda tutulması, Amerika'nın Avrupa ve Amerika dışındaki dünyayla olan ilişkisini tanımlayan emperyal tasarının hiyerarşik toplumsal yapısına uymuştu.

İşgalin yaptığı deneyler ise, Moreau'nun hayvan yaşamının alt biçimlerini tam bir insan bedenine dönüştürememesini andırıyordu garip bir şekilde. Kendilerine "beş-adam" adını takan Moreau'nun yarattığı varlıklar, bir toynak ya da pençe yerine şekli bozuk beş parmaklarını iftiharla sergiliyorlardı. Japonların bir gün tam anlamıyla demokratik özneler olacağı umuduyla kil gibi yontulacak gönülsüz nesnelere indirgenmesi, askeri işgalcilerin belirlediği denetim altındaki koşullarda, eşi benzeri görülmemiş (biyolojik boyutları da olan) toplumsal bir deney sayesinde gerçekleşmişti. İşgalin muhafaza etmeye en kararlı göründüğü şey Benedict'in o Japon imgesiydi. Japon halkı da zaten zaman içinde, bir türlü elde edemeyeceği tam eşitlik haklarının tanınması için sürekli bekleyen ikinci sınıf müşteri konumuna indirgenmiş ve birçok eleştirmenin gözünde, tam anlamıyla "biçimsiz", "çarpık" ve "çirkin" bir hâl almış, kendine yabancılaşmıştı. Amerikalıların Japonlar için kaleme almış olduğu anayasa, İmparatorluk Japonyası'ndaki Meiji Anayasası'nda olmayan temel hakları teminat altına almış ve Japonlara, savaştan vazgeçildi-

ğini belirten 9.Madde'yi armağan etmiştir. Anayasanın en temel demokratik mirası olan bu madde, şimdilerde ciddi bir şekilde gözden geçirilip değiştirilme tehlikesi altındadır. Ama İşgal yönetimi aynı zamanda, imparator Hirohito'yu savaş suçlusu olarak yargılamak yerine, onun mevkisini korudu ve böylece fiili olarak demokratikleşmenin (öznelliği belirtmeye gerek bile yok) mahvolmasının zeminini hazırlamış oldu. Ortaya çıkan sonuç ise, Amerikan yardımıyla kurulmuş ve neredeyse yarım yüzyıl boyunca ülkede hüküm süren tek parti yönetimi olmuştur (bu uzun ömürlülük rekoruyla tek boy ölçüşebilecek olan Meksika'nın Kurumsal Devrimci Partisi'dir). Japonya örneğinde -kapitalizmin değil de- demokratikleşmenin etkin bir şekilde çökertilmesi, Amerika'nın bugün ülkeyi idare etmesi için Irak Baas Partisi'ne bel bağlamasına yansımaktadır. Bu kitabın yazıldığı sırada Saddam Hüseyin görevine iade edilmemişti gerçi.

Lafın kısası, Amerikan işgali anlatısı, Japonya'yı "hür" ve "demokratik bir toplum" şeklinde "yeniden oluşturmaya" ve böylece, 1930'larda sapıldığı sanılan yolu yeniden onarmaya çalışmıştı. Bundan dolayı, kapitalist üretim tarzını yerine oturtan bu anlatının olay örgüsü, Amerika'nın 1947 ve 1948 yıllarında Japonya'ya yönelik uyguladığı siyasetteki değişiklikleri yerine getirmek, hatta bu değişiklikler için anlatıda yer açmak için, işçi grevleri gibi kimi olayları gözlerden sakladı. Askeri yönetimin Japonya'yı savaşa götüren nedenleri açıklamaya ihtiyacı yoktu. Ama ardından gelen modernleşme hikâyesi aynı anda iki şeyi birden tasvir edebilecek bir açıklama yapmak zorundaydı: Yakın dönemdeki tarihsel deneyim, evrimsel bir uyum sürecinde ilerlemenin sürekli yasalarının görünümü olarak sunulmalı ve Japonya'nın neden liberal siyasi hususiyetlerine aykırı hareket ettiği konusuna ikna edici bir şekilde açıklık getirilmeliydi. Bunun için de Japonya'nın, gerilimlere ve güçlüklere göğüs gerememiş ve olgunlaşmamış bir toplumsal sistemin sebep olduğu "yapısal işleyiş bozuklukları" yüzünden, gerçek demokratik isteklerini gerçekleştirmekten geçici bir süre alıkonulmuş olduğunu göstermek

gerekiyordu. (Ne de olsa İşgal yönetiminin hepsi en sonunda geri gönderilen tekelci ve kartelcilere karşı küçük ölçekli bir kapitalist sınıf yaratmak üzerinde durmasının sebebi de budur.) Ortaya sürülen bu argüman, insan toplumundan ziyade modern bir boru tesisatçılığı sistemi ve tıkalı borularla daha fazla ortak yönü var gibi gözüken bir toplumsal düzen için işlevselci bir anlayışa onay verebildi.

Fakat Japonya, askeri işgalin vesayeti altında, demokratik misyonuyla yeniden buluşturulmuştu. Küçük üreticilere ve işyerlerine özen gösteren bir piyasayı ve üretim araçlarının giderek modernleşmesini içeren fantezi imgeden türetilmiş araçsal rasyonellik değerleri, "demokratik" olarak yeniden yorumlanmıştı. Japonya'yı modernleşmenin vitrini olarak göstermek için bile bile tasarlanan bu yaklaşımın ortaya çıkmasına hayli etkide bulunan diğer şey de, işgal "deneyimi" ve işgal yönetiminin 1947'den sonra Japon toplumunu "yeniden oluşturma" kararıydı. Aslında İşgal, geriye dönüp bakıldığında Japonya'nın modernleşme sürecinde, bir aşama olmasa bile, çok önemli bir tarihsel olay olarak görüldü. Kalkınma modelinden yararlanılması ve ulusun tarihini, uyum süreci ve değerlerin bütünleşmesi sonucunda mümkün olan zafer kazanmış bir dönüşüm olarak hızla yeniden anlatan uzmanlar kuşağının yaptığı araştırma ve yazdığı yazılar, İşgal'in sürekli böyle görülmesini sağladı ve bu bakışı ampirik açıdan da güvenilir kıldı. Japon ulusunun tarihi, Japonya'nın modernleşmesini savunanların tahayyül ettiği üzere, tarihin sebep olduğu toplumsal değişimlere aracılık edecek biçimde hayatta kalmış değerlere ve Levy'deki rasyonelliğin "evrensel çözücüsünün" dağıtıcı gücüyle nihayet ortadan kaldırılan daha sefil kalıntılara sahip olan feodal bir düzenden ileriye doğru toplumun nasıl barışçıl ve başarılı bir şekilde evrilebileceğini göstermişti. (Fakat rasyonel olmayan kurumlar ve pratikler ortadan hiç kalkmamıştı. Amerikan işgal yetkililerinin imparatorun mevkisini korumak istemeleri bunun kanıtıdır. Çok eskide kalan tarımsal bir düzene ve onunla ilişkili bir dizi inanç, değer ve ritüele atılan bir geri adımdı bu). Ardından, halen ayakta

olan ve tarihin bile ötesine geçen bir feodal bilinçdışının gücü olan kuvvetli geleneksel değerlerin oynadığı rol, savaş sonrası dönemde eriştikleri eşsiz iktisadi ve teknolojik başarılarını dünyaya açıklamaları için Japonları istisnacı bir kültüre başvurmaya teşvik etmişti. İşgal bu anlamda, Japonya'nın savaş sonrasındaki tarihinin gözden kaybolan aracısı durumuna gelmişti. İşin paradoksal yanı, bir zamanlar Marksistlerin Japonya'nın eşitsiz gelişiminin ve faşizme ve emperyalizme doğru giden toplumsal çelişkilerinin sebebi olarak saptadığı o feodal bilinçdışı, modernleşmenin ana nedeni olup çıkmıştı şimdi.

Japonya'nın esnetilebilir kültürü, ateşli modernleştiricilerin elinde, bir zamanlar Batı'yı en iyi olan konumuna getirmiş rasyonelliğe benzer bir hâl alıyordu. Modernleştiriciler, Japonya'nın başarılı kalkınmasına ve onun tarihinin anlamına dair en sağlam işaret olarak, aklın tahta çıkarılışına ve özellikle de günümüzde siyasi olarak nasıl yönetildiğine bakıyorlardı. Bu argüman, çok okunan romanların, Tokugawa şogunluğunun* kurucusu olan Ieyasu'yu ve diğer becerikli yönetici ve girişimcileri baş kahraman yaptığı 1960'lar ve 1970'lerde popüler edebiyata sızmıştı; böylece, Japonya'nın modern tarihe adım atmasından önce de Japonlar'ın modern idari yeteneklere sahip olduğu gösterilmiş oluyordu. Rasyonel önderliğin mevcudiyeti üzerinde hayli durulmasının önemi, Japon toplumunun çatışmalardan uzak ve mutabakata dayalı olarak görünmesini ve zamanla daha üstün ve hatta liberal demokrasinin daha etkili bir temsili izlenimini vermesini sağlamıştı. (Ezra Vogel'in 1970'lerde yazdığı *Japan as Number One* [Japonya Bir Numara] adlı kitabını neden kimsenin ciddiye almadığını anlamakta hâlâ güçlük çekiyorum.) Bellah'ın ilk olarak 1957 yılında yayımlanan ve Parsons'ın hareket teorisinden faydalanan o güçlü ve ilgi çekici kitabı *Tokugawa Religion*'ın [Tokugawa Dini] ortaya koyduğu çerçevede, si-

---

* Özgün metinde "shogunate" olarak geçen ve bizim burada okunurluk açısından "şogunluk" diye karşıladığımız sözcük, 1867-68 devrimine kadar Japonya'yı yöneten askeri valiliklere verilen isimdir. (ç.n.)

yasi değerlerin ve uyum değerlerinin önceliği, geleneksel dinsel pratiklerin içine yerleştiriliyordu. Bellah, siyasete evrilmiş olan bu temayülün, Weber'in ve Parsons'ın anladığı şekliyle (iktisatta gömülü olan) evrenselci değerlerin değil de, tikelci değerlerin önceliğini temsil ettiğini belirtmiş ve bu değerlerin çevrede ortaya çıkan değişimlere yer açmak için nasıl da bükülüp esnetilebildiklerini göstermişti. Dinsel-kültürel değerler alanında ise modern öncesi rasyonellik biçimini bulmuş olduğuna inanıyordu. Güven tazelercesine, "Protestan etiğinin işlevsel açıdan bir benzeri" diye söz ediyordu bu biçimden. Böylece Japonya'nın geleneksel dinleri, daha modernlikten önce, o rasyonelleştirici eğilimlerin kimliğini şekillendiriyordu. Bu eğilimler ise, Japonları, beraberce hayatta kalmak için hayati değişiklikler yapmak zorunda olduklarına ikna edecekti. Weber'in din ile siyaseti birleştirmiş olduğu yerde, Bellah din ile siyasetin ortaklığını vurguluyordu. Oluşan bu yeni dizilimle birlikte, geleneksel değerler olarak görülenleri güçlendirmek için sağlam bir argüman koyuyordu ortaya. Şeyleşme tehlikesine rağmen söz konusu değerler harekete geçirilmiş oluyordu; çünkü bunlar gerekli düzenlemelerin yapılması sayesinde uzun bir süre boyunca ayakta kalabilmişlerdi. Bellah tam bu noktada Benedict'e kabul etmek istemeyeceği kadar yaklaşıyordu. Bu tür değerler, bütünleşmeyi emniyete almak için iş gören normlar ile toplumun yıkıcılığa ve şiddete başvurmadan, modernleşme değişimlerinin şok dalgasını hazmetme yeteneğinin iç içe geçtiğini de kanıtlıyordu.

Bellah, daha sonra, Inkeles ve Davis'in söyleyeceklerini önceden sezip harekete geçercesine, modernlik sorununun siyasi ve iktisadi sistemlerin koşullarından kaynaklanmadığını; bu sorunun temelinin sadece "tinsel fenomenlerde" ve "zihniyet farklılıklarında" bulunan bir kimlikte yattığını ileri sürdü. Dolayısıyla, modernliğe yönelecek değişim "toplumsal psikolojik bir devrimi" gerektiriyordu. Rasyonellik, geleneğin toplumsal değişimi nasıl dolayımladığını ikna edici bir şekilde göstermek için, dinsel-kültürel değerlerin boyundu-

ruğuna koşuluyordu: Evrimsel sürekliliğin ve mutabakatın, çatışma ve kopuş manzarası üstündeki gücüydü bu. Fakat Japonların 1960'lardaki demokrasi vaadinden apaçık bir şekilde vazgeçilmesini her haklı çıkarma girişiminde gitgide başvurmuş oldukları kültürün araçsallaştırılmasının önü de açılmış oluyordu böylece. Bu söylemde, Japonya'nın geniş küresel arenada kurmuş olduğu iktisadi hegemonya, indirgenemez kültürel değerlerin üstünlüğüne atfediliyordu. O sıralarda Japonya'ya öykünmek ve Japonların olağanüstü başarısı olduğuna inanılan şeyin "sırlarını" keşfetmek için bir telaş söz konusuydu. Durgunluk içindeki ulusal ekonomileri canlandırma vaadinde bulunan bir sürü ıvır zıvır reçetenin ve "her derde deva" ilaçların yayılmasına sebep oluyordu bu telaş. Ama Japonya'nın başarısına giden yol kapalıydı; çünkü ülke kültürü hiç değişmezcesine eşsiz, başkaları için erişilemez ve başka bir yerde kopya edilemez cinstendi. Bu senaryodaki şu gerçeğe dikkati çekmeliyiz: Her ne kadar geleneksel kültürel değerler Japonya'nın modernleşmesini körüklese de, ülkenin elde ettiği başarı, Weber ve Bellah'ın Batı ile özdeşleştirdiği "evrenselciliğe" karşı, Parsons'ın ileri sürdüğü şekliyle "tikelciliğin" önceliğini yansıtıyordu. Varılan bu sonuç, Japonya'nın başarılı modernleşmesini uygun bir şekilde açıklıyor ve yine Japonya'nın, Amerikan emperyumunun bir uydusu olmanın getirdiği ikincil konumu kabul etmeye istekli olduğunu ifade ediyordu.

Bellah ikna edici bir rasyonel hareket teorisi geliştirmişse eğer, E. O. Reischauer de ek olarak çok önemli bir siyasi önderlik kavrayışı koymuştu ortaya. Eskiden Harvard' ta profesörlük yapan ve Kennedy yönetimi boyunca Japonya'da büyükelçi olarak hizmet vermiş olan Reischauer, Japonya'nın modern bir düzene geçerken çatışma ve siyasi totaliterlik gibi aşırılıklardan nasıl başarıyla uzak durduğunu göstermek için Rostow'un manifestosuna dayıyordu sırtını. Belli bir anlamda, tam da Barrington Moore'un Japonya'nın 1930'larda faşizme sürüklenmesinin nedeni olarak yazdığı tarihi silmeye çalışmıştı. Fakat Reischauer'in görüşleri, Eisenstadt ve Shils gibi sosyolog-

ların (antropolog Clifford Geertz'i de unutmayalım bu arada) ortaya koyduğu çerçevelerin hesaba katılmasını da beraberinde getirmişti. Geertz demişken, onun Chicago Üniversitesi'nde yeni uluslar hakkında yürüttüğü araştırma programının, Batılılaşmışların (siz bunu modernleşme sürecindeki rasyonel entelektüeller ve siyasi önderler diye okuyun) oynadığı benzersiz rolü çoktan teşhis etmiş olduğunu belirtmeden geçmeyelim. Rostow'un siyasi demokrasiye doğru yol alan iktisadi büyümenin önceliğini vurgulamış olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, kendini siyasetin ve elit önderliğin önceliğine bağlayan Reischauer, Rostow'un modelinden biraz ayrılmıştı. Bu adımı atan Reischauer, olgun ve rasyonel bir siyasi demokrasinin işareti olarak, devletin ve onun iktisadı (kapitalizmi) bürokratik olarak idare etmesinin merkezi önem taşıdığını göstermeye kani olmuştu. Bu karışıklık, modernleşme macerasında geç kalmış toplumlar için (Nazi Almanyası, Faşist İtalya, Sovyetler Birliği ve militarist Japonya), "siyasi bir kutuplaşmayı" açığa çıkarmıştı. Bu kutuplaşmanın sebebi, "Batı Avrupa'nın demokratik devletlerinin, Kuzey Amerika'nın, Avustralya'nın ve Yeni Zelanda'nın" ayırıcı özelliği olan evrimsel büyüme yerine, hızlı (devrimci) kalkınmaya bağlı kalınmasıydı. Reischauer, genellikle grup mutabakatının gerçekleşmesini güvence altına alan siyasi değerlerden evrilen, geleneksel değerlerin dolayımlayıcı etkisine kendisini adamıştı ve Japonya gibi geç kalkınan ülkelerin bile, ABD ile yapılan savaş gibi kısa süreli sapmalara rağmen, devrimci kalkışmalardan kaçınmış olduğunu iddia etmişti; zira, bu ülkelere has özellikler, uyum sağlama gücüne sahipti. Bellah'ın daha önce doğruluğunu kanıtladığı üzere, bu görüşe göre Japonya ABD'nin ötekisi değildi; aksine onunla belli biir ortak kimliği vardı. Reischauer, bir keresinde, Japonlardan oluşan dinleyici topluluğuna şöyle seslenmişti:

> Dünya tarihinin durduğu yerden bakıldığında, en önemli gelişme, Japonya'nın son 90 yılı kapsayan tarihinde gerçekleşmiştir. (...) Bunun sebebi, Japonya'nın modernleşme sü-

recini hızlandırmış ve Batı modelini kullanmış olmasıdır. Ama bir başka sebep de, kendisine özgü büyük bir başarıya ulaşmış olmasıdır [aynen böyle]. Militarizm gibi rahatsızlık veren bir dizi sorun vardır; ama geniş bir açıdan bakıldığında Japonya bir başarıdır. Japonya örneği, gelişmekte olan uluslar için bir ders kitabı olmalıdır.

Fakat Reischauer'in de pekâla bildiği gibi, Japon "ders kitabını" Üçüncü Dünya okuyamazdı. Çünkü Japonya'nın anahtarı, sadece istisnacı bir kültürün oluşturduğu geleneğin elinde bulunuyordu.

Geri Dönen Modernleşme: Noksan Olan İmparatorluk

Vietnam Savaşı modernleşme ve kalkınmaya ilişkin sosyal bilimsel iddiaları maskara durumuna getirmişse eğer, Soğuk Savaş'ın bitişine işaret eden Berlin Duvarı'nın çöküşü de, bu iddiaların nihai ve aşikâr kullanışsızlığını güçlendirdi. Bu durum, sosyal bilimlerin sözde rasyonel bir hareket teorisine dayalı olarak geniş ölçekte toplumsal değişim mühendisliği yapma çılgınlığını bırakmasına ve kültür ile geleneği toptan terk edip onların yerine bir o kadar düşsel başka bir isteğe, günlük yaşamın rutinlerini her yerde ve her daim yönlendiren daha bireyselleşmiş bir tercih rasyonelliğine bağlanmasına neden oldu. (Bu demek değil ki rasyonel tercih, dünyayı düzenleme isteğinin yarattığı yanılsamadan muaf olsun). Eskisi gibi kutuplu olmayan, bağlantısızları kazanmaya hasredilmiş bir rekabetin içine sokulmamış bir dünyada, modernleşmeye ve kalkınmaya ihtiyaç yoktu artık. 1968'de Paris'te başlayan ve Vietnam Savaşı'nın kışkırttığı dünya çapındaki hareketlerde yoğunlaşmış olan 1960'ların konjonktüründe, Üçüncü Dünya ülkelerinin kendi kaderlerini tayin hakkı talep edilmiş ve böylece, her ne kadar 70'ler ve 80'lerde sesi duyulmaya devam etse de, modernleşmenin emperyal taleplerine ilk darbe vurulmuştu. Fakat bu durum, ikili ilkenin gözden düşmekten kurtarıldığını ve ABD ile dünyanın özellikle Birleşik Krallık, Avustralya, Japonya, Güney Kore ve İtalya gibi uydu devletlerin oluşturduğu sözümona gönüllüler koalisyonunun dışında kalan kısmı arasında yeni ve

hatta daha tehlikeli bir kutuplaşmanın oluşmasıyla fiilen yeniden canlandırıldığını unutturmaz.

Modernleşme teorisinin kuru gürültüsü, sosyal bilimin, söz konusu modeli tamamen onarmadan ya da çöpe atmadan daraltmaya çalışmasının, onu konjonktürün ortaya çıkarttığı ihtiyaçları karşılar hâle getirme çabasının yankısıydı sadece. Ama 1960'ların ve 1970'lerin sonuna gelindiğinde, modernleşme teorisine ve onun kalkınma dürtüsüne bir zamanlar güç vermiş bütün garip fikirler sorgulanır olmuştu: Mutabakata dayalı toplumsal sistemler, demokrasi ve ulusların kendi kaderini tayin etmesi, serbest piyasalar, liberal çoğulculuk ve farklılığın hoşgörülmesi. Vietnam Savaşı'nın ve Üçüncü Dünya'yı emperyalizmin yeni biçimlerinden (Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Dünya Ticaret Örgütü vb.) kurtarmak isteyen dünya çapındaki toplumsal hareketlerin ardından, toplumsal cinsiyetin, cinselliğin, farklı özne konumlarının taleplerinin peşine düşmeye vakfedilmiş yeni gündemler ortaya çıktı. İktidar ile bilgi arasındaki ilişkinin maskesi düşürülüyor, sömürgelik sonrasında kurulan ülkelerde görülen sefalet ve yoksullaşmanın ışığında sömürgeciliğin sicilinin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğinde ısrar ediliyor ve tümüyle, yeni yorumlama stratejilerinden ve eski sömürgelerde Marksizmin yeniden canlanmasından güç alınıyordu. (Fredric Jameson, Terry Eagleton ve diğerlerince temsil edilen, Marksizmde "kültüre dönüşü" önemsememek anlamına gelmiyor bu. Fakat bu istek, Batı, etnomerkezciliğinden ötürü Üçüncü Dünya'da tam da gözden düşmüşken, o zamanlar "Batı Marksizmi" denen okulun ve bu okulun kurgusal bir bütünlüğü yeniden doğrulama ve Batı'yı savunmak için son bir kez daha direnme saplantısının derinleşmiş hâliydi sadece.)

Batı'ya Yapılan Yeni Saldırı

Bizim amacımız açısından bakıldığında, eski toplumsal, siyasi ve kültürel bağlılıkların bu konjonktürde çökmesi sonucunda yaşanan en büyük zayiat, bir zamanlar Batı

gibi kategorik birlikleri güçlendirmiş olan güvenin azalması ve bu tür birliklerin itibarının yıkılmasıydı. Bu geri çekiliş, Batı'ya ve Batı'nın kapitalizmin dünyasına erken bir zamanda ilk adımını atan bütün toplumların verdiği yanıtı birçok yönden anımsatan evrenselci iddialarına karşı yeni bir saldırının başlamasına yol açtı. Japonlar İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, modernliğin üstesinden gelme çağrılarıyla bu saldırının başını çekerken, sömürgelerde ise, kapitalist soyutlamanın farklılığı yok eden düzleştirici etkisine karşı, indirgenemez olduğu düşünülen yerli duyarlılıkları muhafaza etmeye dayalı protesto hareketleri görülüyordu. Şunu hatırlamakta fayda var: Batı fikri, 1945'ten sonraki dönemde hem Soğuk Savaş'a hem de modernleşme programının oluşturulmasına olanak tanıyan güçlü bir kategoriydi. Bu kategori, bölge çalışmalarının ortaya çıkışından da ayrılamazdı. Yine Batı fikri, Amerikan kolej ve üniversitelerinde sosyal bilimin yönlendirdiği bir müfredatın ve araştırma pratiğinin konusu olmuş, engin ve karanlık alanları olan o "Batı-olmayanın" olumsuz gölgesinin olumlu kutbunu oluşturmuştu. Daha önce belirtildiği üzere, bölge çalışmaları ile modernleşme teorisi ve pratiği arasındaki ilişkiden ötürü, emperyalizm ve sömürgeciliğin konumu nadiren ciddi bir tartışma konusu oluyor ve tartışıldığında da modernleşme sözcüğü ağza alınmadan bu sürecin failleri olarak çıkıyordu karşımıza hep. Edward Said'in tam zamanında yayımlanmış olan *Şarkiyatçılık* (1978) kitabıyla açılışı yapılan, Vietnam Savaşı sonrası dönemin bir ürünü olan kolonyal ve post-kolonyal söylemin oluşturulmasıyla, bu boşalan alan nihayet doldurulmuştu. Kolonyal ve post-kolonyal söylem, Batı ve Batı-olmayan arasında olduğu varsayılan ayrımı (gerçi Said bu ayrıma inatla tutunuyordu) ve modernlik ile kendisine yetişmesi için dünyanın geri kalanına yardım etme yetkisine sahip belirli bir yer arasında kurulan ayrıcalıklı jeopolitik özdeşliği yerle bir etmişti.

Post-kolonyal söylemin bölge çalışmalarının yerleşik pratiği ve bu çalışmaları şekillendiren amaçlar üzerinde yarattığı etkiye rağmen birleşik bir "Batı" fikri halen orta-

dan kalkmadı. Zira bu fikir, (*New Left Review* ve onun editoryal "dövüş kulübünün" imza attığı) bir tür kültürel Marksizmin yanıbaşından hiç ayrılmıyor ve aşırı sağın, kesinlikle tarihe karışmış olan Spenglerci medeniyetler arası mücadele hayalinin yeni, yüce doruklarına çıkıp yaşam bulmasını sağlıyor. Neil Lazarus'a göre, Theodore von Laue ve Huntington'ın neredeyse isterik bir hâl almış uyarılarının temsil ettiği, fetişleştirilmiş bir "Batı"dan istenen bu ve diğer yardımlar, tamamlanmış bir post-kolonyal söylemin de yardımıyla, modernliği sadece kapitalizmle değil de, Japonların "Modern Olanın Üstesinden Gelmek" başlıklı, 1942 yılında düzenlenen o meşhur sempozyumda yaptıkları gibi, Batılılaşma ile özdeşleştirmeyi başarıyor. Huntington, gördüğümüz üzere, "Batılılaşma"dan ayırmış olduğu modernleşmenin sadık bir taraftarıydı. Şimdi ise bir zamanlar savunuculuğunu yaptığı o modernleşme sürecinin "Batılılaşma"yı kuşattığını görüyor. Huntington'ın kültürel açıdan birleşik ve mekânsal açıdan da belirgin bir alanın cazibesine kapılması, Batı ve Batı-olmayan arasındaki eski ayrımı birçok açıdan yeniden canlandırdı ve bölge çalışmalarının bir süre daha sürmesini sağladı.

Eğer bölge çalışmaları ve modernleşme teorisi, hem kapitalizmi hem de emperyalizmi görünmez kılarken kültürel bütünselliğe sadık kalıp merkez değerlerle özdeşleşiyorsa, post-kolonyal söylem ve bu söylemin sömürgeleştiren ile sömürgeleşen, metropol ile sömürge, kronoloji ile epistemoloji ve sömürgelik sonrasındaki ülkenin dünü ile bugünü arasındaki karmaşık ilişkileri açıklama yolunda henüz tükenmemiş olan arzusu, kapitalizmin emperyalist ve sömürgeci tasarının yapılandırılmasında oynadığı rolün parantez içine alınmasından kaynaklanan "ters etkileri" farkında olmadan ön plana çıkarmış oldu. Aslına bakacak olursak, Said'in müdahalesinden bu yana süren post-kolonyal çalışmalar modernliği kapitalizmin yerine hep ikame etti ve emperyalizmi karşılaması için "Batı" kategorisine başvurdu. Bölge çalışmalarından bir miktar sapılması bile, geniş ve bakir bir alana doğru büyük bir sıçrayış

gibi görünüyordu. Bu alan, emperyalizm ve sömürgeciliğin yıkıcı etkilerinin keskin bir eleştirisinin yapılabileceği bir çerçeve ve geçmişle hesaplaşma fırsatı sunuyordu. Post-kolonyal söylemin, emperyalist ve sömürgeci iktidarın yarattığı tahribatı -Frantz Fanon bunu bir zamanlar, "referans çerçevesi oluşturan kültürlerin talan edilmesi" olarak tasvir etmişti- ifşa etme azmine rağmen, Said, Batı kategorisinin taşıdığı ideolojik yüke karşı açıkça uyarıda bulunmuş olsa bile, "Şark" üzerine enine boyuna düşünürken bu kategoriden uzak durmak için hiç çaba harcamadı. ("Doğu" kavramının nasıl da "Batı"nın bir etkisi olduğunu gören tek kişi, savaşın hemen ertesindeki dönemde yaşayan Japon Takeuchi Yoshimi'ydi ve Naoki Sakai'ye göre "Doğu" kavramı ile "Batı" kavramı birlikte şekilleniyordu.) Fakat post-kolonyal çalışmalar, bölge çalışmaları ve modernleşme teorisinin uzun zaman boyunca gözlerden sakladığı emperyal sömürgeciliğin sonuçlarına hayranlık duyulası bir hassasiyet göstermekle kalmamış, kapitalist modernliğin başlangıcından beri tahakküm ve iktidar altında yaşamış ve bu zamana kadar sessiz bırakılmışların, toplumda itildikleri o köşelerden kendi sesleriyle konuşabilmeleri için bir forum da oluşturmuştu. Bu bakımdan post-kolonyal çalışmalar, bölge çalışmalarının gerçek halefi olma iddiasının hakkını verdi. Ama öyle bile olsa ve "Avrupa'yı taşralılaştırma" ve "Avrupamerkezciliği zihinlerden çıkarma" programı ilân edilmiş olsa bile, birleşik bir Batı kategorisine bel bağlamaktan geri durulmaması, hesaplaşma ve dengesizlikleri düzeltme arzusunun peşini bırakmadı, hatta bu arzunun dinmesine bile sebep oldu. "Modernliğin" tarafsızlığı için kapitalizmin rolünün ortadan kaldırılması, hem "Batı"nın yapılandırıcı bir birlik olarak geri dönmesine hem de Batı'nın sömürge tarihinin sömürgelik sonrasındaki ülkeye sunulan kalıcı bir miras olarak bugün yeniden değerlendirmeye açılmasına davetiye çıkarır. Lazarus'un dikkat çekmiş olduğu üzere, post-kolonyal söylem, dünyayı yapılandıran bir fail olarak zamansal açıdan akışkan bir niteliği olan kapitalizm gibi kategorilere

başvurmak yerine, Avrupa-Amerika'nın ve "Batı"nın jeopolitik mekânına doğru geri çekilerek, Huntington ve von Laue gibi yazarları "Batı"da ve "Batılılaşma"da evrensel değerin kaynağını bulmaya iten, tam da başarının elde edildiği yere hayat verme riskine giriyor. Sovyetler Birliği'nin küresel üstünlük mücadelesinden çekilmesiyle beraber, ABD bir zamanlar kendisine kazanmaya çalıştığı Batılı-olmayan ülkelerin olumsuzluğuna karşı Batı Uygarlığı'nın baş muhafızı oldu. Modernleşme teorisi, bu yeni tarihsel düzen koşullarında, daha önce kalkınma diye yanlış tanıttığı emperyalizm ve sömürgecilik ile yeniden birleşerek geri döndü. Bu noktada, modernleşme ideolojisi ile imparatorluğun epistemolojisi birbirinden artık ayırt edilemez hâle geldi.

Modernleşmenin mantığı ve onun evrimsel anlatıya olan keskin bağlılığı, sömürge konumundan sömürge sonrası ulusa doğru giden sürekliliği korumanın önemini devam ettirecekti. Yorumcular gözlerini ulusa çevirdiklerinde, sömürgeleştiren devletin siyasi ve iktisadi başarılarının altını çizecek ve geriye dönüp baktıklarında bu uğrağı geleceğe -yani sömürgelik sonrasına tekabül eden bugünebırakılan miras olarak kavrayacaklardı. Üstelik, sömürge deneyiminin bu esef verici ve zararlı mirasının, geleceği önceden gören modernleşme mirasına dönüştürülmüş olması, şimdilerde post-kolonyal eleştirinin "aşırılıklarını" telafi etmeye çalışan daha sonraki bir karşı saldırının argümanlarını tedarik edecekti. Bugün sömürgeci başarıya daha fazla saygı gösterilmesini bekleyen bu tarihyazımı, aslında daha Sovyetler Birliği çökmeden önce ortaya çıkmış, ilk olarak sosyal bilimsel modernleşme teorisinde filizlenmiş ve hatta sömürgeciliğin şu anki ve gelecekteki başarısını kurtarmaya yönelik yakın dönemdeki girişimlerin haberini vermişti.

Modernleşme Olarak Sömürgecilik

Çığır açıcı bir on yıl olan 1960'ların başlarında, S.N. Eisenstadt gibi sosyal bilimciler, sömürgecilik deneyimini modernleştirme süreciyle kaynaştırmaktaydı. 1980'lerin

sonlarına doğru Apter gibi siyaset bilimcileri bu argümanı yeniden ortaya sürdü. Eisenstadt, 1966 yılında, sömürgeciliğin gücünün, sömürge toplumların dönüşümünü başlattığını düşünüyor ve bu durumu "sözümona yeni devletlerdeki modernleşme süreci (...)" olarak adlandırıyordu. Onun da teslim ettiği üzere, "sömürgeciliğin yönlendirdiği modernleşme en uç örnekti"; zira, böyle bir modernleşmeye neden olanlar "dış güçler"di. Sınız konusu değişim, kültürel ve toplumsal alanlara yönelik düzenlenmeyip, idari ve teknik alanları kapsayan dar bir çerçeveyle sınırlandığı için, sadece kentlerde ya da doğrudan sömürge iktidarın oluşturduğu yeni, modern merkezlerde gerçekleşiyordu. Üstelik bu kentsel alanlar, merkezi (modernleşmenin yerini), çevreden -yerleşik günlük yaşamlarına kasten el sürülmeyen, köy toplulukları ve onların göreneklerinin oluşturduğu yerel düzey- daha da farklılaştırmak için düzenleniyordu. Eisenstadt'a göre, söz konusu yarılma, kırsal alan modernleşme değişimlerinden muaf tutulmaya devam ederken, modern bir idari sistem kurma ve yeni bir iktisadi ve siyasi altyapı oluşturma arzusu açısından bir çelişki oluşturuyordu. Bu çelişki Eisenstadt'ın "dengesiz değişim" dediği şeye yansıyordu; ama buna eşitsiz gelişim demek daha uygun düşerdi. (En az eğitim görmüş bir etnograf bile, en gelişmiş kentlerin tam ortasında uzanan arazilerin hayli eşitsiz dağıldığını hemen fark edip bu görüntünün kapitalizmin en temel yasalarından birini örneklediğini içgüdüsel olarak bilirken, modernleşme teorisyenlerinin sanayileşmiş Batı modelinde eşit gelişmenin mükemmelliğini hep varsaymış olmaları insana gerçekten ilginç geliyor). Eisenstadt, eşitsiz gelişimin görünümünü sömürgeciliğin bir sonucu olarak sunarak onu görmezden geliyordu. Fakat eşitsiz gelişimin varoluşu, yeni siyasi elitler ve geleneksel sömürge ortamında modern bir girişimci sektörünün büyümesi gibi, "modernleşmenin yerli güçlerinin" gelişmesi için bir çerçeve oluşturduğunu da düşünüyordu. Siyasi elitler, esas olarak ulusal siyasetteki geniş katılımları ve sömürgesizleşme ile bağımsızlığın elde edilmesinde oyna-

dıkları rolden ötürü, yeni ulus toplulukları gibi Eisenstadt için de özel öneme haizdi. Dahası, bu elitlerin "Batılılaşmış değerlere" aşina ve "modern kurumlarda" görüp geçirmiş olması yeni ulus için bir kat daha önem taşımalarına yol açıyordu. Söz konusu değer ve kurumlar, elitlerin böyle bir bakış açısını sömürge bağlamında edinemeyeceklerini nihayet fark etmelerini sağlıyordu. Gerçi Eisenstadt, bu yerli grupların "modern çerçeve ve amaçlara doğru yeni ve özerk yönelimler" geliştirmesinin doğal sınırları olduğunu görmüştü. Fakat Fransızların *évolvés* dediği evrilmiş olanlar, Karl Mannheim'in "bilimsel yöneticiler" olarak devlet planlama kurumlarında çalışacağını tasavvur ettiği, tam anlamıyla tarafsız, yüzer gezer entelektüeller olarak hareket eden bu "Batılılaşmış" entelektüeller, hem sömürgesizleşme esnasındaki hem de bu dönemin sonrasındaki modernleştirme süreci için hayati önem taşımaya devam ediyordu. İşin önemli yanı, sömürgecilik karşıtı milliyetçi hareketin yeni biçimleri, sömürge bağlamının kısıtlamalarını bertaraf etmeyi vaat eden yeni dayanışma simgeleri yaratmaya çalıştı; fakat aynı zamanda, iktisadi ve siyasi örgütlenmenin "zayıflığı" yüzünden, eşitsiz gelişimin sebep olduğu sorunların üstesinden de gelemediler. Bu gözlem, Shils'in tasavvur ettiği ve Wallerstein'in yeni bir tarihsel sosyoloji için geliştirmiş olduğu üzere, büyüyen bir modern sektör ile durağan ve geleneksel bir sektör arasındaki, yani merkez ile çevre arasındaki bölünmeyi derinleştiren modernleştirme sürecini başlatabilecek bir fenomen olarak sömürgecinin aracılığına işaret etmesinden dolayı mühimdir. Bu mirası geleceğe taşıyacak olansa, kendini "Batılı" değer ve ideolojilere (Batı'nın ütopik emellerini de es geçmeyelim) adamış olan toplumsal gruptur.

Eisenstadt'ın yaptığı izah, sömürgeci geçmişi sömürgelikten kurtulmuş bugüne ve geleceğe sırf bu nedenle ve kaçınılmaz bir şekilde bağlayan kalkınmanın sürekliliğini göz önünde tutmaya sıkı sıkıya bağlıydı. Bu argüman, yirmi yıl sonra David Apter gibi siyaset bilimciler tarafından çok daha hevesle öne sürülmüş ve "kalkınmacı devlet"

hakkında daha sonra geliştirilmiş yaklaşımların dayanağı hâline gelmişti. Apter'in 1987'de yayımlanan *Rethinking Development* [Kalkınmayı Yeniden Düşünmek] adlı kitabı "yeni bir modernleşme" anlayışı öneriyordu. Hangi perspektiften bakıyor olursanız olun, bu kitabın zamanlaması iyi ya da kötü diye değerlendirilemezdi; çünkü modernleşme ve kalkınma, önce küreselleşme sonra da emperyalizm ve yeni Amerikan emperyumu macerasıyla güçlerini birleştirerek yeni bir biçime büründüğü için, 1989'dan sonra bir anlam ifade etmiyordu artık. Apter tartışmayı bir düzeyden diğerine çekmişti: "I. Modernleşme" adını verdiği birinci düzey, geleneğin kültürel, toplumsal ve davranışsal olarak uyum sağlamasını amaçlayan ve işlevsel olarak "bunların somut değişkenliğini" vurgulayan düzenekler yoluyla, "kalkınmacı bir büyümenin" gerçekleşmesine bağlanmış iyi niyetli bir liberal söylemden ibaretti. "II. Modernleşme" denilen yeni düzey ise, kurumsal meşruiyet sağlama çabasındaki çatışma ve şiddeti, dışarıdan dayatılan, kapitalist ya da emperyalist baskının işleyişini görmeye yarayacak bir platform sağlayabilirdi. Gelgelelim, Apter'in bu yeni aşamayı II. Modernleşme diye adlandırmakta niye ısrar ettiği hiç de belli değil; zira kaçak Marksist içgörülere sokulmaya çalışır gibi gözükse de, böyle yaparak bu yeni düzeyin bir önceki söylemle ya da gelişme aşaması ile olan sürekliliğini sağlama alıyordu. Kaldı ki "I. Modernleşme"de çatışma fenomeni zaten doğal addediliyordu ve Shils ve Eisenstadt gibi yazarlar bile ilk modernleştirme aşamalarında karşı çıkışların ve çatışmanın olabileceğini kabul etmeye hazırdılar. Apter'in karışıma şiddet ve direniş ilave etme girişimine bakmaksızın şunu söyleyebiliriz ki, kalkınmacılığı sıhhatine kavuşturma saiki Apter'in sayesinde hâlâ elde tutuluyor

Buradaki tartışmamız açısından bakıldığında, Apter'in bir zamanlar tamamen benimsemiş olduğu eski bir tahlile, deyim yerindeyse, bu tahlilin örneklerini yeniden kurarak ve modernleşmeyi ışığı sönmekte olan bir teori konumundan kurtarmak için bu örnekleri zenginleştirilmiş katkı

maddelerinin içine dökerek, basitçe yeniden onay verdiği söylenebilir. Bu uygulama hakkında ne düşünürsek düşünelim, şunu ileri sürüyordu Apter: "Sömürgecilik, ticaretin ve bürokrasinin modernleşmedeki rolünü kanıtladı." Mussolini'nin Roma'nın etrafındaki bataklıkları kuruttuğunu, trenlerin vaktinde çalışmasını sağladığını ve Hitler'in de *autobahn*'ı* inşa ettiğini iftiharla bildiren eski şikayetleri akla getiren bir seziştir bu. Aime Césaire'ın bize yıllar önce hatırlattığı gibi, Avrupa sömürgeciliği bize soykırımı da bahşetmişti. "Siyasi modernleşme", yeniden oluşturulan bu çerçevede, "Batılılaşmış" siyasi bir sınıfın oluşumu anlamına geliyordu. Seküler nitelikte ve ulusal siyasi yaşama katılmaya hazır olan bu sınıf, erişilebilirliğe ve temsile olanak tanıyan, "Batılı-laşmış" idari kurumları hazırlıyordu. Apter'e göre sömürgecilik, tarihsel bir "geçiş" aşaması oluşturuyordu. Modernlik ve gelenekçilik diyalektiğinin yönlendirdiği, modernleşme sürecinde ulusal bağımsızlığa doğru giden "evrensel bir örüntüydü" bu. Ama işin sonuna gelindiğinde "modernleşmenin temel araçlarını" meydana getiren şey, ortaya çıkan diyalektiği tetikleyen sömürgecilikti. Bu modernleşmenin anlatı konuları da işte şunlardır: "Öncülük edici, bürokratik, temsilî ve sorumlu idari aşamalar." Neticede, "sömürgecilik ilginç bir tarihsel aşamadır. 'Belli bir geçiş örüntüsünü örnekler. Modernleşmenin evrenselleştiği ve modernliğin bazı önemli rollerinin edinildiği bir örüntüdür bu." (Eşitsiz gelişimi açıklarmış gibi yapan bir kategori olarak yine "geçiş" sözcüğüne başvurulması, bu kategorinin analitik açıdan ne kadar da boş olduğunu hatırlatan bir hayalet izlenimi verebiliyor ancak). Modernleşme, Apter'in senaryosunda, sömürgesizleşme başarısıyla siyasi ve iktisadi olarak iç içe geçiyor ve sömürgesizleşme süreci de, sömürgeciliği modernliğin gerekli bir tarihsel koşulu olarak sahneye koymak ve sömürgeciliğin, sömürgenin ulusluğa doğru evrilmek için attığı adım-

* Türkçede de kullandığımız anlamıyla "otoban" demek bu. (ç.n.)

lardan ayrı olmadığını gösterebilmek için modernleşmeyle birlikte hareket ediyor.

Sömürgecilik ile modernleşmeyi birbirine bağlamaya duyulan bu özlem, besbelli ki geçmiş ile gelecek arasındaki sürekliliğin rolünü güçlendirmeye yarıyor. Takviye edilen süreklilik de, hem kalkınmacı iddialar için (devletin rolü, bürokrasi, hepsi sömürge döneminden gelen "batılılaşmış" girişimciler) hem de sonra kurulan ulus devletin kökeninin fetişleştirilmesi için (bu miras olmasa, ulus devletin mümkün olamayacağı iddia ediliyor bugün) bir çerçeve sağlar. İster Japon imparatorluğuna isterse de Britanya imparatorluğuna odaklansın, bu türden kalkınmacı iddianın işlerlik kazanması için, ilerici bir şekilde modern bugüne yönelen sömürgenin geleneksel geçmişini temsil etmesi için sömürge dönemine önceden rol verilmesi gerekiyordu. Japonya'nın sömürgelik serüveninde, Japon modernleşme tarihinde gözlemlenen rasyonellik işaretlerinin aynısını gören Doğu Asya toplumu uzmanları, bu argümanı erkenden öne sürmüştü. Sömürgecilik böylece, Güney Kore ve Tayvan gibi eski sömürgelerde daha sonraki (ille de siyasi olmayan) iktisadi başarıları açıklar olmuştu. Bu ülkelerin sözde iktisadi mucizelerinin, Japon yatırımlarını ve imparatorluğun kurmaya başladığı sanayi altyapılarının gelişimini yansıttığı söyleniyordu. Buna göre imparatorluk, sömürgesizleşme sonrasında, Tayvan ve Güney Kore'nin yeni ekonomilerine can vermiş oluyordu. Fakat Büyük Britanya'nın tarihsel imparatorluğunu eski sömürgeleri için yaşayan bir miras ve yeni Amerikan emperyumunun bakıp da öykünmeye çalışacağı bir ayna aksi olarak sunmayı isteyen tarihyazımı, bu iddiayı bugün daha berbat bir şekilde ileri sürüyor. Bu açıklama, en kötü hâliyle, hayali bir geleceğe doğru gider gibi resmetmeye çalıştığı emperyal bir geçmiş yanılsaması yaratır. Emperyal tasarıya gösterilen bu heveste, Japon ya da (eski bir düşman olan ve Üçüncü Dünya'ya devrimci stratejiler tedarik eden) Fransız modellerine yapılan her başvurunun utanç verici olabileceğinin farkına varmak önem taşıyor.

İmparatorluk Günlerini Düşlemek

Çalışmamız boyunca, her ne kadar belli belirsiz de olsa imparatorluk figürünün modernleşme arzusuna hiç uzak olmamış olduğu ortaya kondu. Bu arzu, imparatorluğu düşleyip onun hükümlerini yerine getirenlerin iyi niyetleriyle sakladığı bir bilinçdışıymış gibi, arkalarda bir yerlerde pusuya yatıp bekledi hep. Modernleştirme itkisinin hayaleti, Amerika'nın 11 Eylül'den sonra terörizme karşı savaş ilan edişini açıklamaya girişen ilk yorumlardan itibaren, siyasi demeçlerin ve siyaset değerlendirmelerinin uzağında durmadı hiç. Temel bir tarihsel deneyim ve Amerika'nın hakiki emperyal mirası olarak hayali bir Britanya İmparatorluğu'nun diriltilmesi yoluyla, modernleşme ile imparatorluğun arasındaki birliğe bugün daha da güç sağlanıyor ve böylece bu birleşmeye yeniden yaşama şansı verilmiş oluyor. Bunun sebebi kuşkusuz Soğuk Savaş'ın ve bağlantısızları kazanmak için uygulanan modernleşme ve kalkınma stratejisinin ortadan kalkmak bilmemesidir. Gördüğümüz üzere, ABD'nin imtiyazlı iktisadi konumunu sürdürmesini teminat altına alabilecek bir hegemonya kurabilmesi için bağlantısız yeni uluslar arasında siyasi istikrar sağlanmaya çalışılıyordu. Bir başka deyişle, bugün "rejim değişikliği" denilen modernleşme, Soğuk Savaş'a göbeğinden bağlıydı. Daha sonra çöken Sovyetler Birliği (bu da Ronald Reagan'ın zaferi olarak mitleştirildi), yeni politika stratejilerinin muhakkak oluşturulmasını değil, eski stratejilerin yeni küresel koşullara yeniden uyarlanmasını gerektirdi sadece. Bu senaryo yeniden yazılırken, komünizmin yerine terörizm geçirildi. İşin paradoksal yanı, bir yöntem ideoloji durumuna getiriliyor ve "iyi" ile "kötü" arasındaki o yerleşik ikilik fiilî olarak elde tutuluyordu böylece. Soğuk Savaş'ın sonraki günlerinde vekâleten açılan savaşlarla mücadeleyi hızlandıran siyasete dönen Reagan'ın başkanlığı boyunca, bu dönüşümün işaretleri çoktan belirmişti. Vekâleten açılan bu savaşlar, ABD'yi, Afganistan'da olduğu gibi, özgürlük savaşçıları olarak sunulabilmeleri için terör yetenekleri zararsız hale getirilen terörist

gruplardan alınacak desteklere bel bağlamaya ve Afrika ve Latin Amerika'daki sağcı rejimleri demokrasi diye adlandırarak onları korumaya hep mecbur bıraktı. Gelgelelim, vekil kullanma stratejisinin amacı, eskiden modernleşme hakkında yapılan teorilerden ve oluşturulan programlardan hiç de farklı değildi. Daha önce gördüğümüz üzere, bu teori ve programlar, emperyalizm ve sömürgeciliği "nesnel" aşamalar ve hatta ilerlemeye giden yoldaki "geçişler" olarak savunabilmek amacıyla hizaya girmeye hep istekli olmuşlardı. ABD, Irak Savaşı ve Irak'ın askeri olarak işgal edilmesiyle birlikte, Soğuk Savaş'ın Sovyetler Birliği'nin dünyayı ele geçirmeye yönelik ideolojik misyonunu ve bu amaca ulaşmak için sahip olduğu askeri kabiliyet tehdidini abartarak başarılı bir şekilde gizlediği, imparatorluk ile modernleşme arasındaki ilişkiye inandırıcılık sağlayabilmek için, vekâleten açılan savaşları yönlendirmekten, (bir süreliğine de olsa) topraklara tam ölçekte el koymaya geçti. Amerikan'ın Irak'a müdahalesi, özellikle, imparatorluğun gölgesini halkın ve gazetecilerin tahayyülüne ve daha akademik tartışmalara yeniden düşürdü. Bununla birlikte, bu tahayyüle çıplak bir öz-çıkar yerine uygun bir ahlâki amaç tedarik etme arzusunu da teşvik etti. Ateşli bir şekilde diriltilmeye çalışılan Britanya İmparatorluğu, tam da bu bağlamda, naftalinler arasında çektiği tarihî uykudan uyandırılıyor. Böylece günümüzdeki Amerikan emperyumunun onun yerini alışı ve bu ikamenin acilen gerekli olduğu kanıtlanmak isteniyor. Zira ABD şimdilerde hâlâ ortalıklarda gözükmeye devam eden şer eksenlerine karşı Batı (beyaz adam) uygarlığının değerlerini savunma görevini üzerine almış durumda; tıpkı bir zamanlar bu görevi imparatorluğa olan temayülünün parçası olarak tahayyül etmiş olan Britanya İmparatorluğu gibi. İşte tarihin gerçek dersleri bunlardır. Ama bugün Britanya İmparatorluğu, imparatorluk günlerinin o kayıplara karışan hakimiyetine duyulan ve başa çıkılamayan nostaljiden olduğu kadar, imparatorluğun her zaman için modernleşmenin aracı olduğu kanaatini yansıtmasından ötürü de kutlanıyor.

Tarihin çöplüğüne güvenli bir şekilde tıkılmış olan Britanya İmparatorluğu, şimdilerde emperyal mirası şişirmeye vakfedilmiş yeni bir sanayi için meta hâline geldi ve ABD'ye, öykünmesi ve meşruiyet sağlaması için, daha zararsız ve halim selim bir model sunmaya başladı. Aslında bu argüman, ABD'yi eski Britanya İmparatorluğu'nun halefi ve onun modernleştirme misyonunun mirasçısı olarak sunuyor kolayca. Bugünlerde ABD için emperyal biçimin yararlarını yeniden sağlama telaşında, Britanya şablonunun destek verilen aday durumuna gelmesinin iki sebebi var: (1) ABD, Britanya İmparatorluğu'nun elli yıl önce dağılmasından sonra ortaya çıkan boşluğu doldurmuş gibi görünmektedir ve Britanya İmparatorluğu'nun dağılmasının "sorumluluğunu" isteyerek kabul etmiştir. (2) ABD'nin Britanya'nın yerine geçişi, Büyük Britanya'nın devrimci olmayan siyasi geleneği ve onun eski sömürgelerine verdiği anayasal "armağan" ile Amerika'nın, Japonya'nın işgal edilmesinden beri, (piyasa kapitalizmi ile birlikte) demokrasi yayma meşguliyeti arasında olduğu varsayılan sürekliliği ortaya çıkarmaktadır. Yeni Amerikan emperyumunun yazarlar tarafından sunuluşu, dünyayı demokratikleştirme şekline bürünen modernleşmeyi ve onun beraberindeki piyasalaşmayı yayma biçimini alan, yalnızca "hayırseverlik" dolu emelin yön verdiği kalkınma arzusunun hem "inkâr edilmesine" hem de ilerletilmesine işaret eder. Bu anlamda emperyum, Amerikan ulusu, onun değerleri ve ethosundan, daha dışarıya doğru başını kaldırmadan önce bütün bir kıtayı ele geçirmiş olan ve en sofu ahlâkçılığın aracısı olduğu geçmişteki bütün o yayılmacı gelenekten (Monroe Doktrini'ni bir düşünün) ve bu geleneğin, modernleştirme ve kalkındırma stratejilerinde yeniden vücuda gelişinden (sadece bu stratejilerin başarılı olmasıyla daha iyi bir dünya yaratılabileceği düşünülürdü) ayrı tutulamaz.

Ama şu soruyu sormamız gerekiyor: Nasıl oldu da emperyalizm -eskisi, yenisi ya da nasıl tanımlanırsa tanımlansın- daha birkaç sene önce tarih yorumlarıyla, sıkıcı monografilerle emin bir şekilde sınırlandırılıyorken ya da

emperyalizmin talancı uygulamaları, keyfi şiddeti ve dokunduğu yeri duygusuzca insanlık dışı koşullara sürüklemesi keskin bir eleştiriye tâbi tutuluyorken, mevcut gündemin üst sıralarına tırmandı bugün? Sahiden neden şimdi, sanki unuttuğumuz eski bir arkadaşımızmış gibi, emperyalizmi yeniden düşünmeye yönlendiriliyoruz? Arundhati Roy, geçenlerde *The Nation*'da yazdığı bir yazıda, insanların neden şimdilerde "emperyalizmin iyi yönleri ve azgın bir dünyayı denetleyecek güçlü bir imparatorluğa olan ihtiyaç hakkında açık açık konuştuklarına" hayret ettiğini söylemişti. Fakat Roy haklı bir şekilde, "emperyalizmi tartışmanın biraz da tecavüzün artıları ve eksilerini tartışmaya benzediğini" ve emperyalizmin çok önceden kaybettiğimiz ve şimdi tekrar ele geçirmek için yanıp tutuştuğumuz bir şey olduğuna inandırılmaya çalışıldığımızı hatırlatıyor bize. Ama daha sonra göreceğimiz üzere, akademik tarihçiler bile, emperyalizmin iyi tarafından bahsedilebilmesi için, sömürgecilik sonrası dönemde paçavraya çevrilen imparatorluğu kurtarma davasına kazanılıyor. Akademik tarihçilik kisvesi altında, yeni Amerikan emperyumunu şekillendirmek ve mazur kılmak için Britanya İmparatorluğu'nu aday göstermeye hasredilmiş bir ortamda, emperyalizm ve Britanya İmparatorluğu'na ilişkin derin değerlendirmeler biteviye yeniden ortaya sürülüyor. BBC'nin ulusal geçmişi estetikleştirmeye yönelik tehlikeli yeteneği, Birinci Dünya Savaşı nostaljisini başarılı ve popüler bir şekilde yaydıktan sonra, şimdilerde Britanya İmparatorluğu'nun ihtişamını ve haşmetini merhametle anlatmaya çevrildi. Geçmişe doğru yapılan bu duygusal seyahat, imparatorluk günlerini hiç hatırlamayan bir kuşağa emperyal havayı anımsatmayı amaçlıyor. Bu bakımdan, hem yakın dönemde üretilen tarihyazımında hem de bu girişimde yitirdiği parıltısını canlandırmak yoluyla İmparatorluğa daha güzel bir çehre kazandırılmaya çalışılıyor. Bu uğraş elbette farklı şekillere bürünüyor ama hep dönüp dolaşıp imparatorluğun başarılarını methetmeye varıyor. Linda Colley, yakın zaman önce yayımlanan *Captives* [Tutsaklar] adlı kitabında, Büyük

Britanya'nın (nüfus, toprak boyutu vb. açısından) küçüklüğü ile onun nihai imparatorluğunun büyüklüğü arasındaki ilişkiye odaklanıyor ve imparatorluğun tutsak olduğu kadar tutsak da ettiğini öne sürüyor. Colley, Britanyalıların sömürge halklara yaptığı malum olan kötü muamelelerin tümünü kabul ederken, bir zamanlar düşünüldüğü gibi, sömürgeciliğin ne kadar zararlı yönlerinin olduğunun hâlâ bilinmediğini ve "küçük insanların" hayatlarına nasıl etkide bulunulduğunu ve onların hayatlarının nasıl değiştirildiğini anlamak için başka araştırmaların gerekli olduğunu da söylemek istiyor. Tutsaklık anlatıları üzerine uzun uzun düşünen Colley'nin çıkardığı sonuç, emperyal istilacıların, ciddi tarihsel araştırmalarda nadiren bahsedilen şekillerde, kendi fetihlerinin kurbanı olduğunu hatırlatmaktadır bize. Colley'nin yaptığı çalışmanın ana konusu aslında emperyal karşılıklı bağımlılıktır. Bu sayede Britanyalılar, imparatorluklarını sürdürmek ve korumak için hem yerli elitlere hem de tâbi halklara bağımlı gibi görülür. Çünkü onlar "küçük insanların" iyiliğini istemektedir ve küçük insanların hikâyeleri Britanyalıların nasıl fedakârlıklarda bulunduklarını açığa çıkarır. Emperyal tasarıya katılmaları sonucunda Britanyalıların hayatları bir daha düzeltilemeyecek şekilde değişmiş ve hatta mahvolmuştu. Fakat görünüşe bakılırsa, daha kapsamlı bir hikâyenin anlatılmasına yardımcı olmak için daha çok araştırmanın yapılmasına yönelik olarak dile getirilmiş bu iyi niyetli ricada, emperyal müdahale görmezden geliniyor. Britanyalıların kendi imparatorluklarının tutsağı olduğunun ve sömürgedeki tâbi halklarla karşılıklı olarak bağımlılık ilişkisi içinde bulunduğunun (bu halklar sonradan, teslim oluşlarına kendi elleriyle katkıda bulunur) kolaycı bir şekilde onaylanması, emperyal müdahaleyi hiç de daha kabul edilebilir kılmıyor. Bu bakımdan, Britanya'nın emperyal emellerinin zora dayanarak uygulandığı kabul edildiğinde, o daha kapsamlı hikâye çoktan anlatılmış oluyor. Bu girişimin sadece birkaç kapitalist beyefendinin değil, rızalarını vererek işin tamamlanmasını sağlayan "küçük insanların"

desteği sayesinde ortaya çıktığını iddia etmek de bu müdahaleyi daha makûl kılmıyor. Böyle bir iddia, paradoksal bir şekilde, halkı hem suç ortağı hem de kendilerini feda eden kurbanlar olarak resmediyor. (Anlaşılan o ki, küçük olmak, tarihsel yargıdan bağışık olmaya yetmiyor!) Her hâlükârda, bunlar ve daha birçokları, açıkça belirtilmese de, imparatorluğun verdiği söylenen gerçek derslerdir. Modernleşme sürecinde görmüş olduğumuz üzere, bu dersler sömürgelik sonrasındaki müstakbel devletler için "miras" teşkil etmektedir. Ama Colley'e göre, yirminci yüzyıldaki yeni emperyal modaya uygun kıyafetleri giyinmekte olan ABD'nin öğrenmesi gereken dersler, dengeli olmak ve Büyük Britanya'nın 1842'de Afganistan'da ve ABD'nin 1979-81 yılları arasında İran'da yaşadığı benzer emperyal travmaların gösterdiği üzere, "fethedilenler" tarafından tutsak edilmekten kurtulmanın ne demek olduğunun farkına varmaktır. Britanya'nın uçsuz bucaksız bir imparatorluğa sahip olmasının temelinde, ana ülkenin küçük olması ve Britanya ulusunun denizcilik yapması yatıyordu; bu da, toprağa dayalı bir ülke olan ABD'nin büyüklüğü düşünüldüğünde, ABD'nin daha fazla toprağı ele geçirmesine ihtiyacı olmadığı anlamına geliyor. Eğer Britanya'nın önerdiği model, Colley'nin iddia ettiği üzere, imparatorluğu (Amerika'nın şimdi aşmaya çalıştığı) belli sınırlar içinde tutup, büyüklük ve "istek ve güç düzeyleri" arasındaki ilişkiyi kabul ediyorsa, bir yandan "küçük insanları" ve onların hikâyelerini işin içine dahil etmek, diğer yandan daha fazla tarihsel bilgi edinmek isteyen bu imparatorluk savunusu, o insanları en başta suç ortaklığına iten koşulların kendisine odaklansa, tarihe daha iyi hizmet etmiş olurdu.

David Cannadine'in *Ornamentalism: How The British Saw Their Empire* [Süsçülük: Britanyalılar Kendi İmparatorluklarını Nasıl Görüyorlardı?] adlı kitabında, olan bitenleri, eskiden olduğu gibi, açıkça dillendirmeye ve kolonyal söylemin ve post-kolonyal teorinin son yıllarda yakalar gibi göründüğü temsil gücünü geri almaya yönelik daha açık bir arzu var. Cannadine, durumu kendi lehine çevirmek ve

madunların kendi sessizliklerini bozup konuşmaya başlamalarına izin verildiğinde ortaya çıktığını düşündüğü dengesizliği düzeltmek istiyor. Britanyalıların, kendi imparatorluklarını nasıl gördüklerini örneklerle ortaya koymayı tasarlarken, bu tasarıya uygun olarak, ırkçılığın ve "ötekileştirme" biçimlerinin öylesi algılayışları yönlendirdiğine dair Saidçi kanaate kafa tutmayı da amaçlıyor. Dolayısıyla, "İmparatorluk sadece (...) Britanyalıların yapmaya karar verdikleri ve ne yaptıklarıyla ilgili değildi: Britanyalıların, dünyanın pek çok köşesinde karşılaştığı, ehlîleştirdiği, zarar verdiği ve isteksiz bir şekilde azat ettiği sayısız insanın çeşit çeşit deneyimleriyle de ilgiliydi" (Bu belki de emperyal karşılıklı bağımlılığa dikkat çekmenin başka bir yoludur). Özellikle de Hindistan'a ilişkin imparatorluk sonrası yeni tarihyazımı, Britanya'nın müdahalesini bir felaket olarak görmüştü. Cannadine, Britanya'nın övülmediği bu görüşü dengelemek için, metropol ile sömürgeleri bütünleştiren, o "boylu boyunca uzanan, birbirine bağlı dünyayı" göz önünde bulunduran ve böylece, emperyal deneyimin doğasını ve imparatorluğun neye benzediğini hakikaten hesaba katan bir bakış açısına olanak tanıyan bir yaklaşımı öne çıkarıyor. Bir başka deyişle, imparatorluğa dair, "yerli bir niteliği olan, ehlî, sıraya dizilmiş toplumsal hiyerarşi imgesine" dayalı imparatorluk anlayışına tekabül eden bir toplumsal tarih geliştiriyor. Netice itibariyle imparatorluk, sömürgelerini metropolün kurulu düzen vizyonuyla kaynaştırmaya azimliydi. Cannadine buna, "aynılığın ve benzerliklerin kopya edilmesi" adını veriyor. Dolayısıyla imparatorluğun, Said'in ve onun takipçilerinin düşündüğü gibi "ötekileştirmenin yaratılmasından" ziyade, "yakınlıkların kurulmasıyla" ilgili olduğunu ileri sürüyor. Sömürgecilerin ve sömürgeleştirilenlerin tecrübe ettiği toplumsal hiyerarşinin silinmeyen izleri, imparatorluğun sömürgelikten kurtulmuş devletlerinin üzerine işlenmiş durmaktadır. Güney Asya ve Malezya'daki eski yönetici baş papazlar, ne servetlerini ne de toplumsal statülerini kaybettiler (muhtemelen sömürge döneminde elde etmişlerdi bunları).

Cannadine başka bir yerde de, hâlâ bozulmamış bir toplumsal hiyerarşinin silinmek bilmeyen izlerini görmüştü. Kraliçe halen (çoğu beyaz göçmen sömürgeleri olan) birçok eski dominyonda devlet başkanıydı ve görünen oydu ki, krallık ile sömürgelerdeki eski emsalleri, hiyerarşik tavırları devam ettiriyordu. Cannadine ihtiyatla şu sonuca varıyor: Artık Britanya İmparatorluğu varolmasa bile, "zihinlerden tamamiyle yok olmuş değil (...) ve onun hiyerarşik duyarlılıkları ve bazı yapıları başka yerlerde yaşamaya devam ediyor." Cannadine'in akıl yürütmesi, imparatorluğun toplumsal düzeni reddedilir ve onu mümkün kılan yapılar dağılırken, "boylu boyunca uzanan, birbirine bağlı dünyayı" ifade eden toplumsal düzene duyulan nostaljinin sürdüğü varsayımında temelleniyor ve Cannadine'in, bu düzenin zihinlerde hâlâ bir ideal olarak hatırlandığına dair kanaatini de dile getiriyor. Şuna işaret etmemiz gerekiyor: Cannadine'in yorumu, Britanyalıların, diyelim Hindistan yönetici sınıflarıyla ilişkiye geçme sebebinin, kendi hiyerarşik dünya görüşlerine dayandığı inancına, Britanyalıların statülerle başka statüleri eşleştirmeye, ya da en azından iki toplumsal düzen arasındaki benzerlikleri görebilmeye kadir olduğu inancına dayanıyor. Bu yorum, o gözden kaçırılan kaba Weberci kategori için ümit vaat eden bir aday olurdu kesinlikle. Söz konusu açıklamada ırk kategorisi aşağı indirilerek onun yerine statü kategorisi (belki de sınıf?) geçiriliyor; ama yerli elitlerin işbirliğini elde etmeye yönelik emperyal taktiğin, toplumsal açıdan aynı statüde olanların tanınmasından ziyade, denetim uygulama ve mülk edinmeyle alâkalı olduğu gösterilemiyor. İstilacı güçlerin sayısal açıdan kuvvetsiz olduğunu çok önceden fark etmiş ve kaynaklara el konulması sırasında, birçok sebepten ötürü kendi kitlelerine karşı işbirliği yapmaktan büyük mutluluk duyan yerli hükümdarların desteğini derhal sağlamaya yönelen bir taktikti bu. Üstelik, ırksal üstünlük ifadeleri hiç de azaltılamamıştı. Cannadine bu konuda Colley'in kendisinden önce yayımladığı kitabından yararlanabilirdi. İmparatorluğun ve onun statüye verdiği

önceliğin, yani bizatihi toplumsal düzenin güçlü izleri, kötü bir nağme ya da koku gibi geçmek bilmiyor. Cannadine, dominyonlar her ne kadar demokratik ve anti hiyerarşik Amerikan modeline uymuş olsa da, pek çok eski sömürgenin, "bağımsızlık ve toplumsal devrime giden daha ılımlı Hint modelini" seçtiği, ama yine de, bir zamanlar metropol ile sömürge arasındaki özdeşliği güvence altına alan bazı benzerlik simgelerini elde tuttuğu sonucuna varıyor. Toplumsal düzene adanmış sömürge mirasının, imparatorluğun eskiden sömürgeleştirmiş olduğu çoğu yerde nasıl da hâlâ sürdüğünü ve bu geçmiş ile bugün arasındaki süreklilığin söz konusu mirasın kalıcı başarısı olduğunu söylemek istiyor sanki.

Cannadine ve Colley'in çalışmaları, tarihyazımı açısından imparatorluğu yeniden iyi bir konuma getirmeye yönelik ürkek girişimlerdi belki, ama esas olay için yapılan alıştırmalardı aynı zamanda. Tarihçi Niall Ferguson ABD'ye, geçen yüzyıldaki Britanya İmparatorluğu örneğini izlediği müddetçe, kendi emperyal çıkarlarını gütme cesareti veriyor ve dur durak bilmeyen bu çabasıyla başlayan kampanyaya ideolojik bir savaş nidası katıyordu. Ferguson'un marifetiyle, eski modernleşme anlatısı dipten el çabukluğu ile çıkarılıyor ve bu anlatı imparatorluğun tarihsel isteği olarak sunuluyordu. Buna göre günümüzde Amerikan emperyumunda cisimleşen bu istek, modernleşme faili olarak özel görevini sürdürmelidir. Fakat Ferguson'un tarihsel uzmanlığının ön cephesinden sızan şiddet, safdilliğin sınırlarını zorluyor ve hatta bazı kişileri ne tür bir toplumsallaşmanın böyle bir bakış açısını şekillendirdiğini merak etmeye sevk edebiliyor. Bu bakış açısının ortaya koyduğu gerçekten önemli olan soru, şahsi ve kariyerist güdülenmelerden ziyade, *The New York Times* gibi kurumların ve ABD'deki elit özel üniversitelerin böyle tehlikeli bir zihniyete bu kadar zevkle ve her daim destek vermiş olmasının sebepleriyle, onların bu zihniyeti sürekli ödüllendirmekten ne elde ettiğiyle alâkalıdır.

Ferguson'un başarılı televizyon dizileri ve bu sürecin ürünü olan *Empire* [İmparatorluk] başlıklı kitap, impara-

torluğun nasıl da böylesine ucuza değerli bir miras hâline geldiğini göstermeyi amaçlıyordu. Ferguson, basında çıkan sayısız makalesinde ve *The New York Times*'taki düzenli yazılarında bu konu üzerinde tekrar tekrar durdu ve zaman içinde, gazetenin devamlı olarak sağa kaymasını ve çoktan tehlikeye atılmış olan gazetecilik standartlarının, beş paralık edilmesine olmasa bile, daha da düşürülmesine sebep oldu. Cannadine'den daha cesur, kışkırtılmaya daha meyilli ve elbette daha kolay heyecanlanır olan Ferguson (Oxford'taki tartışma klüplerinde yaşanan gösterişçi toplumsallaşmanın arka planda sinsi sinsi dolaştığını neredeyse görebilirsiniz), "Britanya yönetimi olmasa, liberal kapitalizmin yapılarının dünyadaki pek çok farklı ekonomiye bu kadar başarılı bir şekilde yerleşebileceğini düşünmenin zor olduğunu" merhametsizce iddia etti. Ferguson'un içini böyle ferah ferah dökerken, karşı-olgusallık "mantığını" desteklemesinde bir başka gösterişçi refleksin sessizce dolaştığını görmek önem taşıyor. "Ya o olmasaydı"ya duyulan bu arzu, yani karşı-olgusallık mantığı, Ferguson'un hem Britanya İmparatorluğu'nun iyi bir şey olduğunu ileri sürebilmesinin hem de bugün bu imparatorluğun ABD'ye esin vermesi gerektiğini emretmesinin tek temelini sağlamış gibi görünüyor. Karşı-olgusallık temelindeki düşünüşün, pozitivizme meyilli, eski bilim felsefeci kuşağının onu kullanmasının dışında, esasen bir tartışmanın terimlerini kendi lehinize belirlemek ya da bu yöne çevirmek için başvurulan bir taktik olduğuna işaret etmemiz gerekiyor. Aslında bir tartışmayı sürükleyen de budur. Hiç hesapta olmadan içine düşülen bu fantazide, P.G. Wodehouse'un nefis bir şekilde tasvir etmiş olduğu, Britanya yönetici sınıfının tinselcilik, teosofi* ve sanrının sınırlarında dolanan bir sürü ıvır zıvır gizemciliği hevesle

* Teosofi: 1875'te New York City'de kurulan Theosophical Society, yani Teosofi Topluluğu'nun inanç ve öğretileri. Budizmin ve Brahmanizmin kimi veçhelerini de içine alan bu sistemde, özellikle reenkarnasyona ve tinsel evrime inanılır. (ç.n.)

kucaklamaya olan eski eğiliminin güncelleştirilmiş bir uyarlamasını görmeliyiz.

Ferguson'un metinsel anlatılarda aslında hiç kanıtlamadan vardığı sonuç şudur: Britanya İmparatorluğu olmasa, siyasi demokrasinin anayasal ve müzakereye dayalı kurumlarının yayılması ve tesis edilmesi hayal bile edilemezdi. Ve şimdi bu kurumları dünyaya yine yayma işini üstlenen ABD'dir. İkaz ediyor Ferguson: "Dünyanın en büyük demokrasisi olan Hindistan, Britanya yönetimine sanıldığından daha çok şey borçludur" Cannadine'i takip eden, ama onun olgun anlama yetisinin gem vurmadığı Ferguson, Hindistan'ın okullarının, üniversitelerinin, basınının ve meclis sisteminin Britanya modelinden elde edildiğini söyleyerek açıkça saldırıya geçiyor. Güya aynılığı sabitlemeye yönelik o eski emperyal itki, bugüne görkemli bir geçmişi hatırlatmak için tam zamanında yeniden ortaya çıkan, direngen bir hayaletimsi varlık olarak hâlâ ortalarda geziniyor. Ferguson, İngilizceyi Britanyalıların öğrettiğinden ve bugün bu dilin neredeyse yarım milyar insanın ikinci dili olduğundan gururla söz ediyor. Britanya'nın imparatorluk sicilinin her zaman "kusursuz" olmadığını ve "bireysel özgürlüğe" yönelik kendi amaçlarına ulaşamadığını da kabul etmeye razı görünüyor. Ama Britanyalılar lekelenmiş ve ulaşılamamış emellerine rağmen "serbest ticareti", "serbest sermaye hareketlerini", "özel yatırımı" ve "köleliği ilga ettikten sonra özgür emeği" ortaya çıkartmıştır. Burada yine karşı-olgusallığa kayıldığını görüyoruz: "Britanya İmparatorluğu olmasa, 1840 ila 1930 arasında o kadar serbest ticaret yapılamazdı" Sömürgeler sonra değil de daha önce serbest bırakılsaydı, bu durum dünya ekonomisine hiç de yarar getirmeyecek olan feci bir korumacılığa yol açardı. Britanya emperyalizmi geç geliştiği için, nüfusu yoğun olan yerleri kolayca yağma etmek yerine, Kuzey Amerika'daki az gelişmiş yerleri sömürgeleştirmeye mecbur kalmıştı. (Hindistan'ın nüfusu az mıydı?). Ferguson bu bakımdan, imparatorluğu, sanki en başta gelen isteği oymuş gibi, kalkınmaya aracı bir fenomen olarak

görüyor. Kalkınma ise kanunlar ve idare, yani yönetimsellik sayesinde ülke içinde genişletilmişti. Fakat Ferguson, S. M. Lipset'in eski Britanya sömürgelerinin diğer sömürgelere kıyasla, "bağımsızlık sonrasında kalıcı bir demokrasiye ulaşma konusunda daha çok şansı olduğu" şeklindeki iddiasına atıfta bulunduğu zaman, modernleşme teorisini perçinleyici açıklamayı sağlamış oluyor. Bütün bunlar, emperyal biçimlerin uluslararası yönetimsellik modelini teşkil ettiğinin ve böylece küreselleşmeyi harekete geçirdiğinin ilân edilmesine esin veriyor sadece (Diyelim Osmanlı İmparatorluğu'nun ya da Habsburgların bu tür amaçlar için kullanılmış olmasının neler getirebileceğini düşünmek bile insanın tüylerini ürpertiyor. Ama bu tür düşünceler karşı-olgusallığa iptila olunmasından başka bir şey ifade etmiyor değil aslında). Buna göre, emperyal biçim, daha küçük ülkelerin, küresel büyümeyi bozup ona köstek olarak siyasi açıdan parçalanmasını önlemenin en iyi yoludur. Kautsky'nin "süper-emperyalizmi" ile Hardt ve Negri'nin çokluk imparatorluğunun soluk kesici ve fevkalâde bir şekilde harmanlanmasıdır bu. İngilizce konuşan iktisadi ve siyasi liberalizm, dünyanın her yerinde değilse de, pek çok yerinde tercih edilen kültür olmakla beraber, "İslamcı köktencilik ona karşı ciddi bir tehdit" sergiliyor. "Biçimsel bir imparatorluğun" denetimi olmasa, diye cevap beklemeden soruyor Ferguson, "Batı uygarlığını -yani modern Amerika'dan çıkan Protestan, Deist-Katolik-Yahudi karışımını- yayma işi, (...) Bay McDonald ve Disney'in sorumluluğuna ne kadar rahatlıkla verilebilir?"

Şu an emperyal Amerika'yı oluşturan bu "karışımın" esas olarak beyaz olduğunu söylemeye sanırım gerek yok. Ferguson, yine *The New York Times*'a son zamanlarda yaptığı beyanlarda, daha üstün bir örnek olan Britanya'nın Irak'taki tarihsel deneyiminden (neyin örneği? Irak'tan geri çekilmenin mi?) ve başarısızlık ve bozgunla neticelenen Vietnam Savaşı'yla daha güncel karşılaştırmalardan dersler çıkarmanın ne kadar yerinde olduğunu gösterme yoluna başvurdu.

Bütün bunlar, Ferguson'un Robert Cooper'ın "dünyayı yeniden düzenleme" ve "'savunmacı' bir emperyalizm" tahayyül etme çağrısına icabet ettiği üzere, bizi başladığımız yere geri getiriyor. "Kaos ile başa çıkmanın en mantıklı ve geçmişte en sık kullanılan yolu sömürgeleştirmedir". Yeni sömürgeleştirme ve askeri işgal biçimleri arayışı, ister savunmacı ister önleyici nitelikte olsun hâlâ emperyalist bir arayıştır. Fakat Cooper'ın düzene ve örgütlenmeye adanmış yeni bir emperyalizmi, müdahaleye davetiye çıkaran "bir komşular emperyalizmini" tahayyül etme çağrısı, yalnızca Amerikan çıkarlarının saltanat sürdüğü bir dünyada "küreselleşmenin" gerekliliklerini yerine getirmek için şu aralar yeniden uyarlanan modernleşme paradigmasının bitap düşümüş bir yankısı olmakla kalmıyor. İşin daha garip olan yanı, bize yani Amerikalılara Monroe Doktrini'ni hatırlatmak için o uzak geçmişe de kulak veriyor maalesef. Ferguson, Cooper ve onun şürekası "Oxford'ta tahsil görmüş" emperyal bilinçdışını iftiharla taşıyor. Ferguson'un diğerlerinden farkıysa, bu görevi ABD'ye vermek için duyduğu sınırsız heveste yatıyor.

Sonuç: Tarih Dersi

Bugün eski Britanya İmparatorluğu'nun yerini alarak onu kopyalayıp, az gelişmiş olan Batı-olmayana kendi değerlerini (gerçek Britanya değerlerini) ancak ABD dayatabilir. Ferguson bu işin İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana modernleşme teorisi ve onun programlarınca teşvik edilmiş olduğunu şaşırtıcı bir şekilde unutuyor. Şüphesiz ki imparatorluğun yitip gitmiş dünyasına duyulan nostaljinin peşinden giden Ferguson, şimdi ABD'nin uyması gereken sonsuz dersleri olan bu imparatorluğun geçmişini bir analojiye dönüştürerek kurtarıyor. Ferguson'un kurduğu bu benzerlik, mantıkları en az karşı-olgusal "akıl yürütme"nin hükümsüz hipotezleri kadar hatalı olan bütün tarihsel analojiler gibi, Oxfordlu başarılı bir münazaracının bile ustalıkla üstesinden gelemeyeceği farklı zamansallıkların düzensizliğini görmezden geliyor. Günümüzdeki tartışmalarda, düzmece analojilere başvurarak sunulan tarih derslerine çok fazla itimat ediliyor ve tarihsel bir anlayışa ulaşmak için pek az kaygı duyuluyor. Ama tarihsel analojiler tarihi pas geçip o analojilerin altında yatan tarihsel nedenleri anlamaya bile tenezzül etmeden, kararlarını haklı göstermek için tarihsel yetke sıfatını bulmaya çalışan karar vericilere ders sağlar sadece.

Gelgelelim ABD'nin başka bir yer ve zamandan türetilmiş bir analojiye romantik bir şekilde bağlanmaya hiç de ihtiyacı yok. Anlaşılan o ki Britanya İmparatorluğu'nun hatırası kendilerine yetmeyen ve nostaljik bir havayla iyi niyetlerde bulunanların belirttiği üzere, ABD'nin bu imparatorluğun halefi olmaya kesinlikle gereksinimi yok. Örneğin bizatihi modernleşme gibi, kusursuz bir talimat ve

rehberlik için başvurulabilecek bir ders kitabıymışçasına, bir başkasının tarihindeki güvenilmez dersleri tekrar etmeye de hiç gerek yok. ABD, modernleştirme paradigmasının işleyişinin ve bu paradigmanın kalkınmayı her yerde teşvik etme buyruğunun biriktirdiği deneyim yığınından yararlansa bile yeter. Bugün bu amaca "küreselleşme" deniyor; gerçi hem bu terim hem de onun adlandırdığı süreç, zaten su götürür nitelikteki kavramsal üretkenliğini hızla tüketiyor. Bu süreci oluşturan örüntüler, Apter'i izleyerek, sadece III. modernleşme adını verebileceğimiz başka bir modernleşme biçimine işaret eder gibi görünürken, Hardt ve Negri bu hedefe İmparatorluk adını koydular. Bu dönüşüm dilsel düzeyde tamamlanıyordu: Bir zamanlar modernleşme ve ona refakat eden kalkınma itkisi, Amerika'nın bilinçaltındaki emperyal emellerini yaymak için özgürlük, demokrasi ve ilerleme arzusunu kullanıp, yardımsever, liberal bir dile müracaat ediyordu. Bugünkü neoliberalizm ise, artık o iyice yıpranmış demokratikleşme retoriğine kapıları hâlâ açsa bile, çıplak emperyalizmin dilinde bu emeli açıkça kabul ediyor.

III. modernleşme adını verdiğim bu biçimin evrimi, bağlantısızları (o büyük bilinmeyenleri) kocaman bir Amerikan alışveriş zincirinin bölgesel satış yerlerine çevirmeye yönelik devasa girişimi fitilleyen Soğuk Savaş stratejisinin en son görünümünü temsil ediyor. Olumsuzluğu dışında hiçbir hedefi ya da hiçbir gerçek siyasi kimliği olmadığı için, asla ortadan kaldırılamayacak olan şekilsiz bir terörizme karşı verilen mücadelenin yeni bir aşamasına gelinen şu koşullarda, ABD, bugün demokrasi ve özgürlük çağrılarına bürünen modernleştirici kalkınmayı teşvik edebilmek için emperyal savaşa ve askeri işgale açıkça girişebilecek konumda. ABD'nin yegâne amacı, Neo-Liberal kapitalizmin teşvikiyle, dünyada kendi hegemonyasına halen girmemiş ya da girmek istemeyen bölgelerde siyasi istikrarın gerçekleştirilmesi gibi görünüyor hâlâ. Emperyal itki eskiden, modernleştirici kalkınma politikaları içinde gizlenirken, Sovyetler Birliği'nin artık rakip olmayışı ve bu

yeni savaş, ABD'nin, bir madalyonun iki ayrı yüzleriymişler gibi, emperyal tasarı ile modernleşmeyi lehimlemesini mümkün kıldı. Son zamanlarda Iraklı mahkûmlara alınan siyasi kararlar doğrultusunda düzenli olarak işkence yapıldığının ifşa edilmesi, imparatorlukların geçmişteki tutumlarını akla getiriyor hemen: Mesela Fransa'nın Cezayir Savaşı'ndaki deneyimi ve Fransızların Cezayirli mahkûmlara barbarca davranmalarını. Sanki asıl maksadı hep o olmuş gibi, sömürgeci rejimlerin modernleşmenin nasıl da aracısı olduğunu göstermek için girişilen bütün o çabalar, ne şiddet kayıtlarını ortadan kaldırabilir ne de bu şiddeti daha büyük bir iyiliğe ulaşılması için ödenen zorunlu bir bedel diye unutturabilir. İmparatorluklar her zaman şiddete, özellikle de kapitalizmin ve rasyonelliğin sebep olduğu "şiddetin soyutlanmasına" başvurarak ayakta kalmışlardır ve bu durumun verimliliği, hayırlı siyasi mirası ya da örnek toplumsal tarihi hakkında ne kadar veri sunulursa sunulsun, bu yalın gerçek değişmeyecektir. Tarihe karşı kaybedilen ders budur anlaşılan.

Yeni emperyal kıyafetlerine bürünen III. modernleşme, bugünlerde sonuçlarını tecrübe etmeye başladığımız bir başka olayı da hatırlatıyor. Sömürgeleştirilen halklar üzerinde uygulanan şiddet, yurt güvenliğini sağlamak amacıyla, ülke içindeki muhalefeti sindirme ve bireysel özgürlükleri kısmak için tasarlanan programlarda dile geliyor. Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında ülke içinde estirilen antikomünist terör ile yönetici kesimlerin sivil halk üzerinde daha fazla gözetim ve denetim sağlamak için yakın zamanlarda sergiledikleri çaba arasında ilginç bir bakışım var. Planlı ve dakik terör alarmlarını kullanan devlet, korkuyu günlük yaşamın merkezî deneyimi olarak neredeyse rutin hâle getirdi. III. modernleşmenin kabus dolu senaryosunda, emperyalizm ile faşizm arasındaki ilişkinin canlandırıldığı tarihsel sahneye geri getirildik. Sonuç olarak, Samir Amin'in dediği gibi, "neo-liberal küreselleşme mantığından koşulsuz bir şekilde kopulmadıkça faşizme doğru savrulmaktan" kaçmanın mümkün olmadığına şüphesiz inan-

maktan başka şey gelmiyor elden. Modernleşme teorisi ve onun en ateşli savunucuları, sömürgeciliğin amaçlanmamış pek çok sonucuna ve sömürgesizleşme sonrasındaki yeni ulusların gelişmesi üzerindeki etkilerine baktıktan sonra kendilerine saygı duymaya başlamışlardır. Kanaatimce, yabancı egemenliğin desteğini sağlayarak modernleştirme sürecinin şiddetini yumuşatma arzusu hayati bir yanlış teşhisten kaynaklanıyor. ABD'nin hâlâ daha yüce bir iyilik uğruna, toplumları dönüştürmeye ve rejimleri değiştirmeye vakfedilmiş emperyal tasarının peşine düşmeye kani olmasının altında da bu teşhis yatmaktadır. Bu astigmatik görüş, kalkınmanın kapitalizmle özdeşleştirilmesine sebep olmaktadır. Fakat biliyoruz ki kapitalizm, "bir kalkınma sistemi" değil, soyut bir eğilim ve sermayeyi üretip onun sınır tanımadan genişlemesini sağlayan tarihsel bir gerçekliktir. Modernleşmenin ifade ettiği şekliyle kalkınma, her türlü toplumsal programa uyan önsel ölçütlere göre, sonuçların değerlendirilmesine olanak tanıyan ideolojik bir kavramdır sadece. Kapitalist genişlemenin gerçekliği ile arzu edilir bir sonuç sayılan şey arasında ise kargaşa yatar. Kalkınma adı verilen bu arzu edilir sonuç, çoktan amaç olarak belirlenmişti. Bu bileşimde, sermayenin değerlenmesini ve yayılmasını sağlayan kurumlar, özellikle de devlet, arzu edilir sonuçları kalkınma örnekleri olarak sunar. Gelgelelim, sadece sermayenin kendi sınırlarını tanıyan kapitalist genişlemenin mantığı, hiçbir zaman kalkınma anlamına gelemez; zira bu mantık her zaman eşitsizlik ve eşitsiz değişim biçimleri doğurur. Mesela kapitalizm hiçbir zaman tam istihdam ya da gelir dağılımında eşitlik yaratamaz ya da bununla ilgilenmez; çünkü genişlemeye her zaman güç veren şey, onları özel bir mülk olarak elinde tutan devlet ve şirketler için kârın kovalanmasıdır. Bu durum, ABD'deki iyi niyetli liberal sosyal bilimcilerin tasavvur ettiği kapitalist yönelimli teoriler ve modernleşme programları için olduğu kadar, burjuva Batı'yı yakalamak için çıkılan o uzun yürüyüşte, "kapitalizmsiz kapi-

talizmi" gerçekleştirme kampanyası yapan Stalinistler için de geçerlidir.

Eski modernleşme teorisi, kapitalist toplumun suretinden bir dünya yaratma arzusunu harekete geçiren o bilinmeyenin yarattığı korkudan her zaman uzakta durmaya çalışmıştır. Fakat dünyayı yeniden oluşturma çabası, aslında somut ve farklı olanın kaçınılmaz olarak soyutlanmasıyla sonuçlanmıştı. Böyle mesafeli bir bakış açısından bakıldığında başka türlü nasıl olabilirdi ki zaten? Dolayısıyla ABD'yi kendi örneklerine henüz çeviremediği yerlerle karşı karşıya getiren bir kutuplaşma ortaya çıkmıştır. Dick Cheney, Irak'taki savaşı haklı göstermek için yapmış olduğu üzere, dünyaya olan korkusunu ifade ettiği zaman (ya da George Bush "ya bizdensiniz ya da bize karşı" diye uluduğunda), aslında terörizme duyulan korku ile korku terörizmi arasındaki özdeşliği kabul etmiş oluyor. Soğuk Savaş esnasındaki modernleşme, rasyonel (modern) bir topluma (aslında kâra) ve kendinden emin bir şekilde medeni yaşamı medeni olmayan yaşamdan ayıran hüküm niteliğindeki standartları belirleme yeteneğine erişmeye dayalı stratejiyi tedarik edebilmişti. Modernleşme, nihayetinde, aşina olunmayanı aşina kılabilmek için o ikiliğin gücünü kullanarak, bilinmeyene duyulan korkuyu bastırmaya çalıştı. Graham Green'in *The Quiet American* adlı romanında bundan on yıllar önce ortaya koyduğu ulusal alegori, hâlâ geçmemiş olan bir geçmişin hakikatini açığa çıkarıyor: "İnsanın başına bunca belayı onun kadar iyi niyetle açan birine ömrüm boyunca rastlamadım."

---

* Graham Greene, *Sessiz Amerikalı*, çev. Mehmet Harmancı, Everest Yayınları, İstanbul, 2003. (ç.n.)

Dizin

Binyılın sonlarına doğru Soğuk Savaş bitmiş ve tarihin sonu ilân edilmişti. Gariptir, şimdilerde ise 'tarihin' bütün varlığıyla aramızda olduğundan neredeyse kimsenin kuşkusu yok. Yakın zamana kadar ağza almaktan imtina edilen "emperyalizm" ve "imparatorluk" kavramlarının yaygın bir şekilde tartışılıyor olması bile tarihin 'hissedildiğinin' göstergesi herhalde. Fakat o Tarih, birbirinden ne kadar farkları olursa olsun, bütün toplumların aynı kavşakta buluşacağı bir yere mi götürmektedir bizleri bu sefer? Modernleşme adı verilen bu projenin emperyalizm ve imparatorlukla ilgisi nedir? Toplumsal fenomenleri açıklamakla görevli sosyal bilimler ve kendini dünyayı açıklayıp dönüştürmeye vakfetmiş Marksistler bütün bu gelişmelerin neresinde durmuştur? Peki tarihin bilgisine en fazla erişimi olan tarihçiler nasıl kurgulamaktadır geçmiş deneyimleri? Böylesi çetrefil soruların cevaplarını arayan Harry Harootunian'ın kısa ama düşünsel açıdan da 'hacimli' çalışması, imparatorluk geçmişinin üzerine bina edilen bir ulus devlette yaşayan, 'Batılılaşma' ve 'gelişme' gibi sorunlarla hayli meşgul olmuş Türkiyeli okur için ayrıca değer taşıyor. Bir başka deyişle, sadece sosyal bilim öğrencilerine değil bu çetin sorulara verilen basmakalıp cevaplarla yetinmeyip daha zengin bir bakış edinmek isteyen herkese sesleniyor bu kitap.

Harry Haraotunian

Şu an New York Üniversitesi Uzak Doğu Araştırmaları Programı'nın müdürü olan Profesör Harry Harootunian'ın başlıca ilgi alanları erken dönem ve modern Japon tarihi ve tarih teorisidir. Önemli kitaplarından bazıları ise şunlardır: Things Seen and Unseen: Discourse and Ideology in Tokugawa Nativism, Overcome by Modernity: Historical Surplus and the Search for Cultural Authenticity in Interwar Japan, History's Disquiet: Modernity, Cultural Practice and the Question of Everyday Life *(bu son kitap Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi tarafından yakında yayımlanacaktır).*

Erkal Ünal

Erkal Ünal, 1982 doğumlu. Boğaziçi Üniversitesi Mütercim Tercümanlık Bölümü'nden 2004 yılında mezun olmuştur. Halen Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü'nde yüksek lisans yapmaktadır.

ISBN 975-6193-48-4

